

รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ฉบับสมบูรณ์

โครงการ ความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการ
เด็กปฐมวัย บ้านหนองหล่ม ตำบลศรีบัวบาน
อำเภอหนองหล่ม จังหวัดลำพูน
(สัญญาเลขที่ RDG๔๖N๐๐๓ และ RDG๔๗N๐๐๒๕)

โดย

พระมหาบันเท็ง ปิ่นทิโต และ คณะ

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สำนักงานภาค

ภูมิภาคพันธ์ ๒๕๔๕

บอกเล่าเพื่อความเข้าใจร่วมกัน

งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นกระบวนการที่คนในชุมชนได้มาร่วมคิดทบทวนสถานการณ์ ตั้งคำถาม วางแผน หาข้อมูล ทดลองทำ วิเคราะห์ สรุปผลการทำงานและหาคำตอบเพื่อปรับปรุงงานต่อไป กล่าวคือ งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นเป็นเครื่องมือหนึ่งที่น่าสนใจให้ “คน” ในชุมชนเข้ามาร่วมในกระบวนการวิจัย ตั้งแต่การเริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบเป็นรูปธรรม โดยเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง (Action Research) อันทำให้ชุมชนได้เรียนรู้ สร้างผลงาน มีความเข้มแข็งในการแก้ปัญหาของตนเอง และสามารถใช้กระบวนการนี้ในการแก้ปัญหาอื่นๆ ในท้องถิ่น โดยมีกระบวนการศึกษาเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล ดังนั้น จุดเน้นของงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น จึงอยู่ที่ “กระบวนการ” มากกว่า “ผลลัพธ์” เพื่อให้ชาวบ้านได้ประโยชน์จากงานวิจัยโดยตรง และให้งานวิจัยมีส่วนในการแก้ปัญหาของชาวบ้าน รวมทั้งเกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นจริงในชุมชน ซึ่งจะต้องอาศัย “เวที” (การประชุมเสวนา พุดคุย ถกเถียง) เป็นวิธีการเพื่อให้คนในชุมชน ทั้งชาวบ้าน ครู นักพัฒนา สมาชิกอบต. กรรมการสหกรณ์ ข้าราชการ หรือกลุ่มคนอื่นๆ เข้ามาร่วมหา ร่วมใช้ “ปัญญา” ในกระบวนการวิจัย

“กระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่น” หมายถึง การทำงานอย่างเป็นขั้นตอน เพื่อตอบ “คำถาม” หรือ “ความสงสัย” บางอย่าง ดังนั้น สิ่งสำคัญคือ ประเด็น “คำถาม” ต้องคมชัด โดยมีการแยกแยะประเด็นว่า ข้อสงสัยอยู่ตรงไหน มีการหา “ข้อมูล” ก่อนทำ มีการวิเคราะห์ความน่าเชื่อถือของข้อมูล มีการ “วางแผน” การทำงานบนฐานข้อมูลที่มีอยู่ และในระหว่างลงมือทำมีการ “บันทึก” มีการ “ทบทวน” ความก้าวหน้า “วิเคราะห์” ความสำเร็จและอุปสรรคอย่างสม่ำเสมอ เพื่อ “ถอด” กระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นออกมาให้ชัดเจน ในที่สุดก็จะสามารถ “สรุปบทเรียน” ตอบคำถามที่ตั้งไว้ แล้วอาจจะทำใหม่ให้ดีขึ้น ตลอดจนสามารถนำไปใช้เป็นบทเรียนสำหรับเรื่องอื่นๆ หรือพื้นที่อื่นๆ ต่อไป ซึ่งทั้งหมดนี้กระทำโดย “ผู้ที่สงสัย” ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นนั่นเอง ดังนั้น กระบวนการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โดยคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น โดยมุ่งแก้ไขปัญหาคับด้วยการทดลองทำจริง และมีการบันทึกและวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ การวิจัยแบบนี้จึงไม่ใช่เครื่องมือทางวิชาการ ไม่ใช่ของศักดิ์สิทธิ์ที่ผูกขาดอยู่กับครูบาอาจารย์ แต่เป็นเครื่องมือธรรมดาที่ชาวบ้านก็ใช้ได้ เป็นประโยชน์ในชีวิตประจำวันได้

สกว.สำนักงานภาค ได้ใช้วิธีการสนับสนุนงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นตามแนวคิดและหลักการดังกล่าวมาแล้วในระยะเวลาหนึ่ง พบว่า ชาวบ้านหรือทีมวิจัยส่วนใหญ่สามารถสะท้อนการดำเนินงานด้วยการบอกเล่าได้เป็นอย่างดี ในขณะเดียวกันก็พบว่า การเขียนรายงาน เป็นปัญหาที่สร้างความหนักใจให้นักวิจัยเป็นอย่างยิ่ง ดังนั้น ด้วยความตระหนักถึงสถานการณ์ปัญหาดังกล่าว สกว.สำนักงานภาค จึงได้ปรับปรุงแบบการเขียนรายงานวิจัย ให้มีความยืดหยุ่น และมีความง่ายต่อการนำเสนองานออกมาในรูปแบบที่นักวิจัยถนัด โดยไม่ยึดติดในเรื่องของภาษาและรูปแบบที่เป็นวิชาการมากเกินไป ซึ่งเป้าหมายสำคัญของรายงานวิจัยยังคงมุ่งเน้นการนำเสนอให้เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากกว่า ผลลัพธ์ที่ได้จากการวิจัย โดยกลไกสำคัญที่จะช่วยให้นักวิจัยมีความสามารถเขียนรายงานที่นำเสนอกระบวนการวิจัยได้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ ศูนย์ประสานงานวิจัย (Node) ในพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็นที่เลี้ยง โครงการวิจัยมาตั้งแต่เริ่มต้นจนกระทั่งจบการทำงานวิจัย ดังนั้น Node จะรับรู้พัฒนาการของโครงการวิจัยมาโดยตลอด บทบาทการวิเคราะห์เนื้อหา หรือกิจกรรมของโครงการจึงเป็นการทำงานร่วมกันระหว่าง Node และนักวิจัย ซึ่งความร่วมมือดังกล่าว ได้นำมาซึ่งการถอดบทเรียนโครงการวิจัยสู่การเขียนมาเป็นรายงานวิจัยที่มีคุณค่าในที่สุด

อย่างไรก็ตาม รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น อาจไม่สมบูรณ์แบบดังเช่นรายงานวิจัยเชิงวิชาการ โดยทั่วไป หากแต่ได้คำตอบและเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัย ซึ่งท่านสามารถเข้าไปค้นหา ศึกษาและเรียนรู้เพิ่มเติมได้จากพื้นที่

สกว.สำนักงานภาค

กิตติกรรมประกาศ

รายงานฉบับสมบูรณ์ฉบับนี้สำเร็จได้ด้วยดีเพราะได้รับการสนับสนุนการให้คำแนะนำและการช่วยเหลือจากหลายฝ่าย

กราบขอบพระคุณพระครูวรกิจจานุยุต เจ้าอาวาสวัดหนองหล่มที่ได้เป็นที่ปรึกษาของโครงการ เป็นผู้มีความสำคัญในการคืนข้อมูลที่มีวิจัยให้กับชาวบ้านทราบ ขอขอบคุณพระนักวิจัยท้องถิ่น ชุดโครงการพุทธธรรม อาทิ พระสมคิด,พระนิคม,พระจันทร์ทอง และพระปฏิภาณ ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนทำวิจัยท้องถิ่น ได้ร่วมเป็นกัลยาณมิตรแลกเปลี่ยนประสบการณ์และช่วยเหลือกัน ถึงกับมาเก็บตัวทำรายงานร่วมกันอยู่หลายวัน

ขอกราบขอบพระคุณพระมหานุญช่วย สิริธนโร คุณเกียรติศักดิ์ กิตติภัทโท ที่ให้คำแนะนำมาโดยตลอด ได้เข้าไปเป็นที่เลี้ยงให้กำลังใจในพื้นที่อยู่เป็นประจำ

ขออนุโมทนา คุณวนิดา นิภากรณ์ คุณพรทิพย์ คุณอุษมิ คุณรานี อุปรา คุณสมมาศ เอกโยธินสกุล เจ้าหน้าที่สถาบันโพธิยาลัยที่เป็นที่เลี้ยงให้การแนะนำช่วยเหลือด้วยดีมาโดยตลอด และขออนุโมทนากับกลุ่มสมาชิกธนาคารต้นกล้าที่เป็นกลไกสำคัญในการเก็บข้อมูลและช่วยเหลือนักวิจัยในการจัดกิจกรรมแต่ละครั้งโดยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดี

ขออนุโมทนากับพ่อหลวงมานพ ชาวสัก ผู้ใหญ่บ้าน นายเกษม พิงคะสัน และนายเฉลิมพล เลสัก อบต.บ้านหนองหล่มที่เป็นแกนนำชุมชน ที่เสียสละเวลาส่วนตัวมาสนทนาแลกเปลี่ยนกับทีมวิจัยอยู่เสมอ และอนุโมทนากับชาวบ้านหนองหล่มที่ให้ข้อมูล และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ได้ดำเนินการมา

ขออนุโมทนาขอบคุณเครือข่ายสถาบันที่ให้คำแนะนำและพิจารณาในการอนุมัติโครงการ ขออนุโมทนาสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยที่กรุณาให้การสนับสนุนทุนวิจัยในครั้งนี้ และขออนุโมทนาคุณพ่อสุวิทย์ คุณแม่ทองศรี เครือจินดา บิดามารดาของผู้วิจัย ได้ให้กำลังใจอย่างมากเมื่อพบอุปสรรคปัญหาและรู้สึกท้อแท้ พร้อมทั้งเป็นธุระในการรับส่งในการเดินทางทั้งในและนอกพื้นที่

ความดีและประโยชน์ใดที่เกิดจากงานวิจัยครั้งนี้ขอทดแทนคุณข้าวบาตรของศรัทธาญาติโยม และขอเป็นกำลังใจแก่บุคคลผู้มีหน้าที่สร้างสรรค์เด็กไทยให้เก่งดีและมีความสุข

พระมหาบันเทิง ปิ่นทิโต

หัวหน้าโครงการวิจัยความร่วมมือของชุมชน ฯ

๑๐ ธันวาคม ๒๕๔๘

บทคัดย่อ

โครงการความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก เป็นกระบวนการวิจัยท้องถิ่นแบบมีส่วนร่วมได้ดำเนินการมานานนับเป็นเวลาได้ ๓ ปี ซึ่งได้ใช้เวลาศึกษาและพัฒนารูปแบบการสร้างร่วมมือของชุมชนเพื่อพัฒนาเด็กในชุมชนให้เป็นเด็กให้มีลักษณะของชุมชนที่พึงประสงค์ได้แก่ “กตัญญูรู้คุณ อ่อนน้อม ถ่อมตน รักการเรียนรู้” โดยที่การทำงานได้แบ่งเป็นสองช่วง

ช่วงที่หนึ่ง ผู้วิจัยและคณะ ได้คำนึงถึงทุนที่เป็นทุนทางสังคมและบริบทชุมชน ซึ่งได้ตั้งสมมติฐานไว้ว่า น่าจะมีส่วนสำคัญต่อพัฒนาการเด็ก และเมื่อศึกษาจึงได้พบว่า ความเป็นชุมชนหนองหล่มมีลักษณะภูมิประเทศที่ล้อมรอบด้วยภูเขา การเดินทางคมนาคมลำบาก ตลอดจนคนในหมู่บ้านล้วนเป็นเครือญาติกัน วงจรวิถีชีวิตและวงจรประเพณีในรอบปีล้วนมีความสัมพันธ์กัน มีวิถีที่สอดคล้องกับชุมชน สิ่งเหล่านี้ได้เป็นปัจจัยสำคัญต่อการส่งเสริมความร่วมมือของชุมชน ทุกภาคส่วนได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

สำหรับการศึกษาถึงสภาพการณ์ของพัฒนาการเด็ก ผู้วิจัยและคณะได้ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบโดยใช้มิติด้านเวลาระหว่างอดีตกับสภาพการณ์ปัจจุบันได้พบว่า วิถีชีวิตของเด็กปัจจุบันได้เปลี่ยนไปอย่างมาก ไม่ค่อยมีความสัมพันธ์กับชุมชน และธรรมชาติมากขึ้น แนวโน้มการเห็นห่างวิถีชีวิตและธรรมชาติมีมากขึ้น

จากนั้นผู้วิจัยและคณะได้ศึกษาถึงสถานการณ์องค์กรในชุมชนที่มีบทบาทหน้าที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็ก ได้แก่ บ้าน วัด และโรงเรียน พบว่าการทำงานของสามสถาบันดังกล่าวยังมีกิจกรรม มีรูปแบบของความร่วมมือในกิจกรรมด้านอื่น ๆ อยู่ เช่น การมีส่วนร่วมในกระบวนการจัดการศึกษาหลักสูตรท้องถิ่นของโรงเรียนวัดหนองหล่ม กรณีศึกษาป่าชุมชน หรือ การให้ความร่วมมือในกิจกรรมอื่น ๆ โดยส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะที่ทางโรงเรียนขอให้เข้าร่วม เช่น การขอให้เข้าร่วมกีฬาของโรงเรียน กิจกรรมวันเด็ก หรือการประชุมประจำปีของผู้ปกครองนักเรียน เป็นต้น

ช่วงที่สอง ผู้วิจัยและคณะได้ทำการศึกษาและพัฒนารูปแบบความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก โดยได้จัดกิจกรรมต่าง ๆ แบ่งเป็นสี่ลักษณะคือ กิจกรรมชมรมผู้ปกครอง กิจกรรมอาสาพัฒนาเด็ก กิจกรรมสหวิชาชีพสร้างสรรค์เด็ก และกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ ซึ่งการดำเนินการของกิจกรรมดังกล่าวมีรูปแบบและเนื้อหาที่น่าสนใจดังนี้

๑.การจัดกิจกรรมของโครงการดังกล่าวส่วนใหญ่มีลักษณะเป็น structured Learning คือการเรียนรู้แบบการจัดตั้งขึ้น มีการวางแผนการดำเนินงาน มีโครงสร้าง ดำเนินการสอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ในโรงเรียน

๒.กิจกรรมดังกล่าวทั้งหมดเป็นการใช้โรงเรียนเป็นฐาน เป็นการจัดกิจกรรมในโรงเรียน ใช้โรงเรียนและครูในโรงเรียนเป็นตัวตั้ง

๓.กิจกรรมดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นวิธีการที่มุ่งสร้างและการส่งเสริมความร่วมมือของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ

แต่เมื่อได้ทำการวิเคราะห์และทบทวนในรูปแบบความร่วมมือดังกล่าวข้างต้น และมีโจทย์การทำงานที่สำคัญนั้นคือ จะดำเนินการงานพัฒนาเด็กให้ต่อเนื่องและยั่งยืนได้อย่างไร ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องสำคัญ จึงได้ทำการศึกษาและพัฒนารูปแบบสร้างความร่วมมือผ่านกระบวนการสร้างสวนวัดเป็นสวนเด็กจึงได้พบการทำงานอีกรูปแบบซึ่งให้เกิดรูปแบบการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ได้แก่

๑.รูปแบบการใช้วัดเป็นฐานการพัฒนาเด็ก ซึ่งจากกิจกรรมในระยะแรกได้ดำเนินการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ยังมีข้อจำกัดต่าง ๆ ดังนั้นในระยะต่อมาจึงได้ดำเนินการโดยใช้วัดเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยได้เป็นผู้ประสานงานกับองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนและองค์กรนอกชุมชนเพื่อร่วมกันดำเนินกิจกรรม

๒.รูปแบบการพัฒนาสถานที่ให้เหมาะสม (สัปปายะ) ตามคติโบราณที่ว่า “ยามบ้านเมืองดีเขาสว่างวัดให้ลูกหลานท่านเล่น” ซึ่งได้สร้างและพัฒนาสวนของวัดให้เหมาะสำหรับการมาใช้บริการของเด็กซึ่งต่อไปจะปรับปรุงให้เหมาะสำหรับการจัดกิจกรรมเด็กและครอบครัว

๓.รูปแบบการสร้างพื้นที่สาธารณะสำหรับเด็กและครอบครัว ซึ่งตามธรรมชาติของเด็กแล้วการได้มีโอกาสมารวมกันจะก่อให้เกิดกระบวนการทางสังคมคือการได้เล่นร่วมกัน ทุกอย่างรอบกายของเด็กจะถูกเนรมิตใช้ให้เป็นของเล่นทันที ซึ่งกระบวนการทางสังคมผ่านการเล่นนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการทางสังคมของเด็ก ดังนั้นการจัดสวนของวัดให้เป็นพื้นที่สาธารณะจึงทำให้เด็กได้มาพบปะรวมกันจัดกิจกรรมร่วมกัน

๔.รูปแบบการเรียนรู้แบบธรรมชาติ (Instructured Learning) เป็นการเรียนรู้ที่เป็นไปตามธรรมชาติของเด็กโดยผ่านการเล่น การเลียนแบบ การดำเนินชีวิตประจำวัน โดยมีกัลยาณมิตรคอยดูแลอยู่ใกล้ ๆ

๕.รูปแบบศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้ ในการดำเนินการพัฒนาเด็กและครอบครัวดังกล่าวก่อให้เกิดองค์กรที่ทำหน้าที่ดำเนินการพัฒนาเด็กให้มีลักษณะที่พึงประสงค์ของชุมชนสามประการคือ “กตัญญู รู้คุณ อ่อนน้อมถ่อมตน รักการเรียนรู้” ซึ่งการดำเนินงานดังกล่าวได้จัดตั้งเป็นศูนย์ศึกษาวิจัยชื่อว่า “ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้”

คำนำ

“วิจัยท้องถิ่น” เป็นเรื่องที่ผู้ศึกษาวิจัย (พระมหากษัตริย์) ได้มีความสนใจและติดตามกิจกรรมที่เกี่ยวกับงานวิจัยท้องถิ่นมาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๔ จากนั้นได้เข้ารับการอบรมหลักสูตรนักวิจัยรุ่นใหม่ของสถาบันโพธิยาลัยในขณะที่เป็นพระนิสิตของมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ โดยได้ใช้พื้นที่บ้านหนองหล่มซึ่งบ้านเกิดตนเองเป็นพื้นที่ศึกษาค้นหาโจทย์วิจัย

“การส่งเสริมพัฒนาเด็กปฐมวัย” เป็นประเด็นที่ได้ค้นพบจากความต้องการของชาวบ้าน จึงได้มีการพัฒนาเป็นโครงการวิจัยชื่อว่า “ความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย” โดยผ่านกระบวนการพัฒนาความคิดที่เรียกว่า “การจัดการค้นทาง หรือ “การจัดการ ค้นน้ำ” จาก Node สถาบันการศึกษา ซึ่งกระบวนการวิจัยที่ได้ดำเนินการมาแบ่งเป็น ๒ ระยะ คือ

ระยะที่หนึ่ง ได้เริ่มทำเมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๕ และสิ้นสุดเดือนมีนาคม พ.ศ. ๒๕๔๖ โดยทำการศึกษาสืบค้นองค์ความรู้สากล, องค์ความรู้ทางพุทธธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็ก จากนั้นได้ศึกษาสถานการณ์ของบทบาทองค์กรในชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก พร้อมกับพัฒนาการเด็กในชุมชน ทั้งนี้ได้รับการเอื้อเฟื้อและช่วยเหลือจาก Node สถาบันโพธิยาลัย ในฐานะที่เล็งเห็นว่านักวิจัยร่วมศึกษาเรียนรู้มาโดยตลอดระยะเวลาการทำงาน

ระยะที่สอง เป็นช่วงการดำเนินการศึกษาและพัฒนารูปแบบความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ซึ่งประกอบด้วยกิจกรรมหลัก ๔ กิจกรรม กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ กิจกรรมชมรมผู้ปกครอง กิจกรรมส่งเสริมการผลิตและสื่อสร้างสรรค์เด็ก และกิจกรรมอาสาพัฒนาเด็ก โดยที่กิจกรรมเหล่านี้ได้ก่อให้เกิดความร่วมมือของชุมชนได้ในระดับหนึ่ง

ต่อมาได้มีการทบทวนและวิเคราะห์ถึงการทำงานพัฒนาเด็กที่ก่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน ซึ่งเมื่อทบทวนดังกล่าวได้แนวทางการทำงานตามคติโบราณที่ว่า “ขามบ้านเมืองดีเขาสร้างวัดให้ลูกหลานท่านเล่น” จึงได้สร้างสะพานน้ำคุณธรรมและพัฒนาบริเวณสวนวัดให้เป็นสวนสำหรับเด็ก ในระยะต่อมาทางบริษัททีวีบูรพา ได้ร่วมกับนักศึกษาสามสถาบันได้แก่ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี วิทยาเขตภาคพายัพ ได้สานต่อกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการวิจัย ซึ่งถือว่าเป็นการต่อยอดกิจกรรม สร้างแนวทางความต่อเนื่องและยั่งยืน

การทำงานงานชิ้นนี้นักวิจัยของอนุ โมทนาขอบคุณผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง เช่น ชาวบ้านในชุมชนที่ให้ข้อมูลและร่วมกิจกรรมในโครงการ กลุ่มธนาคารต้นกล้าได้เป็นกลไกสำคัญในการทำงาน สถาบันโพธิยาลัย ทำหน้าที่เป็นที่เล็งเห็นว่านักวิจัย Node สถาบันการศึกษาที่ทำหน้าที่พิจารณาประเมินและติดตามความก้าวหน้า และที่ลืมไม่ได้คือ สกว. ที่ให้งบประมาณในการดำเนินการ สำหรับเอกสารรายงานฉบับนี้หากมีข้อผิดพลาดประการใดก็ขออภัยมา ณ โอกาสนี้ด้วย

พระมหากษัตริย์ ปิณฑิต
หัวหน้าโครงการวิจัย

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
กิตติกรรมประกาศ	ก.
บทคัดย่อ	ข.
บทที่ ๑ บทนำ	๑
หลักการและเหตุผล	๑
คำถามวิจัย	๒
วัตถุประสงค์การวิจัย	๓
วิธีการดำเนินงาน	๓
ผลที่คาดว่าจะได้รับ	๔
นิยามศัพท์ปฏิบัติการ	๕
ขอบเขตของการวิจัย	๕
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๒.๑ กลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันที่มีบทบาทต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก	๖
๒.๑.๑ ความสำคัญและความหมายของสถาบันสังคม	๖
๒.๑.๒ สถาบันที่มีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก	๗
ก. สถาบันครอบครัว	๗
ข. สถาบันศาสนา	๘
ค. สถาบันการศึกษา	๙
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม	๑๑
ความหมายของการมีส่วนร่วม	๑๑
ลักษณะการมีส่วนร่วม	๑๑
๒.๓ กลุ่มแนวคิดสำคัญที่ส่งผลต่อการทำหน้าที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็ก	๑๓
๒.๓.๑ แนวคิดทุนทางสังคม	๑๓
๒.๓.๒ แนวคิดการมีส่วนร่วมแบบ “หุ้นส่วน” หรือ แบบ “กัลยาณมิตร”	๑๔

เรื่อง	หน้า
๒.๓.๓ แนวคิดการสื่อสารเพื่อสร้างความร่วมมือแบบ “เพื่อน” หรือ “หุ้นส่วน”	๑๔
๒.๓.๔ แนวคิดการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก	๑๕
๒.๓.๕ กระบวนการสร้างการเรียนรู้	๑๖
๒.๓.๖ การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นองค์รวม	๑๗
๒.๓.๗ การจัดการเรียนรู้ตามแนวนักจัดการศึกษาและพหุ.การศึกษา	๑๘
๒.๔ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๑๙
บทที่ ๓ วิธีดำเนินงานวิจัย	๒๔
กระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัย	๒๔
กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงาน	๒๕
ช่วงที่หนึ่ง กระบวนการและขั้นตอนการศึกษาสืบค้น	๒๖
ช่วงที่สอง กระบวนการศึกษาและพัฒนารูปแบบความร่วมมือของชุมชน	๓๕
ช่วงที่สาม กระบวนการและขั้นตอน การสร้างแนวทางพัฒนาความต่อเนื่องและยั่งยืน	๕๐
บทที่ ๔ ผลการดำเนินงาน	๕๘
ตอนที่ ๑ บริบทชุมชน	๕๘
ตอนที่ ๒ สถานการณ์และบทบาทของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก	๗๑
ตอนที่ ๓ องค์ความรู้พุทธธรรม องค์ความรู้สากลและภูมิปัญญาท้องถิ่น	๗๗
ตอนที่ ๔ การศึกษาและพัฒนารูปแบบความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก	๘๕
บทที่ ๕ สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๙๒
วิเคราะห์รูปแบบความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก	๙๒
รูปแบบและเนื้อหาความร่วมมือของชุมชนผ่านกระบวนการสร้างสวนวัดเป็นสวนเด็ก	๙๓
วิเคราะห์ผลลัพธ์จากการดำเนินงาน	๙๔
การขยายผลการจัดกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อการส่งเสริมพัฒนาเด็ก	๙๗
บรรณานุกรม	๑๐๒
ประวัติผู้วิจัย	๑๐๓

บทที่ ๑

บทนำ

หลักการและเหตุผล

ปัจจัยสำคัญในการพัฒนาประเทศ นอกจากทรัพยากรตามธรรมชาติแล้ว ยังมีทรัพยากรมนุษย์อีกที่สำคัญยิ่ง เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่าเด็ก โดยเฉพาะเด็กปฐมวัยเป็นวัยที่สำคัญที่สุดในชีวิตมนุษย์ เป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าที่สุดของประเทศ เป็นสิ่งที่รักและเป็นความหวังสูงสุดของพ่อแม่ เป็นอนาคตของครอบครัวของชุมชนและประเทศ ความหวังของประเทศจึงขึ้นอยู่กับคุณภาพของเด็กที่จะเจริญเติบโตเป็นประชากรผู้รับภาระของประเทศในอนาคต ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล อดุลยเดช ว่า(วราภรณ์ รักวิจัย, ๒๕๔๐. น ๑๒)

“เด็กเป็นผู้ที่จะได้รับช่วงทุกสิ่งทุกอย่างจากผู้ใหญ่ รวมทั้งการรับผิดชอบในการธำรงรักษาอิสรภาพ และความสงบสุขของบ้านเมือง ดังนั้นเด็กทุกคนจึงสมควรและจำเป็นที่จะต้องได้รับการอบรมเลี้ยงดูอย่างถูกต้องเหมาะสม”

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (กมล รอดคล้าย, ๒๕๕๗) ได้ให้ความเห็นที่สอดคล้องกันว่า พัฒนาการของเด็กในช่วงแต่ละอายุมีความหมายและความสำคัญต่อชีวิต เพราะเป็นรากฐานของบุคคลเมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ทั้งนี้พัฒนาการของเด็กแต่ละคนจะแตกต่างกันออกไป ขึ้นอยู่กับอัตราความพร้อมในการพัฒนาและความสามารถของแต่ละบุคคล และนอกจากตัวเด็กเองแล้ว สิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็กมีส่วนสำคัญในการช่วยเสริมสร้างพัฒนาการของเด็กอีกด้วย

ชุมชนบ้านหนองหล่มเป็นชุมชนหนึ่งที่เล็งเห็นความสำคัญของพัฒนาการเด็ก จากการพูดคุยแลกเปลี่ยนกับผู้ที่เกี่ยวข้องกับเด็กในชุมชนทำให้ทราบถึงข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนซึ่งมีผลกระทบต่อวิถีการอบรมเลี้ยงดูเด็กในชุมชน อาทิเช่นชุมชนเริ่มมีการคมนาคมที่สะดวกขึ้น ทุกครัวเรือนมีไฟฟ้าใช้ มีน้ำประปาหมู่บ้านใช้อย่างพอเพียงตลอดทั้งปี มีเครื่องอำนวยความสะดวกมากมาย แต่สิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยให้คนต้องมีการใช้จ่ายเพิ่มมากขึ้น วิถีชีวิตที่เคยเรียบง่าย เปลี่ยนเป็นการดิ้นรนขวนขวายหาเงินเพื่อใช้จ่ายในชีวิตประจำวัน พ่อแม่ผู้ปกครองจึงไม่มีเวลาที่จะดูแลเอาใจใส่เด็กๆ ได้อย่างเพียงพอเนื่องจากต้องออกไปทำงานเพื่อหาเลี้ยงชีพ โดยเฉพาะโรงงานนิคมอุตสาหกรรมภาคเหนือจังหวัดลำพูน และตามโรงงานต่าง ๆ ในตัวจังหวัด ผู้สูงอายุ,ศูนย์เด็กเล็กก่อนเกณฑ์และโรงเรียนอนุบาลจึงมีบทบาทสำคัญในการช่วยดูแลเด็กแทนพ่อแม่ เมื่อเข้าไปสังเกตและแลกเปลี่ยนกับผู้ปกครองและผู้ดูแลเด็กแล้วพบปัญหาที่มีผลต่อพัฒนาการของเด็กหลายประการ เช่น ปัญหาเกี่ยวกับศูนย์เด็กเล็กซึ่งเดิมเป็นศูนย์โภชนาการได้รับการสนับสนุนจากกรมอนามัย ต่อมาศูนย์เด็กเล็กก็ถูกยกเลิก ปัจจุบันนางบุผา(ชาวบ้านหนองหล่ม)ได้ต่อเติมบ้านเพื่อทำเป็นศูนย์เด็กเล็กชั่วคราวซึ่ง

ก็ประสบปัญหาขาดการสนับสนุนด้านต่าง ๆ เช่น ขาดสื่อการเรียนรู้ ขาดอาหารเสริม อาทิ นม อาหารกลางวัน และ ผู้ดูแลเด็กขาดการฝึกการอบรมเสริมทักษะในการเลี้ยงดูเด็กอย่างต่อเนื่อง เป็นต้น ในโรงเรียนอนุบาลขาดสื่อต่าง ๆ ที่จะกระตุ้นให้พัฒนาการเด็ก เช่น มีของเล่นไม่เพียงพอ มีหนังสือภาพเพื่อกระตุ้นการอ่านน้อยมาก หรือแม้กระทั่งสภาพทางเศรษฐกิจที่บีบบังคับให้หลายครอบครัวในหมู่บ้านต้องช่วยกันทำงานทั้งพ่อแม่จึงจะอยู่รอดได้ มีครอบครัวจำนวนไม่น้อยที่ให้ความสำคัญกับ “งาน” หรือ “รายได้” มากกว่า “ลูก” ทำให้พลาดช่วงเวลาที่สำคัญในส่งเสริมและสนับสนุนการเรียนรู้ตามพัฒนาการของเด็กซึ่งเป็นวัยที่สำคัญที่สุดในชีวิต

จากหลาย ๆ ปัจจัยในชุมชนดังกล่าวแล้วยังมีสิ่งเปลี่ยนแปลงไปคือ ระบบแนวคิดในชุมชนที่เคยมองทุกอย่างสัมพันธ์กัน ต่างทำหน้าที่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน กลายเป็นระบบของการแยกส่วน การอบรมเลี้ยงดูเด็กในชุมชนก็ถูกแยกส่วน คือ สถาบันครอบครัว(บ้าน) ก็อบรมเลี้ยงดูเด็กอย่างขาด ๆ เกิน ๆ สถาบันศาสนา(วัด) ทำหน้าที่ประกอบพิธีกรรมเป็นสำคัญ ไม่มีส่วนนำหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับการเลี้ยงดูเด็กไปหนุนเสริมสถาบันครอบครัว ส่วนสถาบันการศึกษา (โรงเรียน) ก็ทำหน้าที่สอนเป็นหลักไม่ได้นำองค์ความรู้สากลเกี่ยวกับพัฒนาการเด็กที่มีอยู่เพื่อให้กับพ่อแม่ผู้ปกครองไปประยุกต์ใช้ในสถานการณ์สังคมปัจจุบันและขาดการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงปัญหาพัฒนาการที่พบเห็นในโรงเรียนเด็กอย่างต่อเนื่อง ภาวะการณดังกล่าวทำให้สถาบันในชุมชนทำหน้าที่ในชุมชนไม่สัมพันธ์กัน หากบ้าน,วัด,โรงเรียนหันมาร่วมมือกันในการจัดกลาสมัชชาในชุมชนจะทำให้บรรลุผลได้เช่นในอดีต และมีผลงานวิจัยด้านครอบครัวในรอบ ๓๐ ปีที่ผ่านมา (ความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียน : ๖) พบว่า ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างบ้านและโรงเรียนนอกจากจะทำให้เกิดผลสำเร็จทางด้านการเรียนของเด็กแล้วยังช่วยให้เกิดการพัฒนาด้านจิตใจ สังคม อารมณ์ ซึ่งส่งผลต่อความก้าวหน้าของชีวิตในอนาคตอีกด้วย

ดังนั้นวัดซึ่งเป็นสถาบันศาสนาในฐานะเป็นองค์กรในชุมชนต้องเข้ามามีบทบาทสำคัญ โดยทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางชุมชน เชื่อมประสานให้เกิดความร่วมมือระหว่างบ้าน วัดและโรงเรียนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยให้ดำเนินไปตามหลักพุทธธรรม โดยร่วมศึกษาเรียนรู้ และสร้างกระบวนการเรียนรู้ เพื่อเปิดโอกาสให้เด็กได้เรียนรู้ตามวัย (มัชฌิมาปฎิปทา) ไม่ใช่ถูกปล่อยปละละเลยตามมีตามเกิด (กามสุขัลลิกโยค) หรือเร่งให้เรียนเกินวัย (อิตถกิลมถานุโยค)

และในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ ได้แบ่งการดำเนินงานเป็น ๒ ระยะ คือ

ระยะที่๑ เริ่มตั้งแต่ ตุลาคม ๒๕๔๕ – มีนาคม ๒๕๔๖ (ตามสัญญาเลขที่ RDG๔๖N๐๐๓)

คำถามวิจัย

คำถามวิจัยหลัก

๑. จะมีวิธีการอย่างไรในการสร้างความร่วมมือระหว่าง บ้าน วัด และโรงเรียน ในการที่จะส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

คำถามวิจัยย่อย

๑. องค์ความรู้พุทธธรรม (วัด) องค์ความรู้สากล (โรงเรียน) และภูมิปัญญาท้องถิ่น (ชุมชน) ที่เกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยมีอะไรบ้าง ?

๒. สถานะการณัพัฒนาการเด็กปฐมวัยในชุมชนเป็นอย่างไร และสถาบันในชุมชน (บ้าน วัด โรงเรียน) ทำหน้าที่ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยอย่างไร ?

๓. แนวทางการสร้างความร่วมมือระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยควรเป็นอย่างไร ?

วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาค้นหาองค์ความรู้พุทธธรรม ความรู้สากล และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

๒. เพื่อศึกษาสถานะการณัพัฒนาการเด็กปฐมวัยในชุมชนและบทบาทหน้าที่ของสถาบันในชุมชน (บ้าน วัด และโรงเรียน) ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

๓. เพื่อศึกษาและพัฒนาารูปแบบความร่วมมือระหว่างสถาบันครอบครัว วัด และโรงเรียน ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

ระยะที่๒ เริ่มตั้งแต่ ธันวาคม ๒๕๔๖-พฤศจิกายน ๒๕๔๗ (ตามสัญญาเลขที่ RDG๔๗N๐๐๒๕)

คำถามวิจัย

รูปแบบความร่วมมือระหว่างสถาบันบ้าน วัด โรงเรียนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยควรจะเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาและพัฒนาารูปแบบความร่วมมือระหว่างสถาบันบ้าน วัด โรงเรียนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยของชุมชนบ้านหนองหล่ม

วิธีการดำเนินงาน

การดำเนินงานแบ่งเป็น ๒ ช่วง ดังนี้

๑. **ช่วงที่หนึ่ง (Phase ๑ ระยะเวลา ๖ เดือน)** เป็นการศึกษาองค์ความรู้สากลและและองค์ความรู้พัฒนาการเด็กตามหลักพุทธธรรม โดยวิธีการศึกษาเอกสาร และศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นทุนสังคมในการเลี้ยงดูเด็ก โดยผ่านกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ สัมภาษณ์ / ค้นหา ของเด็กและเยาวชนร่วมกับคนในชุมชน เช่น ผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ชาวบ้าน ครู อาจารย์ พี่เลี้ยงเด็ก พัฒนาการชุมชน ผู้ปกครอง

จากนั้นทำการทบทวนสถานการณ์อดีต-ปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดทิศทางการร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก โดยผ่านกระบวนการเวทีประชาคม และประชุมจัดทำแผนปฏิบัติการของชุมชน

ผลที่คาดว่าจะได้รับในช่วงที่ ๑

๑. ได้ข้อมูลที่เป็นบริบทของชุมชน และองค์ความรู้พุทธธรรม,ความรู้สากล,ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นทุนทางสังคมในการเลี้ยงดูเด็ก โดยผ่านกิจกรรมเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนร่วมกับคนในชุมชน

๒. สามารถกระตุ้นให้เด็กและเยาวชนได้เข้ามาเรียนรู้ชุมชนและเกิดสำนึกรักท้องถิ่นของตนเอง

๓. ได้แผนปฏิบัติการ “ความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก”

๒. **ช่วงที่สอง (Phase ๒ หลังจาก Phase ๑ สิ้นสุดลง)** เป็นการดำเนินงานเพื่อให้เกิดความร่วมมือของคนในชุมชนเพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ตามแผนปฏิบัติการที่ได้จากการดำเนินงานในช่วงที่หนึ่ง และสรุปบทเรียนการดำเนินงานตลอดระยะเวลาโครงการวิจัย

ผลที่คาดว่าจะได้รับในช่วงที่ ๒

ได้พัฒนารูปแบบความร่วมมือระหว่างสถาบันบ้าน,วัด,โรงเรียน ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย ดังนี้

๑. ได้กลุ่มผู้ปกครองที่สนใจเข้ามาเป็นสมาชิกและร่วมวางแผนการทำงานของชมรมร่วมกัน

๒. ได้สื่อที่เกี่ยวข้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาสากลที่เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็กในชุมชน

๓. เกิดกลุ่มอาสาสมัครจากคนที่หลากหลายเข้าร่วมเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์ให้กับเด็กในชุมชน

๔. องค์กรในชุมชนและครอบครัวเกิดปฏิสัมพันธ์ในการทำงานร่วมกันในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

๕. เกิดความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นระหว่างคนในครอบครัว

๖. เด็กปรับปรุงพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์และมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์มากขึ้น
๗. ได้รูปแบบแนวทางในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัยของชุมชนบ้านหนองหล่มโดยความร่วมมือของชุมชน
๘. ได้รายงานความก้าวหน้าและรายงานฉบับสมบูรณ์

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

๑. ชุมชน หมายถึง บ้าน (สถาบันครอบครัว) , วัด (สถาบันศาสนา) และโรงเรียน (สถาบันการศึกษา)
๒. บ้าน หมายถึง สถาบันครอบครัวที่ก่อตั้งขึ้นในหมู่บ้าน คือบ้านหนองหล่ม บ้านป่าปวย บ้านป่าบง
๓. วัด หมายถึง สถาบันทางศาสนาที่อยู่ในชุมชน คือวัดหนองหล่มและวัดป่าปง
๔. โรงเรียน หมายถึงสถาบันทางการศึกษาที่ตั้งอยู่ในชุมชน ในที่นี้จะป็นศูนย์เด็กเล็กก่อนเกณฑ์ที่รับดูแลเด็ก อายุตั้งแต่ ๑ – ๔ ปี และอนุบาลโรงเรียนหนองหล่มที่รับเด็กอนุบาล 1 และ 2 และเด็กอายุ 4 ปี ขึ้นไป
๕. ธนาคารต้นกล้า หมายถึง กลุ่มเด็กเยาวชนที่รวมตัวกันขึ้นในหมู่บ้านหนองหล่ม เพื่อร่วมกันศึกษาข้อมูลของชุมชนและพัฒนาการเด็กบ้านหนองหล่ม โดยตั้งชื่อกลุ่มว่า “ธนาคารต้นกล้า”

ขอบเขตของการวิจัย

๑. ขอบเขตด้านพื้นที่

บ้านหนองหล่ม ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

๒. ขอบเขตเนื้อหา

๒.๑ ศึกษาบริบทชุมชน (ประวัติความเป็นมาของชุมชน , วงจรวิถีชีวิตในรอบปี , ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติในชุมชน)

๒.๒ ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก (องค์ความรู้พุทธธรรม , องค์ความรู้สากล , องค์ความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน)

๒.๓ ศึกษาสภาพการณ์พัฒนาการเด็กปฐมวัย

๒.๔ ศึกษาแนวทางความร่วมมือระหว่างบ้าน,วัด,โรงเรียน ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิเคราะห์แนวคิดทฤษฎีนั้นนับว่าเป็นขั้นตอนสำคัญอย่างยิ่งประการหนึ่งที่จะนำไปสู่ความเข้าใจและเป็นแนวทางของการศึกษาของผู้วิจัยตามหลักการที่ว่า “แนวคิดทฤษฎีเป็นเหมือนไฟฉายส่องความเป็นจริงเพื่อให้เกิดภาพความเป็นจริง” หรือ “แนวคิดทฤษฎีเป็นเสมือนกระดูกสันหลังของการทำวิจัย”¹ ดังนั้นการดำเนินงานศึกษาวิจัยแบบมีส่วนร่วมเรื่อง “ความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย” ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง โดยแบ่งเป็น ๔ กลุ่มประกอบด้วย

- ๒.๑ กลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันที่มีบทบาทต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก
- ๒.๒ กลุ่มแนวคิดและทฤษฎีการมีส่วนร่วม
- ๒.๓ กลุ่มแนวคิดสำคัญที่ส่งผลต่อการทำหน้าที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็ก
- ๒.๔ เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ กลุ่มแนวคิดเกี่ยวกับสถาบันที่มีบทบาทต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

๒.๑.๑ ความสำคัญและความหมายของสถาบันสังคม

การที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกันเป็นสังคม นอกจากการจัดระเบียบสังคมเพื่อให้สมาชิกรู้จักบทบาทและหน้าที่ของตนเองแล้ว สถาบันสังคมก็เป็นโครงสร้างของสังคมอีกส่วนหนึ่งที่มีความสำคัญต่อสมาชิกและสังคม ทำให้สมาชิกปฏิบัติตามสถานภาพและบทบาทของตนเอง และทำให้สังคมดำรงอยู่ได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย

คำว่า “สถาบัน” (Institutions) มีรากศัพท์มาจากคำว่า “สถาปนา” แปลว่า ก่อ, จัดตั้งขึ้นหรือการเกิดขึ้น เป็นรูปเป็นร่าง มีความคงทนถาวร ซึ่งแสดงว่าเป็นสิ่งที่จัดตั้งขึ้นอย่างเป็นระเบียบมีการจัดระบบภายในอย่างถูกต้องและเหมาะสม² สถาบันจึงเป็นแบบแผนของพฤติกรรมที่ต้งขึ้นและปฏิบัติสืบต่อกันมา โดยเป็นที่ยอมรับของสังคมและมีการดำเนินงานในลักษณะขององค์การหรือกึ่งองค์การ โดยมีคณะบุคคลเป็นผู้ดำเนินงานเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

¹ กาญจนา แก้วเทพ. สื่อสารมวลชน ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา หน้า ๑๖.

² พัทยา สายหนู. ๒๕๒๒. หน้า ๑๓๙-๑๔๐

๒.๑.๒ สถาบันที่มีบทบาทสำคัญต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

สังคมของมนุษย์ปัจจุบันเกิดสถาบันที่หลากหลายเพิ่มขึ้น ทั้งเป็นสถาบันดั้งเดิม อาทิ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันการเมืองการปกครอง และสถาบันที่เกิดขึ้นใหม่ เช่น สถาบันสื่อมวลชน เป็นต้น แต่เมื่อกล่าวถึงสถาบันสังคมที่มีบทบาทหน้าที่สำคัญต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กหรือการจัดเกลาเด็กในสังคมไทยนั้น นับตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบันนั้น มีสถาบันที่สำคัญอยู่สามสถาบันได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา ตามคำย่อที่รู้จักกันว่า บวร. (บ้าน วัด โรงเรียน)

ก. สถาบันครอบครัว

สถาบันครอบครัว (Family Institution) เป็นสถาบันแรกสุดเล็กที่สุด และมีความสำคัญมากที่สุดของมนุษย์ เพราะเป็นสถาบันที่ให้กำเนิดเลี้ยงดู จัดเกลาให้มนุษย์มีชีวิตรอดและเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม ตามหลักการทางพระพุทธศาสนาแล้ว การทำหน้าที่จัดเกลาสมาชิกในครอบครัวนั้นเป็นบทบาทและหน้าที่ของพ่อแม่ ซึ่งพ่อแม่ทำหน้าที่สำคัญได้แก่^๑

๑. (ปาปา นิเวรณฺติ) พ่อแม่ห้ามปรามบุตรธิดาไม่ให้ทำความชั่วช้าเสียหาย ป้องกันไม่ให้ตกไปในทางที่ต่ำทราม ในที่ที่มีอันตราย

๒. (กลุยาณฺเณ นิเวเสนฺติ) พ่อแม่สั่งสอนแนะนำให้ตั้งอยู่ในความดี ชักนำบุตรธิดาให้มุ่งไปในทางที่จะพบความสุขความเจริญ

๓. (สิปปํ สิกฺขาเปณฺติ) พ่อแม่ให้บุตรธิดาได้เล่าเรียนศิลปวิทยา มีความรู้ที่จะไปประกอบอาชีพการงาน เพื่อตั้งตัวให้เป็นหลักฐานต่อไป

๔. (เปฏฺฐิเปณฺ ทาเรนฺ สญฺญเชนฺติ) ถึงเวลาถึงวัยที่จะครอบครัวพ่อแม่ก็เป็นธุระเอาใจใส่จัดแจงช่วยเหลือโดยรับที่จะทำด้วยความเต็มใจ

๕. (สมฺเม ทายชฺชํ นิยุทาเทนฺติ) พ่อแม่มอบทรัพย์สมบัติให้ในเวลาอันสมควรเป็นระยะ ๆ ไป แก่บุตรธิดา และวาระสุดท้ายก็มอบสมบัติชิ้นสุดท้ายที่เรียกว่า “มรดก”^๒

ส่วนสถาบันครอบครัวตามทัศนะหรือแนวคิดทางสังคมวิทยาได้จำแนกหน้าที่ไว้ดังนี้^๓

๑. สร้างสมาชิกใหม่ให้แก่สังคม ด้วยการให้กำเนิดบุตร ทำให้สังคมสามารถดำรงอยู่และสืบต่อไปได้อย่างมั่นคงถาวร

^๑ ที. ปา. ๑๑/๑๙๘-๒๐๖/๑๗๐-๑๗๓. ฉบับ ๒๕๒๕.

^๒ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) จากสุขในบ้านสู่ความเกษมศานต์ทั่วสังคม. ๒๕๔๖. บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด. กรุงเทพฯ. หน้า ๒.

^๓ ผศ. ดร. สนธยา พลศรี. หลักสังคมวิทยา. โอเดียนสโตร์ โอเอสพรีนติ้งเฮ้าส์. กรุงเทพฯ. ๒๕๕๕. หน้า ๑๔๘.

๒. ควบคุมพฤติกรรมทางเพศของบุคคลในสังคมให้เหมาะสม ในรูปของการสมรสซึ่งคู่สมรสต้องปฏิบัติ ตามสถานภาพและบทบาทของแต่ละฝ่าย คือสามี – ภรรยา ตามสังคมกำหนด ทำให้ปัญหาทางเพศในสังคม ลดลง

๓. เลี้ยงดูสมาชิกใหม่ของสังคม คือ บุตรของตนให้พ้นจากภัยอันตรายต่าง ๆ และเจริญเติบโตอย่างมี คุณภาพ เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

๔. การให้ความรัก ความอบอุ่น ความหวังและกำลังใจให้แก่สมาชิก ทำให้สมาชิกมีขวัญกำลังใจ และมีความ มั่นคงทางจิตใจ ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมอย่างมีความสุข

๕. การขัดเกลาทางสังคม โดยการอบรมสั่งสอนให้บุตรปฏิบัติตามบรรทัดฐานทางสังคมปลูกฝัง คุณลักษณะนิสัยให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม

๖. การกำหนดสถานภาพ และบทบาทของบุคคล เช่น เพศ ลำดับของสมาชิกในครอบครัว ชนชั้น ภูมิฐานะ ซึ่งบุคคลสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตามบรรทัดฐานของแต่ละสังคม

๗. หน้าที่ทางเศรษฐกิจ คือ เป็นหน่วยผลิตและหน่วยบริโภคที่สำคัญของระบบเศรษฐกิจ

๘. รักษาเพิ่มพูนและถ่ายทอดทางวัฒนธรรมของสังคมให้แก่สมาชิก ทำให้วัฒนธรรมในสังคมดำรงอยู่ ต่อไป

ข. สถาบันศาสนา

สถาบันศาสนา (Religion Institution) เป็นสถาบันสังคมที่สำคัญอีกสถาบันหนึ่งที่เกิดจากความ สามารถในการสร้างสรรค์วัฒนธรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ การแสวงหาแนวทางในการควบคุมพฤติกรรมของ บุคคลและกลุ่มคนให้รู้ดีรู้ชอบ เพื่อการดำรงชีวิตร่วมกันอย่างสงบสุข

หน้าที่ของสถาบันศาสนา ซึ่งเมื่อก้าวถึงพระพุทธศาสนาแล้ว พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีทำหน้าที่สำคัญ ๖ ประการ ประกอบด้วย^๖

๑. ห้ามไม่ให้กระทำความชั่ว
๒. ให้ตั้งอยู่ในความดี
๓. อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันงาม
๔. ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
๕. ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่ม
๖. บอกทางสวรรค์ให้

ส่วนนักสังคมวิทยาได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่สำคัญของสถาบันศาสนาไว้ดังนี้

^๖ ที ปาฏิ ๑๑/๒๐๖. ฉบับ ๒๕๒๕.

๑. ปกป้องคุ้มครองภัยพิบัติ และเพิ่มพูนความอุดมสมบูรณ์ต่าง ๆ ให้กับสังคมทั้งในยามปกติและในยามวิกฤต
๒. เป็นพื้นฐานสำคัญของกฎ ศีลธรรม จริยธรรม ค่านิยม อุดมการณ์ของสังคม
๓. เป็นพื้นฐานสำคัญของอำนาจรัฐ เพราะศาสนาช่วยในการจัดระเบียบและควบคุมสังคมได้
๔. เป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดการสมาคมและนันทนาการให้สังคม สร้างความสัมพันธ์ใกล้ชิดในกลุ่มสมาชิก เป็นบ่อเกิดของกีฬาและการละเล่นควบคู่กับประเพณีและการทำบุญต่าง ๆ
๕. เป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดอารยธรรมและสุนทรียภาพ เช่น สถาปัตยกรรม ปูนปั้นสถานที่สวยงาม ประติมากรรม จิตรกรรมอันประณีต ละเลียดอ่อน ทำให้จิตใจมีความสงบสุข
๖. ก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ เช่น ความเมตตากรุณา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความรักใคร่ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน
๗. ตอบสนองความต้องการทางจิตใจของมนุษย์ เช่น ความอยากรู้อยากเห็นการแสวงหาสาระสำคัญของชีวิต เป็นต้น
๘. สร้างความรู้สึกเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันให้แก่สมาชิก ที่นับถือศาสนาเดียวกันทำให้สังคมเป็นปึกแผ่นและมั่นคง
๙. ทำให้มนุษย์ดำรงอยู่ในสังคมอย่างมีความหมาย และมีจุดมุ่งหมายในชีวิต
๑๐. เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาสถาบันสังคมอื่น ๆ ให้บรรลุวัตถุประสงค์ของแต่ละสถาบัน

ค. สถาบันการศึกษา

สถาบันการศึกษา (Education Institution) เป็นสถาบันที่สำคัญของสังคมอีกสถาบันหนึ่ง เดิมให้การศึกษแก่สมาชิกในสังคมเป็นหน้าที่ของสถาบันครอบครัวและสถาบันศาสนา แต่เมื่อสมาชิกของสังคมเพิ่มจำนวนมากขึ้น ทำให้สังคมขยายตัวและโครงสร้างเพิ่มความซับซ้อนมากขึ้น สถาบันครอบครัวและสถาบันศาสนาไม่สามารถทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่ ต้องลดบทบาทด้านการให้การศึกษแก่สมาชิกในสังคมลง สถาบันการศึกษาจึงเกิดขึ้นเพื่อทำหน้าที่นี้โดยตรง

สถาบันการศึกษา เป็นระบบความสัมพันธ์หรือกลุ่มของระเบียบกฎเกณฑ์ทางสังคมเกี่ยวกับการถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์ให้แก่สมาชิกโดยการอบรมสั่งสอน และเสริมสร้างพฤติกรรมการเรียนรู้ในทางที่ดี เพื่อให้เติบโตเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม สถาบันการศึกษาของแต่ละสังคมจะมีลักษณะผันแปรไปตามบรรทัดฐาน ค่านิยม และวัฒนธรรมของสังคม ทำให้รูปแบบในการจัดการศึกษาแตกต่างกันออกไป แต่อาจสรุปได้ว่าการจัดการศึกษาของทุก ๆ สังคมจะยึดถือปรัชญาที่เหมือนกัน คือการจัดการศึกษาเพื่อการพัฒนาบุคคลหรือสมาชิกและ

⁷ ผศ. ดร. สนธยา พลศรี, หลักสูตรสังคมวิทยา, ภาควิชาสังคมวิทยา, วิทยาลัยนานาชาติ มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพฯ, ๒๕๕๕, หน้า ๑๔๘.

ความหมายของการมีส่วนร่วม

เสนห์ จามริก (2527, น. 22) ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของชุมชนว่า การมีส่วนร่วมของชุมชนไม่ได้หมายความว่าเพียงแต่ว่าประชาชนเข้าร่วมกิจกรรมตามที่นักวิชาการหรือองค์การพัฒนาดังขึ้นแท้จริงแล้วต้องให้ชุมชนมีกิจกรรม และวิธีดำเนินการของเขาเองในชุมชน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ (2528, น. 28) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมหมายถึง พฤติกรรมอันก่อปรด้วยความร่วมมือและสมยอมตามพฤติกรรมที่คาดหวังของกลุ่มทางการและไม่ใช้ทางการหรือในความหมายก็คือ การที่ประชาชนก่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ร่วมกันนั่นเอง

สายทิพย์ สุคติพันธ์ (2534, น. 92) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในความหมายที่ลึกซึ้งที่สุดมิได้หมายเพียงเมื่อรัฐกำหนดโครงการอะไรขึ้นมาประชาชนก็ร่วมกันทำ แต่ทั้งนี้ต้องอยู่บนเงื่อนไขของการเปลี่ยนการทำงาน กลไกการพัฒนาจากการพัฒนาโดยรัฐมาเป็นการพัฒนาที่ประชาชนมีบทบาท หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน จึงหมายถึงการคืนอำนาจในการกำหนดการพัฒนาให้แก่ประชาชน อย่างน้อยที่สุดประชาชนต้องมีส่วนร่วมในการริเริ่มวางแผนและดำเนินการในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาพความเป็นอยู่และอนาคตของเขา

บัวพันธ์ พรหมกิจ, สุรัสวดี หุ่นยนต์ และสุชีลา ตันชัยนันท์ (2532, น. 3) ได้ให้ก หมายของการมีส่วนร่วมว่า คือการที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการ ควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรที่มีอยู่ เพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคมตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรี ในฐานะสมาชิกของสังคม ในการมีส่วนร่วมของประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปแบบการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนอย่างเป็นตัวของตัวเอง

จากความหมายของการมีส่วนร่วมตามทัศนะของนักวิชาการต่าง ๆ ที่ได้อธิบายกล่าวข้างต้นแล้วนั้น พอจะสรุปความหมายของการมีส่วนร่วมได้ว่าการมีส่วนร่วมหมายถึง การที่บุคคล กลุ่ม หรือชุมชนมีบทบาทเห็นพ้องต้องกันในกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ และมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมหรือโครงการนั้น ๆ ด้วยความเต็มใจ ความสมัครใจ ในลักษณะของการร่วมคิด ร่วมทำ และร่วมกันรับผิดชอบ

ลักษณะการมีส่วนร่วม

องค์การสหประชาชาติ (อ้างถึงใน วัลลภ เสือดี, ๒๕๓๕, น. ๑๔) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาต้องมี ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑. มวลชนได้รับส่วนแบ่งผลประโยชน์ในการพัฒนา
๒. มวลชนเข้าร่วมดำเนินการ โดยการใช้ความพยายามในการพัฒนา
๓. มวลชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจพัฒนา

โกเฮนและอัฟฮอฟ (อ้างถึงใน พระมหาไพฑูริย์ หาญสามัคคี, ๒๕๔๐, น. ๔๔) ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ประเภทคือ

๑. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ประกอบไปด้วย ๓ ขั้นตอนคือ

๑.๑. ริเริ่ม (Initial Decisions)

๑.๒. ดำเนินการตัดสินใจ (Ongoing Decisions)

๑.๓. ตัดสินใจปฏิบัติงาน (Operational Decisions)

๒. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน (Implementation) ประกอบด้วย ๒ ขั้นตอนคือ

๒.๑ การสนับสนุนด้านทรัพยากร (Resource Contributions)

๒.๒ การบริหารจัดการและการประสานความร่วมมือ (Administration and Co - ordination)

๓. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ (Enlistment) แบ่งออกเป็น ๓ ด้านคือ

๓.๑ ผลประโยชน์ทางด้านวัตถุ (Material)

๓.๒ ผลประโยชน์ทางสังคม (Social)

๓.๓ ผลประโยชน์ส่วนบุคคล (Personal)

๔. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)

กองวิจัยและประเมินผล กรมการพัฒนาชุมชน (๒๕๑๘, น.๒๓) ได้ศึกษาการดำเนินงานพัฒนาชุมชนที่ดำเนินการมาแล้ว ๕ ปี ในเขตพัฒนาของตำบลตะเคียนเลื่อน อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ได้สรุปลักษณะต่างๆ ของการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาไว้ดังนี้

๑. มีส่วนร่วมเป็นผู้ริเริ่ม

๒. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจดำเนินงาน

๓. มีส่วนร่วมในการตัดสินใจใช้ทรัพยากร

๔. มีส่วนร่วมในการออกความคิดเห็นและข้อเสนอแนะ

๕. มีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา

๖. มีส่วนร่วมในการคิดหาวิธีการแก้ไขปัญหา

๗. มีส่วนร่วมในการวางแผน

๘. มีส่วนร่วมในการประชุม

๙. มีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม

๑๐. มีส่วนร่วมในการออกเสียงสนับสนุนหรือคัดค้าน

๑๑. มีส่วนร่วมในการเป็นกรรมการ

๑๒. มีส่วนร่วมในการชักชวนหรือประชาสัมพันธ์

๑๓. มีส่วนร่วมในการเป็นสมาชิก

- ๑๔. มีส่วนร่วมในการดำเนินงานตามกิจกรรมที่วางไว้
- ๑๕. มีส่วนร่วมในการลงทุนหรือบริจาคเงิน / ทรัพย์สิน
- ๑๖. มีส่วนร่วมในการออกแรงหรือสละแรง
- ๑๗. มีส่วนร่วมในการออกวัสดุอุปกรณ์
- ๑๘. มีส่วนร่วมในการดูแล ติดตาม และประเมินผล

๒.๓ กลุ่มแนวคิดสำคัญที่ส่งผลต่อการทำหน้าที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

๒.๓.๑ แนวคิดทุนทางสังคม

ความหมายและความสำคัญของทุนทางสังคมนั้น ไพบุลย์ วัฒนศิริธรรม มีความเห็นว่า ทุนทางสังคมเป็นนามธรรม ซึ่งหมายถึงความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่น ความสามัคคี การรวมพลัง การมีองค์กร มีหน่วยการจัดระบบต่าง ๆ ในชุมชน มีศิลปวัฒนธรรม มีอุดมคติ มีจิตรวมใจ มีศิลปกรรม มีความสมัครสมานรักใคร่กลมเกลียวกัน ซึ่งสรุปได้ว่า “ทุนทางสังคม เปรียบเสมือนจิตวิญญาณของสังคมที่มีคุณค่า และเป็นพลังงานสำคัญให้แก่บุคคลนั้นใด ทุนทางสังคมก็มีคุณค่าและเป็นพลังสำคัญให้แก่ชุมชนและสังคมนั้น”

นิธิ เอียวศรีวงศ์ นักคิดอีกท่านหนึ่งได้มีความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องของทุนทางสังคมไว้ว่า ทุนทางสังคมของคนไทย ไม่ใช่มีความหมายเพียงแค่คุณภาพของคนในสังคมที่มีอนามยดี การศึกษาดี และมีสมรรถภาพในการผลิตเท่านั้น คนไทยยังมีทุนทางสังคมอีกมากมายเพียงแต่ว่าทุนทางสังคมนั้นไม่ได้โอกาสพัฒนาปรับเปลี่ยนให้ก้าวหน้าตามความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น อันได้แก่

- ความสัมพันธ์ที่ดี ของครอบครัวและเครือญาติ และกับผู้อื่นในชุมชน เช่น แรงงานก้นถิ่น ต้องอาศัยครอบครัวและเครือญาติในการดำรงชีวิต

- ความรู้ที่เกิดจากการเรียนรู้จากครอบครัวและชุมชนสามารถปรับและเป็นส่วนสนับสนุนในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมสมัยใหม่ได้

- ความรู้พื้นที่บ้านเกี่ยวกับสุขภาพอนามัย สมุนไพร หมอพื้นบ้าน

- การรวมกลุ่มเป็นองค์กรประชากรในชุมชน เช่น กลุ่มเหมืองฝาย กลุ่มสัจจออมทรัพย์ กลุ่มดูแลรักษาป่าชุมชน

- การมีความสุขจากความสงบและความสันโดษ

- การมีเศรษฐกิจที่หมุนเวียนอยู่ในชุมชนเช่น การจ้างงาน การบริโภคทรัพยากรในชุมชน

เงื่อนไขความเข้มแข็งของชุมชนท้องถิ่นเหล่านี้ถือได้ว่าเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญของสังคมไทยที่มีอยู่แต่อย่างไรก็ตาม การพัฒนาประเทศเพื่อความทันสมัยในช่วง ๔๐ ปีที่ผ่านมา เราได้ทำลายหรือล้างผลาญทุนทางสังคมจนลดน้อยถอยลงจนน่าวิตก

กระบวนการส่งเสริมพัฒนาการเด็กในสังคมไทยก็เช่นเดียวกันมักให้ความสำคัญต่อแนวคิดตะวันตก มองข้ามหรือลืมนทางสังคม ซึ่งเป็นประเด็นปัญหาที่จะต้องขบคิดกันว่าเราจะสร้างเสริมทุนทางสังคมที่มีอยู่ แล้วอย่างไร และจะนำไปปฏิบัติการส่งเสริมพัฒนาการเด็กได้อย่างไร จะต้องทำความเข้าใจทุนทางสังคมของเรา อย่างถ่องแท้ โดยมองในเชิงกระบวนการที่มีมิติทางประวัติศาสตร์ว่าพัฒนาการของทุนทางสังคมเป็นมาอย่างไรบ้าง และจะประยุกต์และบูรณาการเชื่อมโยงกันกับองค์ความรู้ต่าง ๆ อาทิ องค์ความรู้ทางพุทธธรรมกับองค์ความรู้ทั่วไป ให้เหมาะสมเพื่อการพัฒนาเด็กต่อไปได้อย่างไร

๒.๓.๒ แนวคิดการมีส่วนร่วมแบบ “หุ้นส่วน” หรือ แบบ “กัลยาณมิตร”

แนวคิดความร่วมมือแบบ “เพื่อน” หรือ “หุ้นส่วน” หรือ “กัลยาณมิตร” นี้^{๑๑} เป็นแนวคิดที่ได้รับการยอมรับว่ามีความสำคัญและเป็นแนวคิดหลักที่เหมาะสมกับทิศทางการทำงานร่วมกับส่วนต่าง ๆ ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องต่างต้องเข้ามามีส่วนร่วมอย่างแท้จริงในทุกกระบวนการ ตั้งแต่การร่วมคิด ร่วมพิจารณาปัญหา ร่วมตัดสินใจและหาทางเลือกที่ดีที่สุด และยังหมายถึงร่วมลงมือดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายอีกด้วย แนวคิดเรื่องความร่วมมือแบบ “หุ้นส่วน” (Partnership) นี้ เน้นการทำงานร่วมกันอย่างเสมอภาคทุกกระบวนการมากกว่าความร่วมมือแบบพอเป็นพิธี เป็นเฉพาะเรื่องดังที่ผ่านมา

ความร่วมมือขององค์กรหลักในการพัฒนาเด็ก(บ้าน วัด และ โรงเรียน) จะต้องเป็นความร่วมมือที่อยู่บนพื้นฐานความสัมพันธ์ที่เท่าเทียม ในฐานะของเพื่อน มิตร หรือ หุ้นส่วน ที่มีศักดิ์ศรีและมีส่วนร่วมต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กที่เท่าเทียมกัน ซึ่งความร่วมมือแบบเพื่อน หรือ “หุ้นส่วน” ที่จัดว่าประสบความสำเร็จ จะต้องใช้ความพยายามต่อเนื่อง อาศัยการทำงานที่ร่วมกันและสนับสนุนซึ่งกันและกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นและตัดสินใจร่วมกัน

๒.๓.๓ แนวคิดการสื่อสารเพื่อสร้างความร่วมมือแบบ “เพื่อน” หรือ “หุ้นส่วน”

สาระสำคัญของการสื่อสารที่จะส่งผลให้เกิดความร่วมมือที่มีประสิทธิภาพ ได้แก่^{๑๒}

๑.การสื่อสารควรเป็นการสื่อสาร ๒ ทาง และข้อมูลข่าวสารในการสื่อสารจำเป็นต้องเป็นระบบเปิด มีความโปร่งใส ชัดเจน

๒.รูปแบบการสื่อสารควรมีหลายรูปแบบ ทั้งการเชิญหน้าการประชุม ปรึกษาหารือระหว่างครูและพ่อแม่ ผู้ปกครอง การสื่อสารโดยจดหมาย โทรศัพท์ อีเมล การประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสาย การบอกต่อปากต่อปาก เป็นต้น

^{๑๑} อภิญา เวชชัย. รายงานการวิจัยเรื่องกรมีส่วนร่วมของพ่อแม่ผู้ปกครองในการพัฒนาศึกษา ๒๕๔๔. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี. สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช. กรุงเทพฯ.

^{๑๒} อภิญา เวชชัย. รายงานการวิจัยเรื่องกรมีส่วนร่วมของพ่อแม่ผู้ปกครองในการพัฒนาศึกษา ๒๕๔๔. สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี. สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช. กรุงเทพฯ.

๓.ระยะเวลาในการสื่อสาร ควรจัดอย่างสม่ำเสมอ มีวาระที่นัดหมายล่วงหน้า ใช้เวลาอย่างเพียงพอ ไม่ยืดเยื้อเกินไป

๔.คุณภาพของข้อมูล ควรกระชับ กระชับแต่ชัดเจน ในประเด็นที่ต้องการสื่อสาร และควรเป็นภาษาที่เข้าใจง่าย ไม่เป็นทางการหรือเป็นวิชาการเกินไป

๒.๓.๔ แนวคิดการจัดการเรียนรู้ที่หลากหลายเพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

เมื่อกล่าวถึง การเรียนรู้ หรือ กระบวนการเรียนรู้ คำอธิบายทั้งหลายมักจะมาจากนักคิดทางการศึกษา หรือมาจากนักจิตวิทยาการเรียนรู้เป็นส่วนใหญ่ และนักคิดทางการศึกษา หรือนักจิตวิทยาด้านการเรียนรู้เหล่านั้น ก็ได้รับอิทธิพลทางความคิดหรือหลักทฤษฎีมาจากสังคมอุตสาหกรรมแทบทั้งสิ้น อุทัย ดุลยเกษม^๑ จึงสนใจว่า นักคิดพื้นบ้าน/ท้องถิ่น หรือแนวคิดที่ไม่ใช่แนวคิดกระแสหลัก ตลอดจนการเรียนรู้ในมุมมองของเด็ก เป็นอย่างไร จึงศึกษาผลงานวิจัยของนักวิชาการที่เกี่ยวกับการเรียนรู้พบว่า การเรียนรู้ที่ดีมีลักษณะสำคัญดังนี้

ประการที่หนึ่ง การเรียนรู้ที่ดีมิใช่เกิดจากการถ่ายทอดความรู้หรือทักษะให้แก่ผู้เรียนรู้อย่างที่ผู้เรียนมิได้ มีปฏิสัมพันธ์ใด ๆ แต่การเรียนรู้ที่ดี เกิดจากกระบวนการที่สร้างความเข้าใจการให้ความหมายกับสิ่งที่รับรู้มา

ประการที่สอง การเรียนรู้ที่ดีต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่รู้ก่อนแล้วเพราะฉะนั้น การเรียนรู้จึงเป็น กระบวนการเชื่อมโยง ระหว่างความรู้เก่าที่มีอยู่ในตัวผู้เรียน กับความรู้ใหม่

ประการที่สาม การเรียนรู้ที่ดีเกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น มิใช่เรียนรู้ได้ เติบโตเองอย่างโดดเดี่ยว ยังมี การสัมพันธ์ถักเถิดแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นมากระบวนการเรียนรู้ย่อมเกิดขึ้นได้มาก

ประการที่สี่ การเรียนรู้ที่ดีจะเกิดขึ้นได้ ถ้าผู้เรียนสามารถกำหนดขั้นตอนการเรียน และวิธีการเรียนด้วยตนเองได้มาก ยิ่งในกรณีที่ผู้เรียนพึ่งพาตนเองได้มาก การเรียนรู้ก็ย่อมเกิดขึ้นได้มาก

ประการที่ห้า การเรียนรู้ที่ดีจะเกิดขึ้นได้เมื่อผู้เรียนมีความชัดเจนในเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของการเรียน และเป้าหมายของการเรียนนั้น มีความหมายกับตัวผู้เรียน

ประการสุดท้าย การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องมีการผสมผสานระหว่างจิตใจ ร่างกาย สภาพแวดล้อม และ บริบทของการเรียน กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือ การเรียนรู้ที่ดีจะเกิดขึ้นเมื่อมีการเชื่อมโยง ระหว่างสิ่งที่เรียนกับชีวิตจริง

หากย้อนไปทบทวนแนวทางการจัดการเรียนรู้ในอดีต จะพบว่า มารดาบิดาเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือ เป็นผู้บันทึกลความรู้ให้แก่บุตรได้เรียน ด้วยการเป็นแบบอย่าง อบรมสั่งสอน ดัดเตือน เล่าขานให้บุตรได้เรียน สูง ๆ สอบได้คะแนนดี สอบได้ที่หนึ่ง การสอบ การเลื่อนชั้นจึงเป็นเสมือนประกาศิตแห่งความสำเร็จ มารดาบิดา

^๑ อุทัย ดุลยเกษม. ศึกษาเรียนรู้. มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์. ๒๕๔๓. หน้า ๔๓-๔๕

จึงพยายามให้บุตรได้เรียน ในสังคมไทยจึงเกิดระบบวงจรดังที่กาญจนา แก้วเทพ¹¹เปรียบเทียบว่าเป็นยุค “เรียนพิเศษอย่างบ้าเลือด ทำการบ้านอย่างบ้าครั้ง ตัววิชาอย่างบ้าเซม็ด” กระจายทั่วทุกมุมในสังคมไทยทั้งในเมืองหรือแม้กระทั่งชนบท

ปัจจุบัน แนวคิดใหม่ของการเรียนรู้ที่ถูกต้องและเหมาะสม มุ่งที่พัฒนาการชีวิตของบุตรสำคัญที่สุด มารดาบิดาจึงควรอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยวิธีการต่าง ๆ ซึ่งสร้างสรรค์ ความสำเร็จของการเรียนมิได้อยู่ที่การเลื่อนชั้น และคะแนนที่สอบที่ดีเยี่ยมเท่านั้น หากแต่หมายถึง คุณสมบัติของบุตรที่พัฒนาขึ้น มีความรู้ ความคิด ความสามารถ และความดี บุรณาการอย่างได้สัดส่วน สมดุลกัน¹⁴

ดังนั้นเพื่อให้เกิดการส่งเสริมพัฒนาเด็กที่สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทสังคมไทย และตรงตามมุมมองของเด็กแล้ว ผู้ศึกษาจึงได้นำแนวคิดและแนวทางการส่งเสริมพัฒนาการเด็กที่หลากหลายจากแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและนักคิดในสังคมไทยดังต่อไปนี้

๒.๓.๕.กระบวนการสร้างการเรียนรู้

การเรียนรู้ตามกระบวนการทางพุทธธรรมดังที่พระธรรมปิฎก¹⁵กล่าวว่า ตัวแท้ของการศึกษา คือการพัฒนาคนโดยมีการพัฒนาปัญญาเป็นแกนกลางนั้น เป็นกระบวนการที่ดำเนินไปภายในตัวบุคคล แก่นนำของกระบวนการแห่งการศึกษาเรียนรู้ ได้แก่ ความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น แนวความคิด ทัศนคติ ค่านิยมที่ถูกต้อง ดีงาม เกื้อกูลแก่ชีวิตและสังคม สอดคล้องกับความเป็นจริง เรียกว่า “สัมมาทิฐิ” ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางของสุมน อมรวิวัฒน์¹⁶ ได้กล่าวว่า “เมื่อคนส่วนใหญ่ของประเทศ ยังยอมรับการศึกษาในระบบความคิดการปฏิบัติรูปการเรียนรู้ จึงมุ่งขยายขอบเขตการเรียนรู้ เปิดกว้างออกไปสู่การศึกษานอกระบบและการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย แนวทางหนึ่งที่โรงเรียนสามารถปฏิบัติได้ทันที คือ จัดกระบวนการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและธรรมชาติ ซึ่งชุมชนและธรรมชาตินั้นเป็นขุมทรัพย์มหาศาลที่เราสามารถค้นพบความรู้ได้อย่างไม่รู้จักหมดแหล่งเรียนรู้มี ๒ อย่างคือ

๑.๑ แหล่งเรียนรู้ที่รัฐหรือประชาชนจัดตั้งขึ้น เช่นอุทยาน ศูนย์ต่าง ๆ

๑.๒ สถาบันชุมชนที่มีอยู่แล้วในวิถีชีวิต และการทำมาหากินในชุมชน

¹¹ กาญจนา แก้วเทพ เมื่อของเล่นไม่ใช่เล่น ๆ.

¹² ศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์.ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด ฉบับพ่อแม่.ศูนย์ส่งเสริมเครือข่าย พ่อแม่ ผู้ปกครองเด็กและเยาวชนเพื่อการปฏิรูปการศึกษาสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.กรุงเทพฯ.๒๕๔๓.หน้า ๖-๗.

¹³ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺต) .วิธิตตามหลักพุทธธรรม.บริษัทเคล็ดไทย.กรุงเทพฯ.๒๕๔๒.หน้า ๙-๑๗.

¹⁴ สุมน อมรวิวัฒน์.ศาสตราจารย์.กระบวนการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ.๒๕๔๔.(เสกศ) สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกรฐมนตรี.สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช.กรุงเทพฯ.

การให้เด็กได้เรียนรู้ชุมชนและธรรมชาติรอบตัวจะทำให้เข้าใจชีวิตจริง และมีความรู้สึกรัก และได้เรียนรู้สิ่งแวดล้อมรอบตัว ทำให้ได้สัมผัสและมีความสัมพันธ์จนกลายเป็นความผูกพันไม่แยกตนเองจากชุมชนและสิ่งแวดล้อม

และนอกจากการจัดการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ของชุมชนและธรรมชาติแล้ว สุมณ อมรวิวัฒน์^๑ ยังได้นำเสนอแนวทางการปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุดฉบับพ่อแม่ อาทิ การให้ลูกเรียนรู้ด้วยกระบวนการเผชิญสถานการณ์และแก้ปัญหาจนเกิดประสบการณ์ตรง การให้ลูกเรียนรู้โดยกระบวนการส่งเสริมความสามารถความถนัดตามความสนใจ ให้ลูกรักเรียนรู้โดยกระบวนการเสริมทักษะและความใฝ่รู้ เพื่อเรียนและสร้างความรู้ได้เองตลอดชีวิต เป็นต้น

กระบวนการจัดการเรียนรู้เหล่านี้ มารดาบิดานั่นเป็นผู้มีบทบาทสำคัญซึ่งจะต้องเป็นผู้ที่มีการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ดังนั้น สุมณ อมรวิวัฒน์จึงกล่าวถึงยกย่องมารดาบิดาว่า “ไม่มีปริญญาบัตรแห่งศาสตราจารย์ใด ๆ ที่ประกาศความสำเร็จในการเลี้ยงดู ไม่มีหลักสูตรสำเร็จรูปใด ๆ ที่บันดาลให้พ่อแม่เป็นครูในครอบครัว ทุกคนรอบตัว ทุกบ้านมีความแตกต่างมีวิธีการ มีพื้นฐานสถานภาพที่แตกต่างกัน แต่หัวใจครูและหัวใจของพ่อแม่คือ ความสัมพันธ์ ความรัก ความเข้าใจ และการเอาใจใส่หัวใจของพ่อแม่จึงรวมหัวใจของครูเข้าไว้เป็นใจดวงเดียวเมื่อลูกเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ นั่นคือพรอันประเสริฐและล้ำค่าที่พ่อแม่ได้มอบให้ พ่อแม่จึงเป็น พระพรหมของลูก”

๒.๓.๖ การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นองค์รวม

ในการบรรยายพิเศษเรื่อง “การเรียนรู้แบบบูรณาการเป็นองค์รวม” ของศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี^๒ กล่าวถึงปัญหาสำคัญของมนุษย์ทั่วโลกอยู่ที่แนวคิดเกี่ยวกับโลกทัศน์และการคิดแบบแยกส่วน เช่น มนุษย์แยกส่วนกับธรรมชาติ ภายแยกกับจิต ชนบทกับเมือง เขากับเรา ภายนอกกับภายใน เป็นต้น

การจัดการเรียนรู้สำหรับเด็กก็เช่นเดียวกันมีลักษณะของการพัฒนาที่แยกส่วน การศึกษาเรียนรู้ของเด็กก็ถูกแยกส่วน ซึ่งจะต้องมีการจัดกระบวนการ “บูรณาการการศึกษา” และศาสตราจารย์นายแพทย์ประเวศ วะสี ได้ให้ข้อสังเกตและเสนอแนะว่า “การบูรณาการระหว่างวิชายังไม่พอ ต้องบูรณาการกับความเป็นจริงและบูรณาการกับชีวิตด้วย ทุกวันนี้ ชีวิตก็อย่างหนึ่ง การศึกษาก็อย่างหนึ่ง ซึ่งผิดกับหลักพุทธธรรมที่ถือว่าทั้งสองอย่างอยู่ที่

^๑ สุมณ อมรวิวัฒน์. ศาสตราจารย์. ปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุดฉบับพ่อแม่. ๒๕๕๓. สกศ. สำนักง. คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. บริษัทพิมพ์ดี จำกัด. กรุงเทพฯ

^๒ การเรียนรู้บูรณาการรายวิชา กรณีตัวอย่าง โรงเรียนรุ่งอรุณ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. ๒๕๕๕. สำนักพิมพ์บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี่ จำกัด. กรุงเทพฯ.

เดียวกัน เพราะฉะนั้น ชีวิตคือการศึกษ การศึกษาคือชีวิต เมื่อคิดบูรณาการการเรียนรู้ ต้องบูรณาการการเรียนรู้กับชีวิตให้มาอยู่ในกระบวนการเดียวกัน

๒.๓.๗. การจัดการเรียนรู้ตามแนวนักจัดการศึกษาและพรบ.การศึกษา

แนวคิดการจัดการเรียนรู้ตามแนวการปฏิรูปการศึกษาปัจจุบันได้ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วม เพราะถือว่าความร่วมมือจากทุกฝ่ายเป็นหัวใจของการศึกษาโดยเฉพาะพ่อแม่ผู้ปกครอง ดังรายงานผลการวิจัยด้านครอบครัวในรอบ ๓๐ ปีที่ผ่านมา^{๑๙} พบว่า ความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างบ้านและโรงเรียน นอกจากจะทำให้เกิดผลสำเร็จทางการเรียนของเด็กแล้ว ยังช่วยให้เกิดการพัฒนาด้านจิตใจ สังคม อารมณ์ ซึ่งส่งผลต่อความก้าวหน้าของชีวิตในอนาคตอีกด้วย

ในส่วนสาระสำคัญของพระราชบัญญัติการศึกษาที่ได้บัญญัติไว้และเกี่ยวข้องในเรื่องการมีส่วนร่วมหรือความร่วมมือของทุกฝ่ายไว้ในหลายมาตรา เช่น

หลักการจัดการศึกษา มาตรา ๘ (๒) ให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การจัดระบบโครงสร้างและกระบวนการจัดการศึกษา

มาตรา ๕ (๖) การมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น

ในส่วนแนวทางการจัดการศึกษานั้น มาตรา ๒๓ การจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา ในเรื่องต่อไปนี้

๑.ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมือง การปกครองในระบบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

๒.ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีรวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่อง การจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน

๓.ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทยและการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา

๔.ความรู้และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษาเน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง

๕.ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

^{๑๙} บทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครอง และชุมชน ตามแนวทางในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒

๒.๑ ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับรูปแบบสำคัญของการมีส่วนร่วมของครอบครัว โรงเรียนและสถานศึกษาที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน มีหลากหลายลักษณะ ได้แก่

- ความสนใจส่วนบุคคล ได้แก่ พ่อแม่ ผู้ปกครอง ที่มีความสนใจรายบุคคลต่อผลการเรียน ความประพฤติ การปรับตัวและปัญหาอื่น ๆ ในตัวลูกหลานเป็นเบื้องต้น

- ลักษณะกลุ่มพ่อแม่ที่รวมตัวกันเองจากความสัมพันธ์ส่วนตัว เช่น เป็นพ่อแม่ ผู้ปกครองของเด็ก ๆ ที่เรียนห้องเดียวกัน มีโอกาสพบปะกันบ่อย ๆ และพัฒนาเป็นกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ

- ลักษณะกลุ่มพ่อแม่ที่รวมตัวกันจากการเข้าร่วมกิจกรรมบางด้านของโรงเรียน เช่น การเข้าร่วมเป็นอาสาสมัครช่วยงานด้านต่าง ๆ เช่น การเป็นวิทยากรพิเศษ เป็นต้น รูปแบบนี้จะได้รับความมือจากพ่อแม่ ผู้ปกครองที่มีเวลา มีความสนใจหรือความชำนาญพิเศษในกิจกรรมต่าง ๆ และเป็นการเข้าร่วมกับทางโรงเรียนตามวาระของงานกิจการนั้น ๆ

- ลักษณะกลุ่มพ่อแม่ที่ร่วมงานกับโรงเรียนอย่างเป็นทางการตามรูปแบบและโครงสร้างที่ทางโรงเรียนและสถานศึกษากำหนดไว้เรียบร้อยแล้ว เช่น เข้าร่วมในคณะกรรมการระดับห้อง ระดับชั้น กรรมการเครือข่าย ผู้ปกครอง กรรมการสมาคมผู้ปกครองและครู ฯ กรรมการสถานศึกษาในระดับต่างๆ จนถึงการศึกษาความสัมพันธ์ไปสู่เครือข่ายผู้ปกครองอื่นๆ ภายนอก

๒.๒ แนวทางการพัฒนาการมีส่วนร่วมของพ่อแม่ ผู้ปกครองที่เหมาะสมกับสังคมไทย ซึ่งมีข้อเสนอแนะไว้ดังนี้ เช่น

- การเชิญผู้ปกครอง และผู้อาวุโส กรรมการชุมชน มาเยี่ยมโรงเรียน และจัดกิจกรรมให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสพบปะกับครูเห็นกิจวัตรการเรียนของเด็ก เห็นสภาพแวดล้อมที่โรงเรียนจัดให้แก่เด็ก ร่วมคิดร่วมประชุมในหัวข้อต่างๆ ในเวลาและสถานการณ์ที่เหมาะสม

- การจัดสภาพแวดล้อมในโรงเรียนที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ของเด็ก เช่น การจัดห้องพบปะสังสรรค์แบบไม่เป็นทางการ เช่น ห้อง COMMON ROOM เพื่อเป็นที่ที่ผู้ปกครองได้มาพักรอเด็กและได้พบปะกันอย่างไม่เป็นทางการ มีการจัดข้อมูลต่างๆ ให้ทราบ มีเอกสารหนังสือที่เป็นประโยชน์ได้อ่าน เป็นต้น

- การเชิญผู้ปกครองมีเป็นอาสาสมัครในงานด้านต่าง ๆ เช่น การเป็นครูร่วมสอน การเป็นวิทยากรสอนภูมิปัญญา

- การจัดประชุมปฏิบัติการในหัวข้อต่าง ๆ ที่หลากหลาย

- การทำเอกสาร จดหมายข่าวจากโรงเรียนถึงผู้ปกครองอย่างสม่ำเสมอ โดยหาอาสาสมัครผู้ร่วมเขียน ผู้ร่วมค้นข้อมูลจากกลุ่มผู้ปกครองที่มีความสนใจ

- การเข้ามามีส่วนร่วมของคณะกรรมการการศึกษา ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒

๓.ความร่วมมือระหว่างบ้านวัดโรงเรียน โดย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี²³ ซึ่งได้ศึกษาและสรุปแนวทางดังนี้

๓.๑ ศึกษาเอกสารและรายงานผลการวิจัยของประเทศในแถบอเมริกา และยุโรป เช่น ประเทศสหรัฐอเมริกา อังกฤษ เยอรมัน นอร์เวย์ สวีเดน สเปน ออสเตรีย และสกอตแลนด์ ซึ่งพบว่าปัจจัยสำคัญที่ทำให้การปฏิรูปการศึกษาของประเทศดังกล่าวประสบผลสำเร็จได้นั้น ปัจจัยสำคัญคือการให้พ่อแม่ ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการพัฒนาเด็ก บางประเทศได้ออกเป็นกฎหมายไว้อย่างชัดเจนที่พ่อแม่ ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในทุกๆระดับ และมีส่วนร่วมในการบริหารการศึกษาถึงขั้นมีการมอบอำนาจในการตัดสินใจการดำเนินงานของโรงเรียน เช่น การทำตารางสอนการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร การรักษาความสัมพันธ์ระหว่างครูกับผู้ปกครอง ตลอดจนการควบคุมค่าใช้จ่าย และการบริหารระบบการศึกษา เช่น การจัดสรรงบประมาณ การพิจารณาอัตราครู การพิจารณาหลักสูตร และวิธีการสอน และหรือการสรรหาคัดเลือกผู้บริหารสถานศึกษาของโรงเรียนด้วย

๓.๒ ศึกษาและสรุปแนวทางความร่วมมือระหว่างบ้านและโรงเรียนมีข้อเสนอการจัดกิจกรรมต่าง ๆ เช่น การจัดอบรมเลี้ยงดู การสื่อสารระหว่างบ้านกับโรงเรียน การอาสาสมัครเพื่อพัฒนาการศึกษา การจัดบรรยากาศการเรียนการสอนที่บ้าน การเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจของโรงเรียน และการเป็นผู้ประสานงานในการระดมทรัพยากร เป็นต้น

๔. การอบรมเลี้ยงดูเด็กตามวิถีไทย โดย สุมณ อมรวิวัฒน์ และคณะ²⁴ พบว่าปัจจัยการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยปัจจุบันกำลังเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปสู่สังคมอุตสาหกรรมอิทธิพลของทางวัฒนธรรมทางวัตถุ กำลังแพร่ไปอย่างรวดเร็วจากเมืองสู่ชนบท รวมทั้งอิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีผลกระทบอย่างมากต่อประสบการณ์การเรียนรู้ของเด็ก และวิธีการอบรมเลี้ยงดู

เครื่องเล่นพลาสติกสีฉูดฉาดและเป็นพิษ เช่น ปืน มีดพลาสติกซึ่งทำให้เกิดพฤติกรรมก้าวร้าวรุนแรง รายการต่อสู้กันล้มตายเคลื่อนไหวบนจอโทรทัศน์ ตลอดจนการโฆษณาสินค้าได้เกิดผลกระทบอย่างเห็นได้ชัดต่อแนวคิดและพฤติกรรมเด็ก

ความสัมพันธ์ระหว่างพ่อแม่กับลูกที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไป การอพยพจากชนบทเข้าสู่ตัวเมืองเพื่อทำงานรับจ้างในโรงงานได้ทำให้พ่อแม่เริ่มต้องทิ้งลูกไว้กับตายาย ความสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับสิ่งแวดล้อมทางบุคคล และสิ่งแวดล้อมทางจิตวิญญาณ กำลังน้อยลง เด็กในทศวรรษหน้าจะใช้เวลาส่วนใหญ่ในการดูโทรทัศน์เล่นวิดีโอเกม และอ่านการ์ตูนที่มีได้ส่งเสริมการเรียนรู้มากนัก ปัญหาที่พึงสังวรคือเด็กจะเริ่มถอยห่างจากธรรมชาติ

²³ รายงานการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี ๒๕๔๓

²⁴ รายงานการวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๔

ขาดสุนทรียภาพ และไม่ได้รับการพัฒนาอารมณ์ที่พึงประสงค์ ดังนั้นข้อเสนอแนะการจัดการศึกษาสำหรับเด็กก่อนวัยเรียน จึงควรคำนึงถึงประเด็นต่อไปนี้

ก.ควรมีการร่วมมือกันอย่างจริงจังระหว่างหน่วยงานทางการศึกษา หน่วยงานทางสุขภาพอนามัย และองค์กรเอกชน เกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาเด็กและปรับปรุงโปรแกรมการศึกษาปฐมวัยให้เหมาะสมกับบริบททางสังคม และวัฒนธรรมตลอดจนวิธีการอบรมเลี้ยงดูเด็กของชาวบ้านในชนบทด้วย

ข.ควรมีการผสมผสานความเจริญทางวัตถุกับคุณค่าทางวัฒนธรรมให้กลมกลืนกันกระบวนการพัฒนาเด็กต้องส่งเสริมให้เด็กต้องส่งเสริมให้เด็กได้มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทุกด้าน การสัมผัสและความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทั้งในด้านกายภาพและนามธรรม เป็นแนวคิดพื้นฐานที่สำคัญของการอบรมเลี้ยงดูเด็กเพื่อให้เกิดประสบการณ์การเรียนรู้ที่ดี และพัฒนาการที่สมบูรณ์

ค.กิจกรรมและการจัดสิ่งแวดล้อมใน โรงเรียนหรือศูนย์เด็กเล็กไม่ควรแตกต่างจากสิ่งแวดล้อมที่บ้านจนเกินไป ความสัมพันธ์ระหว่างครู หรือผู้ดูแลเด็กกับเด็กปฐมวัยควรมีความใกล้ชิดสนิทสนมเพราะ “ครูคือพ่อแม่คนที่สองของเด็ก” และ “โรงเรียนก็คือบ้านที่สองของเด็ก” โดยแท้

ง.การสัมผัสและความสัมพันธ์ มีความหมายลึกซึ้งและกว้างกว่าการเกี่ยวข้ง หรืออิงอาศัย (Involvement of Attachment) การสัมผัสและความสัมพันธ์ (Touching and Relating) หยั่งรากลึกถึงวัฒนธรรม คุณธรรม ประเพณี และจิตวิญญาณอันเป็นเอกลักษณ์ของสังคมไทย นักการศึกษาเด็กปฐมวัยควรใช้แนวคิดนี้เป็นพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบการศึกษาสำหรับเด็กก่อนวัยเรียน

๕. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองในกิจกรรมของศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ในเขตอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี โดย อารยา วัฒนกิจ (๒๕๒๖)

ผลการศึกษาพบว่า ผู้ปกครองที่มีอายุน้อย จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์ร้อยละ ๑๖.๔ ผู้ปกครองที่มีระดับการศึกษาสูงจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์เล็กน้อยเพียงร้อยละ ๑๖.๕ ผู้ปกครองที่มีระดับรายได้สูงจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์สูงกว่าผู้ปกครองที่มีระดับรายได้ต่ำ ผู้ปกครองที่มีความรู้ความเข้าใจในวัตถุประสงค์ของศูนย์มาก จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์สูงกว่าผู้ปกครองที่มีความรู้ความเข้าใจน้อย ผู้ปกครองที่มีความคาดหวังในผลประโยชน์ของศูนย์มาก จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์ปานกลาง ผู้ปกครองที่เป็นผู้นำท้องถิ่นจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์สูงกว่าผู้ปกครองซึ่งไม่เป็นผู้นำท้องถิ่น ผู้ปกครองที่เป็นสมาชิกกลุ่มจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์สูงกว่าผู้ปกครองที่ไม่เป็นสมาชิกกลุ่มสังคม ผู้ปกครองที่มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐมากกว่าจะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของศูนย์สูงกว่าผู้ปกครองที่มีการติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐน้อย

๖. บทบาทของวัดที่มีต่อการจัดการศึกษาของเด็กก่อนเกณฑ์เปรียบเทียบกับสถานศึกษาเด็กก่อนเกณฑ์ของพระวาส โดย อัจฉรา เก่งบัญชา (๒๕๓๔)

จากการศึกษาพบว่า วัดเป็นสถาบันทางการศึกษามาเป็นระยะเวลายาวนาน โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้ดำเนินงาน ถึงแม้ว่าบทบาทด้านการจัดการศึกษาของวัดจะลดลงบ้าง แต่การดำเนินงานยังสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน การดำเนินงานจัดการศึกษาที่เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับชุมชนของวัดและพระวาส เกณฑ์การดำเนินงานอยู่ในระดับสูง การดำเนินงานเกี่ยวกับด้านวิชาการของวัดและพระวาส เกณฑ์การดำเนินงานอยู่ในระดับต่ำ ส่วนงานบริหารบุคคลของวัดและพระวาส มีการดำเนินงานอยู่ในระดับปานกลาง และงานด้านธุรกิจ อาคารสถานที่ การดำเนินงานของวัดอยู่ในระดับสูง ส่วนการดำเนินงานของพระวาสอยู่ในระดับปานกลาง

๗. การศึกษาระบบการให้บริการสวัสดิการที่มุ่งสู่การพัฒนาสังคม ศึกษากรณีการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดบริการสวัสดิการในสถานรับเลี้ยงเด็กกลางวัน ที่ดำเนินการโดยรัฐทั้งของวัดและพระวาสในเขตกรุงเทพมหานคร โดย อารณพันธ์ จันทรสว่าง และคณะ (๒๕๒๘)

จากการศึกษาพบว่า ปัญหาอุปสรรคเกี่ยวกับการดำเนินงานสถานรับเลี้ยงเด็กกลางวัน ได้แก่ ปัญหาเกี่ยวกับงบประมาณ ไม่เพียงพอ วัสดุอุปกรณ์ที่นำมาใช้ในการจัดกิจกรรมไม่เพียงพอ ผู้ปกครองที่อยากจ้างไม่มีเวลามาให้ความร่วมมือ พี่เลี้ยงเด็กส่วนใหญ่ที่เป็นพระวาสต้องทำงานหนักแต่ได้รับค่าตอบแทนต่ำ จึงไม่อยากทำงานต่อไปอยากลาออก มีเพียงพระภิกษุและแม่ชีเท่านั้นที่มีความสนใจ และพอใจกับงานสอนและเลี้ยงเด็ก ปัญหากรรมการชุมชนไม่เข้าใจบทบาทหน้าที่ของตนเอง

บทที่ ๓

วิธีดำเนินงานวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research : PAR) โดยมีพื้นที่ดำเนินการ คือ บ้านหนองหล่ม หมู่ ๘ ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่งมีเนื้อหาและระยะเวลาดำเนินการ แบ่งเป็นสองระยะ (Phase ๒) ได้

ระยะที่หนึ่ง (Phase ๑) เริ่มตั้งแต่ ตุลาคม ๒๕๔๕ – มีนาคม ๒๕๔๖ ศึกษาและสืบค้น ประเด็นต่อไปนี้เป็น ๑.บริบทชุมชน (ประวัติความเป็นมาของชุมชน,วงจรวิถีชีวิตในรอบปี , ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติในชุมชน) ๒.ศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก (องค์ความรู้พุทธธรรม , องค์ความรู้สากล , องค์ความรู้ภูมิปัญญาชาวบ้าน) และ ๓.ศึกษาสภาพการณ์พัฒนาการเด็กปฐมวัยและบทบาทหน้าที่ของสถาบันในชุมชน

ระยะที่สอง เริ่มตั้งแต่ธันวาคม ๒๕๔๖ -พฤศจิกายน ๒๕๔๗ ซึ่งมีขอบเขตเนื้อหาในการศึกษาและพัฒนารูปแบบความร่วมมือระหว่างสถาบันบ้าน,วัด, โรงเรียน ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย เนื้อหาของบทนี้จะกล่าวถึงวิธีการดำเนินการดังนี้

กระบวนการพัฒนาโจทย์วิจัย

ในการดำเนินการของโครงการดังกล่าวมีพัฒนาการจากการที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วมเวทีการเรียนรู้งานวิจัยท้องถิ่นโดยมีพระเกียรติศักดิ์ ม่วงมิตร เป็นวิทยากรให้ความรู้ ซึ่งจากผลของการจัดเวทีได้สร้างความสนใจเรื่องงานวิจัยท้องถิ่นให้แก่พระนิสิตมหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ จำนวนมาก ซึ่งต่อมาได้มีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานวิจัยท้องถิ่น สถาบันโพธิยาลัยจีน และได้มีการจัดการอบรมหลักสูตรพระนิสิตนักวิจัย ซึ่งนักวิจัยได้เข้าร่วมในหลักสูตรดังกล่าว โดยได้เลือกพื้นที่ดำเนินการ ที่บ้านหนองหล่ม ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

ในการลงพื้นที่หมู่บ้านระยะแรกได้มีการศึกษาและสืบค้นโจทย์การวิจัยโดยใช้กระบวนการวิจัย ๔ ซึ่งประกอบด้วย การค้นหาว่าในหมู่บ้านนั้นมีปัญหาอะไรที่ชาวบ้านสนใจ และอยากทำงานแก้ปัญหา (ขั้นทุกข์ คือสภาพปัญหา) เมื่อพบปัญหาแล้วก็จัดเวทีการพูดคุยถึงสาเหตุของปัญหา (สมุทัย) ตลอดจนการพูดคุยแลกเปลี่ยนถึงว่าเมื่อปัญหาดังกล่าวลดลงหรือหมดไปหมู่บ้านจะเป็นอย่างไร (นิโรธ) และตั้งประเด็นแลกเปลี่ยนถึงแนวทางของการแก้ไขปัญหาว่ามีแนวทางอย่างไร (มรรค)

การดำเนินการค้น โจทย์ปัญหาดังกล่าวโดยขั้นแรกได้เข้าไปสังเกตการณ์ในการประชุมประชาคมหมู่บ้านและได้ชวนชาวบ้านคุยถึงปัญหาและความต้องการ ซึ่งมีประเด็นที่น่าสนใจคือเรื่อง ปัญหาของการขาดศูนย์เด็กเล็กในหมู่บ้าน ผู้วิจัยและคณะ (พระนิสิตคณะสังคมศาสตร์จำนวน ๕ รูป) ได้เข้าไปเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจากนางบุษผา เลสั๊ก (ครูผู้เลี้ยงดูแลเด็ก) และสนทนากับครูอรพิน เลสั๊ก (ครูประจำชั้นอนุบาลโรงเรียนวัดหนองหล่ม)

หลังจากที่ผู้วิจัยและคณะได้ลงพื้นที่ ผู้นำชุมชนได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน (นายมานพ ชาวสั๊ก) และสมาชิก อบต.สองท่าน ได้แก่ นายเกษม พิงกะสัน และนายไพศาล คำสั๊ก ได้มาปรึกษาและทำหนังสือเพื่อขอจัดตั้งศูนย์เด็กเล็กประจำหมู่บ้านไปยังองค์การบริหารส่วนตำบลศรีบัวบาน และพัฒนาชุมชนจังหวัดลำพูน

เมื่อมีการนำเสนอผลการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน และได้ผ่านการวิเคราะห์ ได้รับความรู้โดยผ่านหลักสูตรพระนักวิจัยดังกล่าวทำให้ผู้วิจัยได้มีมุมมองต่อสภาพปัญหาได้หลายแง่มุม และได้วิเคราะห์ถึงสภาพปัญหาได้หลายด้าน ซึ่งต่อมาได้ผลทำให้ผู้วิจัยซึ่งเมื่อสำเร็จการศึกษาแล้วได้เข้าไปชุมชนหมู่บ้านหนองหล่ม และพัฒนาโจทย์การวิจัยต่อยอด ซึ่งได้พบว่าปัญหาที่สำคัญอยู่ที่ผู้ปกครองมีเวลาให้กับครอบครัวน้อยลง การทำงานของสถาบันในชุมชนต่างคนต่างทำงาน เป็นการทำงานแบบแยกส่วน ดังนั้นโจทย์ที่สำคัญจึงอยู่ที่ว่า จะสร้างความร่วมมือของชุมชนให้มีส่วนร่วมในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กได้อย่างไร และมีโจทย์ย่อย เช่น องค์ความรู้ในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กมีอะไรบ้าง สถานการณ์พัฒนาการเด็กเป็นอย่างไร บทบาทหน้าที่ของสถาบันที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาเด็กในอดีต และปัจจุบันเป็นอย่างไร

นอกจากนั้น ผู้วิจัยได้มีโอกาสไปศึกษาดูงานการทำงานของกลุ่มคนเฒ่าคนแก่บ้านป่าแดงที่มีจุดเด่นที่การรื้อฟื้นภูมิปัญญาเกี่ยวกับของเล่น ซึ่งได้เห็นของเล่น ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้จากกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ ทำให้สามารถนำมาเป็นแนวทางในการจัดกิจกรรมและประยุกต์ใช้เพื่อสร้างเครื่องมือส่งเสริมความรู้ ภูมิปัญญาที่สามารนำมาปรับประยุกต์เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

กระบวนการและขั้นตอนการดำเนินงาน

ในกระบวนการและขั้นตอนการทำงานผู้วิจัยได้แบ่งช่วงการทำงานเป็นสามช่วงด้วยกันประกอบด้วย

ช่วงที่หนึ่ง เป็นกระบวนการและขั้นตอนของการศึกษา เก็บค้น ซึ่งเกี่ยวกับบริบทชุมชน สถานการณ์ในอดีตและเปรียบเทียบกับปัจจุบัน การศึกษาองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่สามารถนำมาปรับประยุกต์เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

ช่วงที่สอง เป็นกระบวนการและขั้นตอนการศึกษา พัฒนารูปแบบความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

ช่วงที่สาม เป็นช่วงที่ผู้วิจัยและคณะได้มีโจทย์การทำงานใหม่ที่น่าสนใจจากโจทย์การทำงานวิจัยโครงการนี้ คือ เรื่องของความต่อเนื่อง และความยั่งยืน ของการทำงานพัฒนาเด็กและครอบครัวจะเป็นอย่างไร ซึ่งถือว่ามีความสำคัญที่จะต้องมีการวิเคราะห์ทบทวนและหาแนวทางในการสร้างความต่อเนื่องและยั่งยืน จึงได้มีการปรับกิจกรรมของโครงการ โดยเพิ่มกิจกรรมการสร้างสระน้ำคุณธรรม ตามคติโบราณที่ว่า “ยามบ้านเมืองดีเขาส่งวัดให้ลูกหลานท่านเล่น”

ช่วงที่หนึ่ง กระบวนการและขั้นตอนการศึกษาสืบค้น

การสร้างความเข้าใจชุมชน

ผู้วิจัยได้เชิญพระเกียรติศักดิ์ ม่วงมิตร ตัวแทนสถาบันโพธิยาลัยซึ่งเป็นหน่วยประสานงานโครงการวิจัยท้องถิ่นและเป็นเสมือนพี่เลี้ยงนักวิจัยมาชี้แจงความเป็นมาและความเข้าใจในกระบวนการวิจัยท้องถิ่น ซึ่งผู้วิจัยได้เชิญผู้เข้าร่วมฟังได้แก่ตัวแทนผู้ปกครอง ครู และแกนนำหมู่บ้าน จากนั้นได้ทำหนังสือแจ้งไปยังผู้ใหญ่บ้านให้ประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านทราบว่าทางหมู่บ้านจะได้ดำเนินการโครงการวิจัยดังกล่าว และผู้วิจัยได้ขอโอกาสเวลาชาวบ้านมาทำบุญที่วัดในช่วงเช้าเป็นการแจ้งถึงความเป็นมาของโครงการ และแนวทางในการดำเนินการให้ชาวบ้านทราบ

การสร้างกลไกการสืบค้นข้อมูล

การทำงานระยะแรกของโครงการส่วนใหญ่จะเป็นการเน้นการสืบค้นข้อมูลและทำความเข้าใจชุมชน และวิเคราะห์ชุมชนเพื่อหาจุดอ่อน จุดแข็งของชุมชนอันจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนการดำเนินงานระยะต่อไป ดังนั้นผู้วิจัยจึงคิดถึงกลไกการขับเคลื่อนซึ่งได้พิจารณาเห็นว่าเด็กในโรงเรียนวัดหนองหล่มมีคุณสมบัติที่เหมาะสมที่จะมาเข้ากระบวนการเรียนรู้วิจัยท้องถิ่น เพราะในโรงเรียนวัดหนองหล่มมีการจัดการศึกษาหลักสูตรท้องถิ่นที่มีจุดเด่นที่เน้นกระบวนการวิจัย คือ ฝึกเด็กในการตั้งคำถาม การหาคำตอบจากชุมชน การทำงานร่วมกับชุมชน ซึ่งผู้วิจัยเห็นโอกาสในการต่อยอดกิจกรรมระหว่างโรงเรียนกับแนวคิดทางโครงการนี้คือ การสร้างกระบวนการเรียนรู้ซึ่งได้ปรึกษากับผู้อำนวยการโรงเรียนวัดหนองหล่ม (อาจารย์สุวัฒน์ ญาณโค) และครูประจำชั้นประถมศึกษาห้า (อาจารย์วิชัย ฤณะแสงคำ) และครูประจำชั้นประถมศึกษาหก (อาจารย์อรพิน เล็ก) โดยปรึกษาถึงแนวทางการการต่อยอดความรู้และกระบวนการเรียนรู้ชุมชน และได้แนวทางการทำงานคือ ทางโรงเรียนจะเป็นผู้ฝึกสอนเด็กเรื่องการตั้งคำถาม ทักษะการเข้าชุมชน การวิเคราะห์ให้นักเรียน ตามหลักสูตร ส่วนการสืบค้นข้อมูลของโครงการให้แล้วแต่ความสนใจของนักเรียน

เมื่อได้แนวทางแล้วผู้วิจัยจึงได้เริ่มประชาสัมพันธ์ผ่านเสียงตามสายของหมู่บ้าน และการชักชวนเด็กที่มาทำกิจกรรมที่วัดเสมอ เช่น เด็กชายชาญณรงค์ ตะวรรณ เด็กชายทศพล ปานพาน เด็กชายอานนท์ ศรีวิชัย เด็กชายสุพจน์ อุดรศักดิ์ เด็กชายศรายุทธ ตาสัก เป็นต้น ถึงแนวทางการทำงานการสืบค้นข้อมูล

เมื่อเด็กมีการรวมกลุ่มจำนวนมากขึ้น ทั้งมาประจำ และมาเป็นบางครั้ง ได้มีการพูดคุยและจัดตั้งกลุ่มชื่อว่า “กลุ่มธนาคารดินกล้า” โดยมีศรายุทธ ตาสัก เป็นประธานกลุ่ม มีการจัดกิจกรรมการศึกษาชุมชนทุกวันเสาร์-อาทิตย์ และกลางคืนของวันธรรมดาตามโปรแกรมที่คณะกรรมการกลุ่มและผู้วิจัยได้ออกแบบและกำหนดไว้

การศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน

เรื่องเกี่ยวกับประวัติชุมชนหนองหล่มนั้น ได้มีอาจารย์พงศ์เกียรติ เล็ก เกยรวบรวมทำเป็นเอกสารประกอบหลักสูตรท้องถิ่นอยู่ชุดหนึ่ง แต่ผู้วิจัยสนใจในกระบวนการสืบค้นข้อมูลของเด็กนักเรียนมากกว่า จึงได้เข้าไปสังเกตการณ์ในการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวกับการสอบถามชุมชนในเรื่องประวัติชุมชน โดยขั้นตอนแรก ครูจะให้นักเรียนลองฝึกคิดคำถามโดยให้สมมติเหตุการณ์ว่าถ้าไปถามข้อมูลประวัติหมู่บ้านนี้เรียนจะถามอะไร ซึ่งนักเรียนก็จะเรียนรู้วิธีการฝึกตั้งคำถาม ซึ่งมีทั้งลักษณะคำถามปลายเปิด เช่น ทำไมจึงตั้งชื่อว่าบ้านหนองหล่มหล่ม เป็นต้น และคำถามปลายปิด เช่น ผู้ใหญ่บ้านชื่ออะไร ที่ผ่านมามีผู้ใหญ่กี่คน เป็นคน นอกจากเทคนิคการตั้งคำถามแล้วยังมีการเรียนรู้เรื่องกติการายาเข้าชุมชน การทำหนังสือแจ้งไปยังชุมชน ซึ่งหลักสูตรดังกล่าว เป็นการบูรณาการวิชาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน

การลงเก็บข้อมูลชุมชนของเด็กนักเรียนชั้นประถมศึกษาที่ห้าได้เลือกไปเก็บข้อมูลผู้เฒ่าผู้แก่ที่มานอนวัดในวันพระช่วงเทศกาลเข้าพรรษา โดยมีการแบ่งเป็นกลุ่ม ๆ ละ ประมาณ ๑๐ คน โดยมีอาจารย์อรพิน เล็ก เป็นผู้ดูแล เมื่อเด็กมาถึงที่วัดแล้วอาจารย์อรพิน จึงแจ้งให้ผู้เฒ่าผู้แก่ทราบถึงวัตถุประสงค์การมาเก็บข้อมูลครั้งนี้ จากนั้นได้แบ่งกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ตามจำนวนกลุ่มของเด็กคือ ๖ กลุ่ม และแยกย้ายเพื่อทำการสัมภาษณ์พูดคุยตามประเด็นต่าง ๆ ที่เตรียมมาและสิ่งที่ตนเองสนใจ

หลังจากสิ้นสุดการสัมภาษณ์แล้วได้รับการอธิบายจากอาจารย์อรพินว่าเด็กจะนำข้อมูลเหล่านี้ไปสรุปประมวลนำเสนอหน้าห้อง โดยวิธีใช้กระดานรูป ซึ่งกำหนดการนำเสนอข้อมูลเป็นอีกหนึ่งสัปดาห์หลังจากมาเก็บข้อมูลแล้ว เมื่อถึงวันนำเสนอ ผู้วิจัยได้รับเชิญจากอาจารย์อรพินให้มาร่วมสังเกตการณ์การนำเสนอการวิเคราะห์ข้อมูลชุมชน ซึ่งเมื่อไปสังเกตการณ์พบว่าเด็กสามารถวิเคราะห์ได้อย่างดี ถึงแม้ข้อมูลบางประการจะไม่ตรง แต่สิ่งที่เห็นได้ชัด คือกระบวนการเรียนรู้ของเด็ก

จากประสบการณ์ที่ได้สัมผัสหลักสูตรท้องถิ่นแล้วผู้วิจัยจึงได้นำร่างกระบวนการจัดเวทีประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีชีวิต ซึ่งเป็นกิจกรรมต่อเนื่อง และต่อยอดจากหลักสูตรท้องถิ่น นั่นคือประวัติชุมชนของเด็กหรือในเอกสารหลักสูตรท้องถิ่นส่วนใหญ่จะเป็นข้อมูลหรือข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์ เช่น ความเป็นมา ดำเนิน และ

เรื่องต่าง ๆ ในอดีต แต่สำหรับการทำเวทีประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตนั้นจะเน้นความคิดเห็น ความรู้สึกของผู้ไปศึกษาชุมชน และใช้ข้อมูลจากสามส่วนคือ อดีต ปัจจุบัน และอนาคต ตามหลักการที่ว่า เมื่อรู้ความเป็นมา อดีต, ความเป็นอยู่ (ปัจจุบัน) จะเข้าใจในความเป็นไป (อนาคต) ถ้าไม่รู้ความเป็นมา ไม่รู้ความเป็นอยู่ แล้วก็จะมีความเป็นไป ดังนั้นกระบวนการเวทีประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีชีวิตได้เริ่มจาก การคิดป้ายประกาศรับสมัครเด็กและเยาวชนที่สนใจเขียนเรียงความเรื่อง ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนหนองหล่ม โดยการเขียนเรียงความส่งจะต้องทำเป็นกลุ่ม ข้อมูลประกอบการเขียนจะประกอบด้วยสามส่วนคือ ประวัติชุมชนในอดีต สภาพของชุมชน และความคิดเห็นว่าอนาคตจะเป็นอย่างไร

มีกลุ่มที่สนใจส่งเรียงความเข้าประกวดอยู่ ๕ กลุ่ม โดยคณะกรรมการตัดสินใช้เกณฑ์ตัดสินจากเรียงความ ๔๐ เปอร์เซ็น จากคณะกรรมการซึ่งผู้วิจัยและคณะได้เชิญมาเป็นกรรมการจำนวน ๑๐ ท่าน

หลังจากนั้นได้มีการจัดเวทีประวัติศาสตร์ชุมชนขึ้นที่ลานวัดหนองหล่ม เพื่อให้แต่ละกลุ่มได้นำเสนอข้อมูลและแสดงความคิดเห็นต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนว่าเป็นอย่างไร ซึ่งการนำเสนอดังกล่าวจะมีคะแนน ๖๐ เปอร์เซ็น จากคณะกรรมการ ๓๐ ท่าน ซึ่งมาจาก กรรมการหมู่บ้าน ๗ ท่าน (ตามจำนวนเขตในหมู่บ้าน) คณะกรร ๒ ท่าน ผู้ทรงคุณวุฒิ ๓ ท่าน แม่บ้าน ๓ ท่าน เยาวชน ๓ ท่าน ตัวแทนของแต่ละกลุ่ม ๆ ละ ๑ คน รวม ๕ คน และจากผู้เข้าร่วมเวทีประวัติศาสตร์ ๗ ท่าน

การจัดเวทีประวัติศาสตร์ชุมชนหนองหล่มได้เริ่มจากแต่ละกลุ่มได้นำเสนอข้อมูลและความคิดเห็นต่อสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงแล้ว เมื่อจบการนำเสนอแล้ว คณะกรรมการแสดงความเห็น จากนั้นได้เชิญพ่อหลวงทอง ต้นสัก ซึ่งเป็นอดีตผู้ใหญ่บ้านหนองหล่ม และเป็นผู้รู้ในชุมชน เป็นวิทยากรชุมชนที่มีความรู้และความเข้าใจในประวัติของชุมชนเป็นอย่างดีมาขึ้นร่วมอภิปรายในประเด็นการเปลี่ยนแปลงของชุมชนหนองหล่ม และท้ายสุดมีข้อเสนอแนะให้ทางโรงเรียนน่าจะมีการจัดเวทีชำระประวัติศาสตร์ชุมชนเพราะบางอย่างมีความคลาดเคลื่อน เมื่อปรับปรุงแล้วจะได้จัดทำเอกสาร หรือหนังสือของชุมชนต่อไป

สำหรับคณะกรรมการประกวดเรียงความและการนำเสนอประวัติศาสตร์ชุมชนนั้น คณะทำงานได้รวบรวมและนำผลการประกวดให้ผู้ใหญ่บ้านหนองหล่มประกาศเสียงตามสาย และมอบรางวัลให้กับทุกกลุ่มที่ร่วมกิจกรรมดังกล่าวในงานวันเด็กแห่งชาติ

ศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตชุมชน

จากข้อมูลที่ได้จากการจัดเวทีประวัติศาสตร์ชุมชนที่มีชีวิตแล้ว ผู้วิจัยและคณะได้เห็นวิถีชีวิตของชุมชนบางส่วนแล้ว แต่ยังมีอีกหลายด้านหลายมุมที่เป็นวิถีชีวิตที่ควรศึกษาซึ่งจะสามารถนำมาใช้ทางการวางแผนดำเนินการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก สำหรับวิธีการศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตชุมชนได้แนวทางมาจากเกียรติศักดิ์ม่วงมีเรื่องการจัดการความขัดแย้ง โดยนำมาใช้เป็นแนวทางการจัดกิจกรรมศึกษาวิเคราะห์วิถีชีวิตชุมชนประกอบด้วย

แผนที่ชุมชน แผนผังความสัมพันธ์ทางกายภาพ

ในวันอาทิตย์เวลาช่วงเช้าคือตั้งแต่เวลา ๐๘.๐๐ น. เป็นต้นไปเป็นเวลาที่เด็กกลุ่มธนาคารต้นกล้า ได้นัดกันมาทำกิจกรรม โดยสมาชิกที่มาเป็นประจำประมาณ ๕ คน ได้แก่ ชาณณรงค์ ติ้ววรรณ อานนท์ ศรีวิชัย ศรา ยุทธ ตาสัก สุพจน์ อุตศักดิ์ และธีระกานต์ ตุ่นลัก แต่สำหรับช่วงเดือนพฤศจิกายน ๒๕๔๖ นี้ มีสมาชิกมากเป็นพิเศษเพราะได้มีการจัดกิจกรรมการทำแผนที่หมู่บ้านป่าปวย และบ้านหนองหล่ม โดยแต่ละคนจะมีกระดาษคนละแผ่น ปากกาหรือดินสอ คนละด้าม ยางลบ และไม้บรรทัดจะมีอยู่ที่ส่วนกลางสามารถยืมได้ การทำแผนที่หมู่บ้านเริ่มจากการให้นิรุฒ เมฆโปรธิ ซึ่งมีความถนัดในการวาดรูปแนะนำการทำแผนที่หมู่บ้าน

เมื่อแต่ละคนมีความเข้าใจแล้วจึงได้ออกเดินทางโดยมีจักรยานของแต่ละคนเป็นพาหนะดูใจกันไปสู่จุดหมาย ซึ่งจะนัดกันตามเขตที่หมู่บ้านเรียกว่าป๊อก และให้แต่ละคนเดินสำรวจ ถนน เส้นทางเดิน ตำแหน่งบ้านคน สถานที่สำคัญแต่ละจุด แล้วให้แต่ละคนมาวาดรูปในกระดาษ ซึ่งปรากฏว่ามีเด็กที่วาดรูปเป็นและเข้าใจในการเขียนแผนที่ไม่กี่คน

ดังนั้นจึงมีการเปลี่ยนแปลงให้คนที่ถนัดวาดรูปก็ให้วาดรูปและให้เด็กที่เหลือเข้าไปสำรวจตำแหน่งบ้าน บ้านเลขที่ ชื่อเจ้าของบ้าน แล้วนำมารวบรวมที่แผนที่ที่ร่างไว้ จากนั้นได้มีการคัดลอกแผนที่หมู่บ้านลงในบอร์ดกระดานใหญ่ของหมู่บ้าน ซึ่งทำให้หมู่บ้านได้ใช้ประโยชน์จากแผนที่หมู่บ้านที่เด็กจัดทำขึ้น

เมื่อได้ทบทวนการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวพบประเด็นที่น่าสนใจคือ สิ่งที่ได้เป็นแผนที่หมู่บ้านซึ่งเป็นเพียงแผนที่ทางกายภาพ แต่สิ่งที่ยังขาดและอาจมีความสำคัญยิ่งกว่านั้นคือ แผนที่ทางกายภาพ เช่น ความสัมพันธ์เครือญาติ แผนที่ปราชญ์ แผนที่ผู้นำ แผนที่แสดงครุภูมิปัญญา เป็นต้น และทีมงานได้เลือกในการจัดกิจกรรมการทำแผนที่ทางวัฒนธรรม คือ การหาความสัมพันธ์ทางเครือญาติ และวงจรวิถีชีวิตในรอบ ปี

เครือญาติ แผนผังความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องทุนทางสังคมซึ่งประเด็นของความเป็นเครือญาตินับว่าเป็นทุนทางสังคมลักษณะหนึ่งที่ถือว่ามีความสำคัญประการหนึ่ง ซึ่งความเป็นเครือญาติมักพบได้ในชนบท ดังนั้นสมมติฐานของผู้วิจัยจึงอยู่ที่ว่าชาวบ้านหนองหล่มมีลักษณะความเป็นเครือญาติมากน้อยเพียงไร และจะสามารถนำคุณลักษณะความเป็นเครือญาติดังกล่าวมาใช้ประโยชน์การสร้างความร่วมมือในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กได้อย่างไร

วิธีการและเครื่องมือในการศึกษาความเป็นเครือญาติได้รับการมีแนวทางจากเครื่องมือโครงการ การจัดการความขัดแย้ง ของพระเกียรติศักดิ์ ม่วงมิตร วิธีการคือการสอบถามชาวบ้าน โดยเริ่มจากหนึ่งครอบครัวและขยายไปทั่วชุมชน ซึ่งคำถามเป็นคำถามง่าย ๆ ซึ่งเริ่มจากถามว่า ท่านมีพี่น้องกี่คน ใครบ้าง ใครบ้างมีครอบครัว

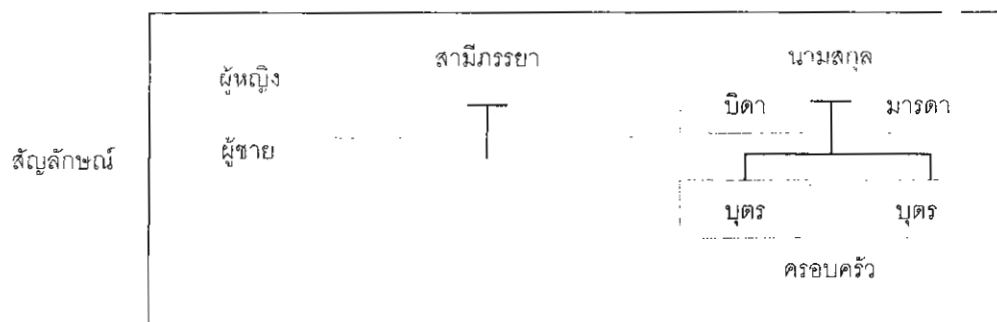
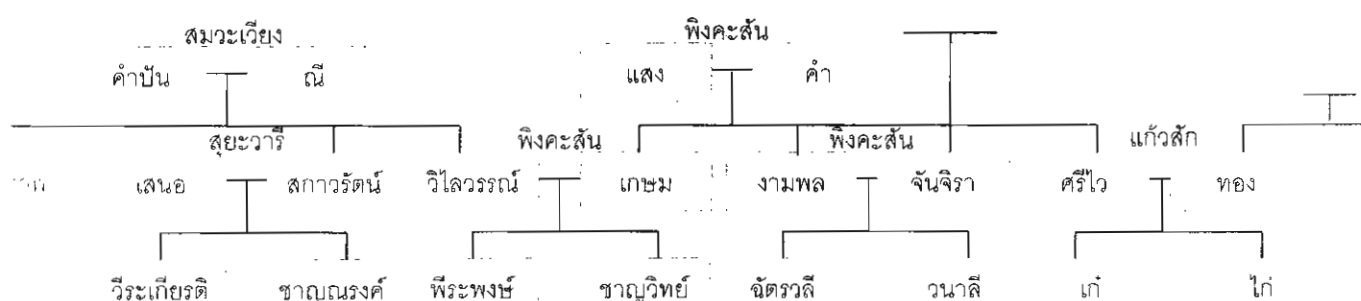
เขาแต่งงานกับใคร มีลูกกี่คน พ่อชื่ออะไร แม่ชื่ออะไร ซึ่งการถามต่อไปเรื่อย ๆ จะทำให้เห็นภาพการเชื่อมโยงกันเป็นเครือญาติดังตัวอย่าง -

กรณีตัวอย่าง เริ่มจากการถาม นายเกษม ฟิงคะสัน มีข้อมูลดังนี้ ภรรยาชื่อ วิไลวรรณ มีลูกชายสองคน คือ ชาญวิทย์ และพีระพงษ์ ครอบครัวนี้นามสกุล ฟิงคะสัน นายเกษม มีพี่น้อง อีก สองคน คือ นายงามพล และนางศรีไว มีพ่อชื่อนายแสง มีแม่ชื่อ นางคำ

ส่วนนางวิไลวรรณ มีพ่อชื่อนายคำป็น แม่ชื่อนางณี มีพี่น้องอีกสองคน คือ นางสาววรัตน์ และนางสาวสุภาพ นางสาววรัตน์ มีสามีชื่อนายเสนอ มีลูกชายสองคนชื่อ วีระเกียรติ และชาญณรงค์ ครอบครัวนามสกุล สุยะวาริ ส่วนนางสาวสุภาพ ยังไม่แต่งงาน

นายงามพล (น้องชายนายเกษม) มีภรรยาชื่อนางจันจิรา มีลูกสาวสองคนคือ วนาลี และฉัตรวลี ครอบครัวนามสกุล ฟิงคะสัน

นางศรีไว (พี่สาวนายเกษม) มีสามีชื่อนายทอง มีบุตรชายหนึ่งคนชื่อไก่อ มีบุตรสาวชื่อ เก้

จากกรณีดังกล่าวถึงแม้ว่าจะถามเพียงคนเดียวแต่ได้ขยายความเชื่อมสัมพันธ์ไปเป็นสามครอบครัวแล้ว ดังนั้นเมื่อทำการสอบถามไปเรื่อย ๆ จะพบสายสัมพันธ์ความเป็นเครือญาติในชุมชน

การเข้าไปสอบถามนั้นได้ใช้เวลาภาคกลางคืนเพราะเป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านกลับจากทำงานและอยู่บ้านก่อนเดินทางได้มีการประชุมวางแผนว่าจะกำหนดไปสอบถามที่บ้านของใคร โดยมีคุณสมบัติเบื้องต้นว่าน่าจะเป็นที่มีญาติเยอะ และรู้จักคนที่เป็นเครือญาติได้อย่างถูกต้อง

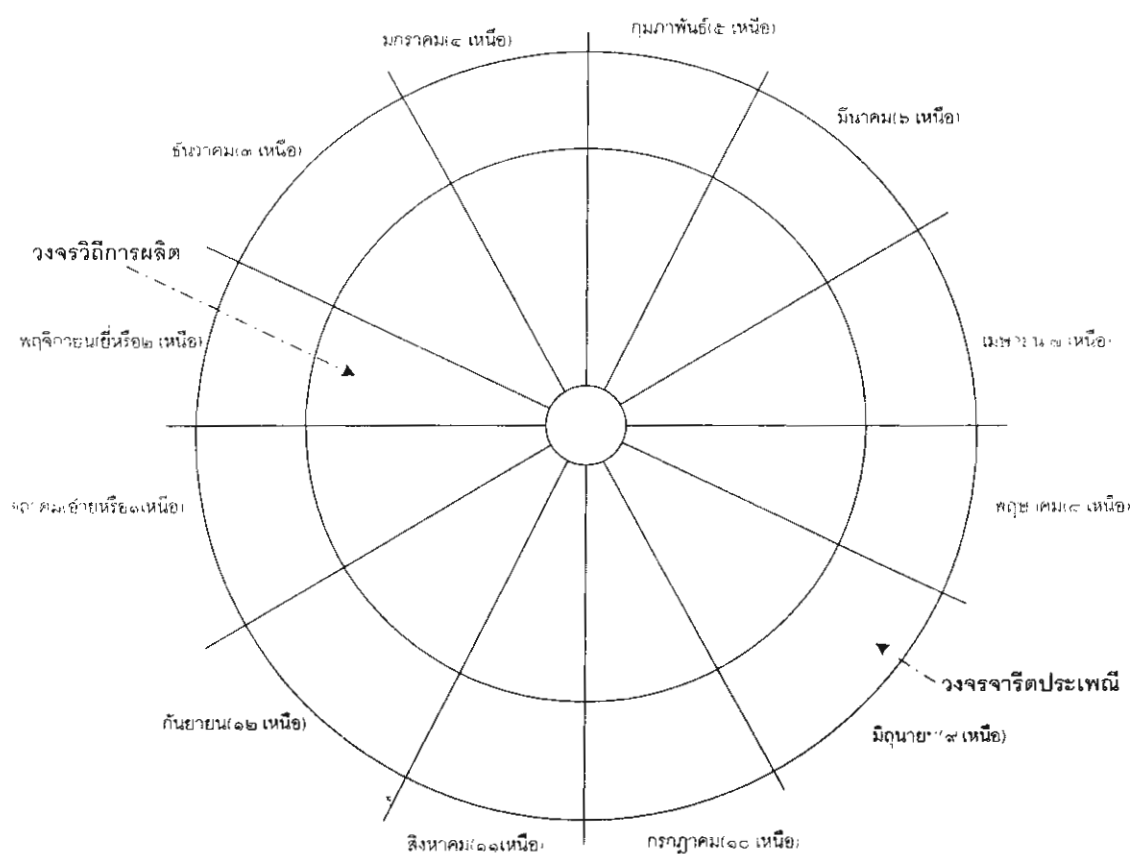
การเดินทางใช้วิธีการเดินเท้าเป็นขบวนเพราะจำนวนสมาชิกที่ไปแต่ละครั้งไม่ต่ำสิบคน ซึ่งได้มีการแบ่งหน้าที่สำคัญหรือหน้าที่หลัก คือ ฝ่ายสอบถาม และฝ่ายบันทึก โดยการสลับกันถาม การใช้เวลาเข้าไปเก็บข้อมูลโดยการสอบถามให้ทั่วถึงทั้งหมดใช้เวลา ๑ ชั่วโมง

จากนั้นผู้วิจัยและแกนนำเด็กซึ่งได้แก่นิรุฒ เมฆโปธิ และศรายุทธ ตาสัก ได้นำข้อมูลซึ่งได้อยู่ในกระดาดรูป ๑ แผ่นมาเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์ทางเครือญาติ โดยใช้เวลาการเชื่อมโยง ๑ ชั่วโมงในชุดเดียว/แผ่นเดียวเพื่อให้เห็นความสัมพันธ์ ได้ใช้เวลาสองอาทิตย์จึงสำเร็จเป็นผังความสัมพันธ์ทางเครือญาติ

วงจรชีวิตในรอบปี

ความสนใจของเด็กและผู้วิจัยที่ได้รับการจุดประกายจากพระครูวรกิจจานุยุจาเจ้าอาวาสวัดหนองหล่ม นั่นคือ ในหนึ่งปี หรือ ๑๒ เดือน ชาวบ้านเขามีวิถีชีวิตความเป็นอยู่อย่างไร ซึ่งการจะเข้าไปสืบค้นข้อมูลจะต้องมีการวางแผนและหาเครื่องมือสืบค้น

เครื่องมือสืบค้นได้ถูกออกแบบอย่างเด็ก ๆ และเหมาะสมสำหรับเด็ก ๆ โดยทำเป็นวงกลม มี ๑๒ ช่อง แล้วเขียนเดือนทั้ง ๑๒ เดือนลงไปในช่วง จากนั้นทำวงกลมวงเล็กรองลงมาสำหรับเป็นช่องเติมข้อมูล ซึ่งเรียกว่าวงกลมวงเล็ก วงจรวิถีการผลิต และทำวงกลมวงเล็กสุดหนึ่งวง สำหรับเติมข้อมูลเช่นกัน เรียกว่า วงจรจาริตประเพณี ดังตัวอย่าง

เมื่อได้เครื่องมือเก็บข้อมูลแล้วได้มีการนัดสมาชิกที่จะไปลงเก็บข้อมูลมาซักซ้อม เตรียมคำถาม และกำหนดบุคคลที่จะไปถาม ซึ่งจะต้องมีลักษณะที่รู้และเข้าใจในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของหมู่บ้านได้เป็นอย่างดี ซึ่งสมาชิกได้เลือก พระครูวรกิจจานุยุต (เจ้าอาวาสวัดหนองหล่ม) พ่อหนานขันแก้ว สุทธดุก (มัคทายกวัด) พ่อหลวงก้อง คันสัก (ผู้รู้ในชุมชน) พ่อน้อยมา ผดุงสัก (ผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน) และสุดท้ายได้กำหนดวันเวลาเดินทางไปเก็บข้อมูล

วันนัดหมายกันในสมาชิกคือเวลา ๘ โมงเช้าของวันอาทิตย์ ซึ่งมีสมาชิกลบสลับคนออกเดินทางไปเก็บข้อมูลโดยมีสรายพุทธ ตาสัก และพรวิรัตน์ ชาวสัก เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบกลุ่ม

เวลาที่ใช้ในการเก็บข้อมูล ๓ ครั้ง และครั้งที่สี่เป็นการรวบรวมข้อมูลใส่ในช่องแต่ละช่อง เมื่อทำข้อมูลเสร็จแล้ว พระครูวรกิจจานุยุต (เจ้าอาวาสวัดหนองหล่ม) ท่านเอื้อเพื่อเป็นผู้ตรวจทาน และให้ข้อมูลเพิ่มเติม

กระบวนการสืบค้นภูมิปัญญาส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

ผู้วิจัยได้ศึกษาภูมิปัญญาที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็กนั้นพบว่าในชุมชนนั้นมีมากมาย แต่ได้ทำการเลือกสืบค้นในหมู่บ้านหนองหล่ม ซึ่งเป็นของใกล้ตัว และตั้งสมมติฐานว่าน่าจะมีการใช้ภูมิปัญญาเหล่านี้ส่งเสริมพัฒนาการเด็กอยู่ ซึ่งได้แก่ ของเล่น อาหาร ขนมหยา รักษารโรค นิทานพื้นบ้าน เพลงกล่อมเด็ก

การสืบค้นภูมิปัญญาดังกล่าวนี้ได้มีนายพรรัตน์ แสนสัก ประธานเยาวชนบ้านหนองหล่ม ซึ่งมีความสนใจภูมิปัญญาเหล่านี้จึงอาสาที่จะไปเก็บข้อมูลโดยมีสมาชิกเป็นกลุ่มเด็กผู้หญิงจำนวน ๗-๑๐ คน ไปเป็นสมาชิกเก็บข้อมูล

ในการเตรียมการเพื่อเก็บข้อมูลได้นัดสมาชิกลานั่งตกลงร่วมกันว่าสนใจจะสอบถามอะไร จะถามอย่างไร ถามใคร เวลาเดินทาง เป็นต้น ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับการเตรียมการในการเก็บข้อมูลประเภทอื่นๆ ที่ผ่าน

หลังจากที่สมาชิกทั้งหมดลงพื้นที่และเก็บรวบรวมข้อมูลมาและอภิปรายร่วมกันพบว่า นิทานพื้นบ้าน และเพลงกล่อมเด็ก ไม่ค่อยได้พบเห็นอาจเป็นเพราะไปถามชาวบ้านไม่ครอบคลุม ส่วนรักษารโรคส่วนใหญ่จะใช้ยาสมัยใหม่ และไปหาหมอในโรงพยาบาล หรือคลินิก ในส่วนของภูมิปัญญาประเภทขนม นั้นเด็กจะนิยมนานขนมสมัยใหม่มากกว่าขนมพื้นบ้าน ส่วนอาหารนั้นยังเป็นการทานอาหารพื้นบ้านเป็นส่วนใหญ่ และสำหรับของเล่นนั้นพบว่ามีการทำของเล่นให้ลูกหลานของตนเองยังน้อยอยู่ จะมีบ้างประปราย ส่วนใหญ่จะเป็นของเล่นสมัยใหม่ มีมีราคาไม่แพงนัก สีสันสดสวยดึงดูดใจเด็ก หาซื้อง่าย เป็นต้น

แต่สิ่งที่สมาชิกและผู้วิจัยพบคือธรรมชาติของเด็กกับของเล่นและการเล่นยังเป็นของกลุ่มกันถึงแม้ว่ารูปแบบ หน้าตาในของเล่นอาจจะเปลี่ยนไปบ้างและวิธีการเล่นยังคงเดิม เช่น นิยมการเล่นเป็นกลุ่ม ดังนั้นหากมี

การบูรณาการสื่อภูมิปัญญาควบคู่กับสื่อสมัยใหม่เพื่อพัฒนาเด็กแล้ว สื่อประเภทของเล่นน่าจะสามารถนำไปปรับประยุกต์เข้ากับความรู้อื่น ๆ ได้ ซึ่งได้มีตัวอย่างพื้นที่อื่น ๆ ทดลองทำแล้วได้ผล เช่น กลุ่มอัยซอนหลาน ที่อำเภอเม็ววาง เชียงใหม่ กลุ่ม ผ ผู้เฒ่า คนเฒ่าคนแก่บ้านป่าแดด แม่สรวง เชียงราย เป็นต้น

ความรู้ที่ไปสืบค้นดังกล่าวเป็นความรู้ที่มาจากบ้าน (ชุมชน) แต่ยังขาดการศึกษาองค์ความรู้ทางพระพุทธศาสนากับความรู้ทางสถาบันโรงเรียน ซึ่งผู้วิจัยใช้คำว่าความรู้สมัยใหม่ หรือความรู้สากล ซึ่งความรู้ทั้งสองส่วนนั้นผู้วิจัยได้คัดเลือกมาเฉพาะที่สำคัญ และสามารถนำมาบูรณาการใช้ส่งเสริมพัฒนาการเด็กได้ ในการคัดเลือกองค์ความรู้ดังกล่าวได้ใช้วิธีการศึกษาเอกสารต่าง ๆ ทั้งงานวิจัย หนังสือ เอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง

การจัดเวทีเชิงปฏิบัติการจัดทำแผนส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

ในการวางแผนเตรียมการจัดทำแผนชุมชนว่าด้วยแผนส่งเสริมพัฒนาการเด็กเป็นมติใหม่ของชุมชน เพราะที่ผ่านมาเคยแต่เป็นแผนพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน แผนพัฒนาเศรษฐกิจ แต่แผนพัฒนาเด็กยังไม่ค่อยได้พูดถึง เมื่อมีการประชุมประชาคมและประชุมหมู่บ้าน ได้มีการเสนอแผนการพัฒนาเด็กไป แต่ยังไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร

แต่เมื่อมีแนวทางของโครงการที่เปิดโอกาสให้ชุมชนได้มาจัดประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็กแล้วถือว่าเป็นมติใหม่ของชุมชน ผู้วิจัยและคณะจึงมีการเตรียมการวางแผนเป็นลำดับ คือ

การจัดเวที “เด็กดี”

เป็นโอกาสที่ผู้วิจัยได้เข้าร่วมอบรมเรื่องเกี่ยวกับการประเมิน ซึ่งคณะวิทยากรมีอาจารย์บัญชา แก้วส่อง เป็นหัวหน้าได้เลือกโครงการวิจัยความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กเป็นพื้นที่ตัวอย่าง ซึ่งได้มีการจัดให้ชาวบ้านได้มาร่วมคิดร่วมกัน โดยการเข้าไปชุมชนประกอบด้วย พระที่เข้าร่วมอบรมจำนวน ๑๐ รูป และผู้ที่สนใจอีก ๕-๘ คน เข้าไปจัดเวทีกับชุมชนโดยการตั้งประเด็นพูดคุยเกี่ยวกับเด็ก ซึ่งหากวิเคราะห์แล้วเป็นการจัดเวทีที่ใช้กระบวนการทางอริยสัจมาใช้ โดยตั้งคำถามถึงสถานการณ์ปัญหาเกี่ยวกับเด็กปัจจุบัน ซึ่งก็ได้พบปัญหาต่าง ๆ มากมาย อาทิ พ่อแม่ไปทำงานนอกบ้าน มีเวลาที่ไม่เพียงพอต่อลูก เด็กปัจจุบันว่าอยากสอนยาก จู้โรค จู้เก็จ ไม่ค่อยช่วยงานพ่อแม่ทำ เอาแต่ดูโทรทัศน์ เป็นต้น

ต่อมาได้มีการตั้งประเด็นพูดคุยว่าเด็กดีในความหมายของแต่ละคนเป็นอย่างไร ซึ่งทำให้แต่ละคนคิดและแสดงทัศนะที่เหมือนกันบ้าง ต่างกันบ้าง แต่โดยสรุปคือ ช่วยพ่อแม่ทำงาน ตั้งใจเรียน ขยัน อ่อนน้อมถ่อมตน ว่านอนสอนง่าย เป็นต้น ซึ่งผู้วิจัยจึงได้แนวทางการข้อมูลดังกล่าวซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “นิโรธ” คือสภาพปัญหาทุเลา ทำให้ดีขึ้น หรือแก้ปัญหาได้ นำมาเป็นข้อมูลเพื่อจัดเวทีเชิงปฏิบัติการว่าด้วยแผนส่งเสริมพัฒนาการ

เด็ก ซึ่งถือว่าเป็นขั้นตอนที่สำคัญอย่างมากทางพระพุทธศาสนาเรียกขั้นตอนนี้ว่า “มรรค” คือ แนวทาง-แผนปฏิบัติการ ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญยิ่งของโครงการวิจัยดังกล่าวด้วย

การกินข้อมูลชุมชน

ในระหว่างการเตรียมการเพื่อจัดเวทีจัดทำแผนปฏิบัติการเพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็ก นั้น ผู้วิจัยได้มีโอกาสนำเสนอข้อมูลที่ผ่านมาให้กับชุมชนเป็นรูปแบบการกินข้อมูลโดยใช้ช่องทางที่ชาวบ้านมาทำบุญที่วัด ซึ่งใช้เวลาประมาณ ๑๐ นาทีเป็นการบอกกล่าวสิ่งที่ผ่านมาทำอะไรมาบ้าง ทำไมถึงต้องทำเรื่องส่งเสริมพัฒนาการเด็ก และมีกิจกรรมต่อไปอย่างไร

การประชุมเชิงปฏิบัติการจัดทำแผนเพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็กได้จัดขึ้นที่โรงเรียนวัดหนองหล่ม มีคณะครูที่เกี่ยวข้องกับเด็กปฐมวัย มีผู้ปกครองเด็กปฐมวัยและเด็กประถมต้น (ป.๑) ผู้นำชุมชน ผู้อำนวยการ โรงเรียนวัดหนองหล่ม (อาจารย์สุวัฒน์ ญาณโค) ตัวแทนวัดหนองหล่ม (พระมหากันตัง) รวมจำนวน ๓๐ กว่าท่านเข้าร่วมประชุม

ในการประชุมชุมชนดังกล่าวได้ระดมความคิดเห็นแนวทางการทำงานร่วมกันระหว่างบ้านวัด และโรงเรียน ซึ่งที่ผ่านมาเป็นเพียงต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างทำ เวลาที่ผู้ปกครองมาประชุมก็คือสิ้นปีการศึกษา และส่วนใหญ่ผู้ปกครองก็เป็นเพียงมาส่งบุตรหลานของตนเองเท่านั้น

ดังนั้นการมีส่วนร่วมที่มีประสิทธิภาพจะต้องมาร่วมกันคิด ร่วมกันทำ ซึ่งแนวทางการดำเนินสร้างการมีส่วนร่วม และแนวทางการสร้างแผนส่งเสริมพัฒนาการเด็ก มี ๔ ลักษณะกิจกรรมใหญ่ ๆ ได้แก่ การก่อตั้งชมรมผู้ปกครอง การจัดสื่อสร้างสรรค์เด็ก การจัดกิจกรรมอาสาพัฒนาเด็ก และการจัดกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์

เมื่อได้แนวทางดังกล่าวแล้ว ผู้วิจัยจึงได้นำแนวทางดังกล่าวไปปรึกษากับศูนย์ประสานงานสถาบันโพธิ์ยาธัย วัดสวนดอก เชียงใหม่ และนำเสนอรายงานการดำเนินการของกิจกรรมโครงการในเวทีเครือข่ายสี่สถาบัน ซึ่งหลังจากได้นำเสนอรายงานแล้วได้มีการขยายการทำงานเพื่อสร้างแนวทางการมีส่วนร่วมของชุมชน และการดำเนินการตามแผนที่ได้วางไว้

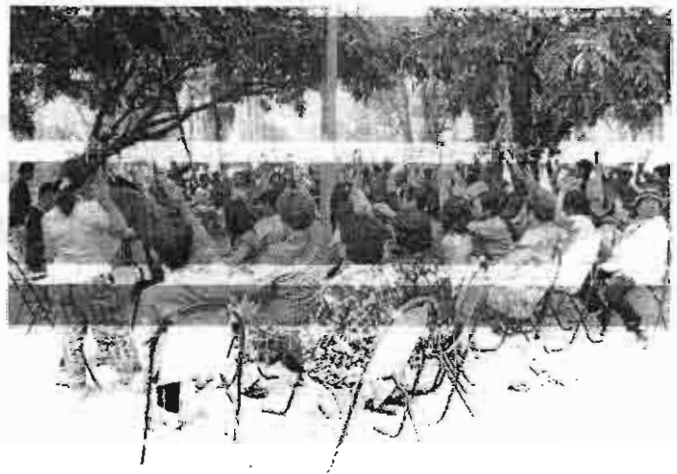
ช่วงที่สอง กระบวนการศึกษาและพัฒนาในรูปแบบความร่วมมือของชุมชน

เนื่องจากความล่าช้าของการส่งเอกสารรายงานทำให้การทำงานระยะที่สอง (Phaes ๒) ค่าใช้จ่ายขาดความต่อเนื่อง ทำให้กลุ่มเป้าหมายได้เปลี่ยนไป ทำให้มาพบพบว่าความหวังที่ว่าไม่อิงตำราเฉพาะตัวเกินไปได้ เพราะเด็กระดับประถมต้น หรือเด็กประถมปลายก็สามารถเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ได้ สิ่งนี้เป็นการดำเนินการกิจกรรมในระยะต่อมาเป็นการทำงานส่งเสริมพัฒนาการของเด็กทั่วไปซึ่งมีกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

๑. กลไกการขับเคลื่อนกิจกรรม

๑.๑ กลไกชมรมผู้ปกครอง

กลไกชมรมผู้ปกครองเกิดจากการพัฒนากระบวนการทางความคิดของคณะทำงาน และผู้ปกครองตลอดจนผู้เกี่ยวข้อง ในระยะเวลาการทำงานโครงการวิจัยระยะที่ ๑ และเห็นว่าสภาพปัญหามีความไม่ต่อเนื่องและปัญหาทั่วโลกต่างไม่ชัดเจน ซึ่งมีถึงศึกษาหลักการตามยุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยเพื่อพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนทางการศึกษา (ความเข้มแข็งระดับท้องถิ่นเพื่อสร้างโอกาสคนเมืองสู่สังคมโลกอย่างยั่งยืน) โดยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน สำนัก

ทำให้อุปกรณ์การเรียนการสอนต่าง ๆ ของโรงเรียนได้รับการดูแลรักษา

มหาวิทยาลัย และ (รายงานการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนโยบายและแผนการศึกษา โดย กัญญา เวชยัน) พบว่าการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองมีผลอย่างมากต่อการจัดการศึกษา อีกปัจจัยหนึ่งที่จะช่วยให้การจัดการศึกษามีแนวทางให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ ดังนี้จึงได้มีการตกลงกันระหว่างผู้ปกครองจัดตั้งกลุ่ม/ชมรม ซึ่ง "ชมรมผู้ปกครอง" โดยมีโครงสร้างกลุ่มประกอบด้วย

๑. ประธานกลุ่ม	นายประดิษฐ์ เจริญศักดิ์
๒. รองประธานกลุ่ม	นางวิไลวรรณ ถึงละสัน
๓. เลขานุการกลุ่ม	นางพิสมัย สีโอใจ
๔. ภารกิจผู้ดูแลกลุ่ม	นางสการรัตน์ สุขะวารี
๕. คณะกรรมการกลุ่ม	นางจันทร์ฟอง ทรัพย์ศักดิ์
	นางสงกมลสง อุตระศักดิ์
๖. ที่ปรึกษา	พระครูวรกิจจานุยุค

พระมหากษัตริย์ ปณฺทิต

อาจารย์สุวัฒน์ ญาณะโค

อาจารย์อรพิน เล็ก

ในระหว่างที่ผ่านมามีผู้ปกครองได้มีกิจกรรมต่าง ๆ ประกอบ

๑.๑.๑ ประชุมผู้ปกครอง จำนวน ๓ ครั้ง ประกอบด้วย

- ประชุมวันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๕๗
- ประชุมครั้งที่ ๒ วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗
- ประชุมครั้งที่ ๓ วันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๕๗

๑.๑.๒ เข้าร่วมกิจกรรมค่ายครอบครัว

- ครั้งที่ ๑ วันที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๗ จัดที่โรงเรียนวัดหนองหล่ม
- ครั้งที่ ๒ จัดกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ วันที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๕๗ จัดที่สระน้ำบ้านสันตอ

๑.๑.๓ เข้าร่วมกิจกรรมทัศนศึกษา

- ทัศนศึกษา ณ สวนสัตว์เชียงใหม่ วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๕๗

๑.๒ กลไกทีมธนาคารต้นกล้า

กลุ่มธนาคารต้นกล้า คือกลุ่มเด็กที่อยู่ในชุมชนบ้านหนองหล่ม ก่อตั้งเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๕๔๔ เพื่อศึกษาเรียนรู้ชุมชน และมีบทบาทสำคัญในกิจกรรมโครงการวิจัย ในฐานะเป็นกลไก/ทีมงาน ของโครงการ ซึ่งพอประมวลบทบาทได้ดังนี้

- คณะทำงานเตรียมการ คือเตรียมการในกิจกรรมต่าง ๆ
- ผู้ดำเนินกิจกรรม คือเป็นผู้จัดกิจกรรม
- ผู้ติดต่อประสาน
- พี่เลี้ยงเด็กเล็ก

๑.๓ กลไกคณะทำงานเฉพาะกิจ (กิจกรรม)

กลไกคณะทำงานเฉพาะกิจเป็นเพียงหนึ่งในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ เป็นคณะทำงานที่ไม่เป็นทางการแล้วแต่กรณีและความเหมาะสมของกิจกรรมนั้น ๆ โดยทั่วไปมักจะประกอบด้วยหน้าที่ต่างๆ อาทิ

๑.๓๑ การติดต่อประสานงาน โดยทั่วไปมักจะเป็นหน้าที่ของ นางวิไลวรรณ พิงคะสัน และนางสาวรัตน์ สุขะวาริ เนื่องจากเป็นผู้ปกครองของเด็กและเป็นสมาชิกแม่บ้าน ดังนั้นจึงมีความเหมาะสมติดต่อกับชุมชน

ไม่ว่าจะเป็นการติดต่อกลุ่มแม่บ้านในการขอความร่วมมือการทำอาหารบ้าง การยืมของแม่บ้านบ้าง การประสานงานกับชุมชน กับกลุ่มผู้ปกครองบ้าง เป็นต้น

๑.๓.๒ การเตรียมการ ไม่ว่าจะเป็นการเตรียมการด้านสถานที่ วัสดุอุปกรณ์ การจัดกิจกรรม เสริมสำหรับเด็ก ซึ่งมักจะเป็นหน้าที่ของสมาชิกธนาคารต้นกล้า และคณะกรรมการนักเรียนโรงเรียนวัดหนองหล่ม

๑.๓.๓ การจัดการบัญชีการเงิน มักจะเป็นหน้าที่ของนางสกาวัฒน์ สุยะวาริ และอาจารย์อรพิน เลิศลัก

๑.๓.๔ การติดตามความเคลื่อนไหว และการจัดกระบวนการ เป็นหน้าที่ของหัวหน้านักวิบูล (พระมหาบันเท็ง)

๑.๓.๕ การสรุปประเมินกิจกรรม เป็นการสรุปบทวนในแต่ละกิจกรรมที่จัดหลังจากการจัดกิจกรรมเสร็จ ซึ่งเป็นการประเมินในส่วน of คณะทำงาน และการสรุปเอกสาร โดยเป็นหน้าที่ของพระมหาบันเท็ง ปณฺทิต และศรายุทธ ตาสัก

คณะทำงานเฉพาะกิจปรึกษาหารือการเตรียมการจัดค่ายครอบครัว

๒.กิจกรรมสร้างความร่วมมือของบ้าน วัด โรงเรียน (บวร.)

๒.๑ กิจกรรมค่ายครอบครัวสัมพันธ์

การสร้างสัมพันธ์โดยจัดค่ายครอบครัวนั้นเป็นคำริและตกลงกันระหว่างทีมงานวิจัยและชมรมผู้ปกครองเพื่อเป็นการสร้างกิจกรรมระหว่างองค์กรทั้ง ๓ คือ บ้าน วัด โรงเรียน ที่ประชุมได้กำหนดวันศุกร์ที่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๗ เป็นวันจัดโดยมีการเตรียมการเป็นขั้นตอนดังนี้

๒.๑.๑ การประชุมปรึกษาหารือคณะทำงาน

ก.การประชุมเตรียมการครั้งที่ ๑ เกี่ยวกับการเสนอแนวคิดการจัดค่ายครอบครัว โดยอาจารย์อรพิน เล็ก ได้เสนอในรูปแบบ Day Camp ซึ่งทางโรงเรียนได้เคยจัดกิจกรรมนี้ให้นักเรียนระดับประถม ๑ - ๔ ตามแนวคิดระยะแรกจะจัดกิจกรรมเล็ก ๆ สำหรับเด็กอนุบาล แต่เมื่อได้มีการปรึกษากับที่ประชุมเห็นว่า

- น่าจะจัดรวมกันกับนักเรียนชั้นประถม ๑ และสองด้วย
- ควรเชื่อมโยงกิจกรรมให้คนของ ๓ องค์กรมาร่วม
- กิจกรรมควรสัมพันธ์กับกลุ่มอื่น ๆ เช่น ติดต่อวิทยากรกระบวนการค่ายเด็กจากกลุ่มเยาวชนไปงคำ ติดต่อครูและนักเรียนอนุบาลในเขตตำบลที่สนใจเข้าร่วม

- ควรมีการเตรียมกระบวนการเรียนรู้ให้กับเด็กทั้งก่อนกิจกรรม ระหว่างกิจกรรม และหลังกิจกรรมด้วย

ข. การประชุมเตรียมการครั้งที่ ๒ เป็นการปรึกษาหารือเกี่ยวกับการเตรียมการและการแบ่งหน้าที่ ซึ่งการประชุมครั้งนี้ประกอบด้วย

- คณะครู อนุบาล คือครูอรพิน ครูประณม ๑-๒ คือครูวิวรรณ และอาจารย์สุวัฒน์ ญาณะโค ครูใหญ่โรงเรียนวัดหนองหล่ม
- นักวิจัย (พระมหาบันเทิง ปณฺธิโต)
- คณะกรรมการนักเรียน ๑๐ ท่าน
- ตัวแทนกลุ่มธนาคารต้นกล้า ๒ ท่าน
- ตัวแทนผู้ปกครองจำนวน ๕ ท่าน

ค. การประชุมเตรียมการครั้งที่ ๓ เป็นการประชุมชี้แจงและขอความคิดเห็นผู้ปกครอง (ชมรมผู้ปกครอง) ตลอดจนการแบ่งหน้าที่การทำงาน โดยนัดวันเตรียมการ คืออาทิตย์ที่ ๘ กุมภาพันธ์ เป็นวันเตรียมสถานที่ และวันจัดค่ายในวันศุกร์ที่ ๑๓ กุมภาพันธ์

๒.๑.๒ การแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ โดยแบ่งตามความเหมาะสม

- ผู้ปกครองที่เป็นพ่อบ้านรับผิดชอบเตรียมสถานที่และได้ประสานงานกับกลุ่มผู้สูงอายุในการจัดเตรียมตกแต่งสถานที่ และได้รับการอนุเคราะห์อุปกรณ์ตกแต่งสถานที่จาก Node สกส. ภาคเหนือ และอุปกรณ์บางส่วนจากวัดหนองหล่ม
- ผู้ปกครองที่เป็นแม่บ้านประสานงานและเตรียมการเกี่ยวกับอาหารและรับผิดชอบการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านต่าง ๆ (ตามเนื้อหาการเรียนรู้)
- คณะกรรมการนักเรียนและนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ รับผิดชอบเป็นพี่เลี้ยงเด็กตลอดงาน
- ผู้สูงอายุเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้(ตามฐาน) และมีส่วนในการจัดเตรียมสถานที่และการแนะนำวิธีการ/พิธีกรรมต่าง ๆ
- คณะครูและภารโรง เป็นผู้ช่วยเหลือทุกกระบวนการ โดยเฉพาะครูวิวรรณ ครูประจำชั้นประถม ๑-๒ และครูอรพิน ครูประจำชั้นอนุบาล ๑-๒ ส่วนภารโรงภาระหนักอยู่ที่การเตรียมสถานที่และการเก็บของเมื่อเสร็จสิ้นงานค่าย
- นักวิจัย เป็นผู้จัดการกระบวนการ และติดตามความเคลื่อนไหว และสรุปกระบวนการค่าย

- นักเรียนอนุบาล-นักเรียนประถม ๑-๒ เป็นกลุ่มเป้าหมายหลักในการเรียนรู้ค่าย ซึ่งครูประจำชั้นได้มีการเตรียมการเรียนรู้ของนักเรียนก่อนเข้าค่าย เช่น การเรียนรู้เรื่องขนมในท้องถิ่น เป็นต้น นอกเหนือจากเด็กอนุบาลและประถม๑-๒แล้ว ยังมีนักเรียนชั้นอื่น ๆ เข้ามาสมทบอีกเกือบทั้งหมดของโรงเรียนก็ได้เพราะเมื่อจัดกิจกรรมได้ระยะหนึ่งครูประจำชั้นแต่ละชั้นได้ให้นักเรียนชั้นของตนเข้าร่วมกิจกรรมด้วย

- ผู้นำชุมชน ได้เข้าร่วมกิจกรรมโดยทั่วกัน ประกอบด้วย พระครูวรกิจจานุยุต คณะกรรมการการศึกษาและเจ้าอาวาสวัดหนองหล่ม ได้มาเป็นประธานพิธีได้กล่าวเปิดพิธีและร่วมกิจกรรมค่ายในภาคเช้า ผู้ใหญ่บ้านและสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ทั้ง ๓ หมู่บ้าน คือบ้านป่าปวย บ้านหนองหล่ม และบ้านป่าบง มาร่วมเป็นเกียรติในกิจกรรมค่าย ตลอดจนแกนนำหมู่บ้านอีกหลายท่าน เช่น ลุงคณิต สุระยาสัก ประธานป่าชุมชน ลุงสุวิทย์ เครือจินดา ประธานกลุ่มเกษตรพัฒนา ลุงชูชีพ วงศาสัก ประธานกลุ่มออมทรัพย์หนองหล่ม เป็นต้น ได้มาให้กำลังใจกิจกรรมค่าย

- กลุ่ม/หน่วยงาน/เครือข่ายอื่น ๆ มาร่วมกิจกรรม เช่น

- เครือข่ายพระสงฆ์และพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ มีพระอธิปัตน์ พระธวัชชัย พระมหาปัญญา พระดี มาร่วมเป็นวิทยากรสมทบ
- เยาวชนจากศูนย์การเรียนรู้วัดโป่งคำ เป็นวิทยากรถ่ายทอดภูมิปัญญาซ่อมผ้าสี่ธรรมชาติ และทำหน้าที่เป็นวิทยากรจัดกระบวนการค่ายตลอดรายการ
- เครือข่าย Node สกว. จากสถาบันหริภุญชัย ลำพูน และสถาบันโพธิยาลัย เชียงใหม่ มาเป็นพี่เลี้ยงให้กับนักวิจัยและให้ข้อคิดเห็นการทำงาน
- ครูสอนอนุบาลโรงเรียนจำบอนได้นำเด็กนักเรียนอนุบาลมาร่วมกิจกรรมอีกจำนวน ๒๐ คน

๒.๑.๓ การดำเนินการ “ค่ายครอบครัวสัมพันธ์” ซึ่งมีกำหนดการและเนื้อหาการเรียนรู้ค่ายครอบครัวดังนี้

กำหนดการและกิจกรรม

09.00 น	ไหว้พระสวดมนต์ กล่าวต้อนรับ
09.10 น.	ผู้ดำเนินงานกล่าวความเป็นมาและกำหนดการ
	พระครูวรกิจจานุยุตกล่าวเปิดงาน

09.20 น.	กีฬานันทนาการ เช่น ม้า ก้านกล้วย เว็รอบวง
09.40 น.	เวียนฐานการเรียนรู้
11.30 น.	รับประทานอาหาร (เดินเลือกอาหารตามฐานอาหาร)
12.00 น.	ประชุมชมรมผู้ปกครอง
13.00 น.	สรุปกิจกรรมตามฐาน
13.30 น.	มอบของที่ระลึกแด่วิทยากรและเด็กมอบการ์ดวันแห่งความรัก
14.00 น.	พิธีปิด
14.20 น.	ทีมงานสรุปกิจกรรม

เนื้อหาการเรียนรู้

■ ฐานขนมครก	โดย	แม่บ้านหนองหล่ม
■ ฐานน้ำผลไม้	โดย	แม่บ้านหนองหล่ม
■ ฐานส้มตำ	โดย	แม่บ้านหนองหล่ม
■ ฐานไข่ทอด	โดย	แม่บ้านหนองหล่ม
■ ฐานขนมปัง	โดย	แม่บ้านหนองหล่ม
■ ฐานการข้อมสัทธิธรรมชาติ	โดย	กลุ่มเยาวชนฮักเมืองน่าน วัดโป่งคำ อ.สันติสุข

๒.๑.๔ สรุปวิเคราะห์กระบวนการจัดเนื้อหาการเรียนรู้

การเรียนรู้ของเด็กปฐมวัยได้ผ่านการประชุมและเห็นว่าน่าจะจัดให้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับของที่อยู่ใกล้ตัวมีลักษณะเป็นภูมิปัญญาและมีอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน อีกทั้งมีลักษณะเรียบง่ายชาวบ้านสามารถเป็นวิทยากรได้ จึงได้มีการเสนอให้มีการจัดการเรียนรู้ใน ๖ สาระเนื้อหา คือ

- ฐานขนมครกซึ่งเป็นขนมที่แม่บ้านในหมู่บ้านทำกันอยู่และผลิตเพื่อนำไปขายที่ตลาด เช่น นางศรีวรรณ เล็ก ผลิตไปขายที่ตลาดบ้านตหม้องลึก ส่วนนางแดง ฟ้างาม นางยุพิน สุริยาสัก นางนาง ขาเลศักดิ์ และนาง แก้ว เล็ก เป็นชาวบ้านที่เคยทำขนมครกขาย
- ขนมปังก็เป็นขนมที่เด็กชอบ ทำง่ายและมีชาวบ้านผลิตแล้วนำไปขายที่โรงงานอุตสาหกรรมอยู่ ซึ่งมีลักษณะเหมือนกับขนมครกคือมีอยู่ในวิถีชีวิตของชาวบ้าน
- ฐานน้ำผลไม้ เลือกน้ำมะนาวเพราะทรัพยากรคือมะนาวมีอยู่ทั่วไปในหมู่บ้าน อีกทั้งอาจารย์รพินให้เหตุผลที่เลือกว่า น้ำมะนาวสามารถเป็นสื่อการเรียนรู้ได้ดีเพราะมะนาวมีรสเปรี้ยว เกลือที่ใส่มีส้ม และน้ำหวานที่เตรียมไว้มีรสหวาน เมื่อเด็กทดลองและชิมจะทำให้เรียนรู้เรื่องรสของสิ่งต่าง ๆ จากการทำน้ำผลไม้ด้วยตนเอง

- **ฐานไข่ทอด** เป็นเนื้อหาที่ นางจันทร์พอง ทิพย์ศักดิ์ ผู้ปกครองของเด็กชายธีระศักดิ์ ทิพย์ศักดิ์ นักเรียนอนุบาล ซึ่งผู้ปกครองบอกว่าการทอดไข่เป็นพื้นฐานที่เด็กควรรู้จะได้ช่วยเหลือตัวเองในด้านการทำอาหารรับประทานเองได้ ซึ่งการทำไข่ทอดนั้นไม่มีขั้นตอนที่ย่างยากเท่าใดนัก
- **ฐานส้มตำ** เป็นฐานที่ถูกเลือกเพราะเห็นว่ามีแม่บ้านหนองหล่มที่มีฝีมือดีเปิดร้านขายส้มตำในหมู่บ้าน อยากให้มาเป็นวิทยากรและสอนทำและรับประทานในวันงานค่ายครอบครัว
- **ฐานผ้าข้อมลี** เป็นฐานที่ต้องใช้วิทยากรจากนอกชุมชน คือจากเยาวชนโป่งคำ เนื่องจากคณะชาวบ้านหนองหล่มได้พาชาวบ้านและเด็กไปร่วมกิจกรรมสัปดาห์ สกว. ได้พบและพูดคุยกับทีมวิจัยเรื่องสีย้อมผ้าชุมชนโป่งคำ ซึ่งเห็นว่าเรื่องนี้ได้รับความสนใจจากประชาชนทั่วไปโดยเฉพาะเด็กและชาวบ้านหนองหล่ม ดังนั้นนักวิจัยจึงได้ประสานงานวิทยากรมาให้ความรู้โดยจัดให้เป็นอีกฐานของการเรียนรู้

๒.๑.๕ วิธีการจัดกระบวนการฐานเรียนรู้

๑.หาชาวบ้านที่มีความชำนาญในแต่ละฐาน เช่น เรื่องขนมครก ก็เชิญ นางศรีวรรณ เล็ก เรื่องขนมปังก็เชิญนางนาง เล็ก เรื่องส้มตำก็เชิญนางสงวาลย์ คุณศักดิ์ เป็นต้นให้เป็นวิทยากรหลักประจำฐานนั้น

๒.ให้นักเรียนรุ่นพี่แบ่งเป็นสองกลุ่มคือกลุ่มแรกให้รุ่นพี่เลี้ยงพานักเรียนปทุมวัยไปเรียนรู้ตามฐาน และอีกกลุ่มหนึ่งให้เป็นผู้ช่วยของวิทยากรแต่ละฐาน

๓.ให้ผู้ปกครองที่มาร่วมงานเข้าเป็นผู้ช่วยวิทยากรร่วมกับนักเรียนประถมปลาย

๔.จัดแบ่งกลุ่มเด็กปทุมวัยเป็น ๖ กลุ่ม โดยมีนักเรียนประถมปลายเป็นพี่เลี้ยงกลุ่มละ ๒-๓ คน เดินเรียนรู้ตามฐาน ๆ ละ ๒๐ - ๓๐ นาที

๕.จัดฐานเกี่ยวกับของเล่นให้เป็นฐานสำรองสำหรับกลุ่มที่เรียนรู้เสร็จเรียบร้อยแล้วแต่ยังไม่สามารถเข้าเรียนรู้ฐานต่อไปได้เนื่องจากกลุ่มอื่นยังศึกษาอยู่ ก็ให้ไปเล่นในฐานของเล่นไปพลาง ๆ ก่อน

๖.เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วก็ได้ให้เด็กมานั่งรวมกันและวิทยากรนำเด็กสรุปจากการไปเรียนรู้ตามฐาน เช่น การตั้งคำถามว่า ไปที่ไหนมาบ้าง เห็นอะไร ได้ทำอะไรมาบ้าง ชอบอะไร สนุกไหม เป็นต้น เป็นการจัดกระบวนการสรุปให้กับเด็กปทุมวัย

๗.หลักการจัดการเรียนรู้ นั้นมี ๓ ระดับการเรียนรู้ คือ ๑) การจัดการเรียนรู้ของเด็กในชั้นเรียนก่อนเข้าค่าย ๒)การจัดกิจกรรมตามฐานการเรียนรู้ทั้งหกฐาน และ ๓)การสรุปการเรียนรู้ของเด็กในชั้นเรียนหลังจากเข้าค่ายประมาณ ๒-๓ วัน

๒.๑.๖ การสรุปวิเคราะห์กิจกรรม เมื่อสิ้นสุดกิจกรรม นักวิจัยได้ขอเชิญตัวแทนกลุ่มต่างๆ ที่เข้าร่วมกิจกรรมได้ช่วยสรุปบทเรียน/สรุปกิจกรรม ซึ่งมีข้อสรุปและข้อเสนอแนะดังนี้

- กิจกรรมค่ายลักษณะนี้อาจจะไม่เหมาะสมสำหรับเด็กอนุบาล ควรต้องเป็นกลุ่มเป้าหมายชั้นอื่น ๆ ที่อายุมากกว่านี้ แต่เนื่องจากเป้าหมายของกิจกรรมโครงการคือเด็กอนุบาลและเด็กประถม ๑-๒ จึงอาจจะมีกิจกรรมที่เหมาะสมกว่านี้และใช้เวลาที่ไม่มากนักเพราะเด็กมีสมาธิและความสนใจต่อกิจกรรมหนึ่ง ๆ เป็นระยะเวลาสั้น
- การเตรียมการที่ต้องใช้เวลามาก สืบเนื่องจากการเตรียมสถานที่หลายวันอาจมีผลกระทบต่อการขาดงานของผู้ปกครอง ถ้าเป็นไปได้ควรจัดในช่วงวันหยุด และไม่รบกวนเวลามากนัก
- การร่วมมือของทุกฝ่ายดีมาก ผลที่ปรากฏจากค่ายเป็นที่พอใจของทุกฝ่ายไม่ว่าจะเป็นฝ่ายจัดงาน ฝ่ายเข้าร่วมกิจกรรม ฝ่ายสังเกตการณ์
- กิจกรรมครอบครัวครั้งนี้ยังไม่ได้ลงลึกในการทำกิจกรรมสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ปกครองโดยตรง ถ้าครั้งต่อไปมีกิจกรรมให้เด็กและผู้ปกครองทำร่วมกันจะเห็นภาพของเด็กและผู้ปกครองทำกิจกรรมร่วมกันโดยตรง

๒.๒ กิจกรรมทักษะศึกษา

ระยะที่ผ่านมาได้มีการจัดกิจกรรมสร้างสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับกลุ่มวัยต่าง ๆ ซึ่งจากการประชุมปรึกษาหารือกับชมรมผู้ปกครองและหาวิธีทีมงาน ตลอดจนสอบถามความต้องการของเด็กในการจัดกิจกรรมนอกสถานที่ซึ่งถือเป็นการเรียนรู้นอกสถานที่โดยได้ดำเนินกิจกรรมลักษณะการเรียนรู้นอกสถานที่ จำนวน ๒ ครั้งประกอบด้วย

๒.๒.๑ ทักษะศึกษาสวนสัตว์เชียงใหม่ ในวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๗ เดินทางโดยจ้างเหมารถแม่ล่ำประจำทางลำพูน-เชียงใหม่ จำนวน ๒ คัน และมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมประมาณ ๕๐ คน โดยแบ่งเป็นกลุ่มได้ดังนี้

- กลุ่มเด็กเป้าหมายหลัก ได้แก่เด็กอนุบาล ๑-๒ จำนวน ๑๖ คน และเด็กนักเรียนประถม ๑-๒ จำนวน ๒๐ คน
- กลุ่มนักเรียนโรงเรียนวัดหนองหล่มที่สนใจ ตั้งแต่ระดับประถม ๓ - ๖ จำนวน ๓๐-๕๐ คน
- กลุ่มธนาคารต้นกล้าและกลุ่มเยาวชนหนองหล่ม จำนวน ๒๐ คน
- กลุ่มผู้ปกครองเด็กจำนวน ๑๐-๒๐ คน

๒.๒.๒ ลักษณะกิจกรรมคือการเรียนรู้นอกระบบที่โดยได้จัดกระบวนการเรียนรู้ เป็น

๓ ระยะ คือ

ทัศนศึกษานอกสถานที่ สวนสัตว์เชียงใหม่
สร้างกระบวนการเรียนรู้และจินตนาการเด็กไร้พรหมแดน

ระยะก่อนไปทัศนศึกษา ครูจะรับหน้าที่ในการปูพื้นฐานการเรียนรู้และกระตุ้นการเรียนรู้เรื่องสัตว์ในสวนสัตว์ อีกทั้งเป็นโอกาสในการสร้างเงื่อนไขและแรงจูงใจให้เด็กปรับเปลี่ยนพฤติกรรมไม่ดีให้มีพฤติกรรมที่ดีได้

ข.ระหว่างการศึกษา คือวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๔๗ ตั้งแต่การเดินทางไปสวนสัตว์และกลับถึงบ้าน เป็นเวลา ๑ วัน

ค.หลังการศึกษา เป็นการให้เด็กได้สรุปการเรียนรู้มาส่งโดยตั้งประเด็นให้เด็กได้เกิดการทบทวนการเรียนรู้ผ่านการเขียนเรียงความหรือรายงานส่ง โดยมีประเด็นในการเรียนรู้ ๒ ข้อคือ ๑) ไปสวนสัตว์แล้วเห็นอะไร ๒) การไปสวนสัตว์ครั้งนี้พวกเราได้อะไร

๒.๒.๓ ขั้นตอนการเตรียมการ

ก.การประชุมชี้แจงและการเตรียมการ โดยมีการประชุมคณะกรรมการทำงานในโรงเรียนโดยเน้นหน้าที่การใช้กลไกคณะกรรมการนักเรียน และกลไกกลุ่มธนาคารต้นกล้าในการดำเนินงาน

ข.ขอความร่วมมือไปยังตัวแทนผู้ปกครองในการเตรียมอาหารไปรับประทาน ในสวนสัตว์ กำหนดกระบวนการเรียนรู้นอกสถานที่ร่วมกับคณะครูประจำชั้น และแจ้งผู้ปกครองเชิญไปร่วมทัศนศึกษาร่วมกับเด็กและได้ทำกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ไปด้วย

ค.ประชุมเตรียมความพร้อมกับทีมงานเฉพาะกิจ ซึ่งงานนี้ได้มอบหมายให้กลุ่มธนาคารต้นกล้ากับคณะกรรมการนักเรียนเป็นแม่งาน โดยให้เตรียมภารกิจเสริมและกิจกรรมสัมพันธ์และเตรียมอุปกรณ์ต่าง ๆ สำหรับการจัดกิจกรรม ซึ่งทางกลุ่มได้มีการเตรียมวัสดุอุปกรณ์และเตรียมกระบวนการโดยการนัดเตรียมการก่อนไปทัศนศึกษา ๑ วัน

ง.กระบวนการเรียนรู้ทัศนศึกษานอกสถานที่ โดยแบ่งเป็น ๔ ลักษณะใหญ่ ๆ ดังนี้

- การเรียนรู้ของเด็กตามจุดต่าง ๆ ของเด็กตามความสนใจ
- การจัดกระบวนการ/กิจกรรมสัมพันธ์ให้กับเด็ก
- การจัดกิจกรรมสัมพันธ์ให้กับเด็กและครอบครัว
- การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนทัศนะเกี่ยวกับการเรียนรู้ที่นอกสถานที่กับผู้ปกครอง

จ.ผลการไปทัศนศึกษานอกสถานที่

จากการวางแผนการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่นอกสถานที่และมีกิจกรรม ๔ ระดับนั้น ผลที่เกิดขึ้นคือ ๑) เด็กได้เรียนรู้ตามจุดต่าง ๆ ตามความสนใจโดยมีการแบ่งเป็นกลุ่ม และมีพี่เลี้ยงคือรุ่นพี่เป็นคนดูแล ซึ่งผลปรากฏว่าเป็นที่ประทับใจเพราะเด็กได้แบ่งกลุ่มและเดินทางไปศึกษาเองโดยไม่มีผู้ใหญ่ควบคุมแต่จะมีเพียงพี่เลี้ยงที่เป็นรุ่นพี่เท่านั้น ซึ่งเด็กได้เรียนรู้ตามความสนใจ ๒) บทบาทของรุ่นพี่ในฐานะพี่เลี้ยงซึ่งทำได้ในระดับประทับใจมากเพราะทำหน้าที่โดยไม่บกพร่อง ๓) กิจกรรมสัมพันธ์ซึ่งเห็นจาก กรณี การที่เด็ก

รุ่นเล็กกับเด็กรุ่นโต เด็กอนุบาลกับเพื่อน ๆ เด็กกับครอบครัว ได้ทำกิจกรรมนอกสถานที่ มีการเดินชมสัตว์ การรับประทานอาหารร่วมกัน

จ. ปัญหาและอุปสรรค

ปัญหาและอุปสรรคที่พบได้แก่กิจกรรมที่รุ่นพี่หรือพี่เลี้ยงได้เตรียมไว้ เช่น กิจกรรมสัมพันธ์ในรถช่วงเวลาเดินทางปรากฏว่าในรถแต่ละคันมีคนจำนวนมากไม่อาจทำกิจกรรมได้ และไม่สะดวกทำกิจกรรมที่ต้องใช้เสียงในสวนสัตว์เพราะเสียงดังจะไปรบกวนสัตว์ กิจกรรมแลกเปลี่ยนทรรศนะความคิดเห็นเกี่ยวกับการศึกษาเรียนรู้นอกสถานที่ก็ไม่ได้ทำเพราะเวลาสถานที่และโอกาสไม่เอื้อต่อการพูดคุยแลกเปลี่ยน

๒.๓ กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์

ก. ลักษณะกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ ซึ่งกิจกรรมนี้ได้แนวคิดที่เกิดจากแนวการประชุมนอกสถานที่และการจัดกิจกรรมพิเศษวันหยุด สืบเนื่องจากทีมวิจัยได้ศึกษาถึงแนวทางการจัดกิจกรรมชมรมผู้ปกครอง ซึ่งอยากให้มีลักษณะที่ไม่เป็นทางการเพราะเท่าที่ผ่านมาการประชุมมักจะเป็นทางการซึ่งผู้ปกครองเด็กไม่ถนัดและไม่คุ้นเคย ดังนั้นรูปแบบการพูดคุยนอกสถานที่จึงถูกนำเสนอและได้รับการเห็นชอบจากที่ประชุมว่าจะจัดกิจกรรมประชุมนอกสถานที่และเป็นไปลักษณะกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์

สร้างโอกาสและสร้างเวลาเพื่อสร้างสัมพันธ์ของครอบครัวด้วย “กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์”

ข. กระบวนการในการเตรียมความพร้อมคือ

- ประชุมเตรียมงานในวันที่ ๗ มิถุนายน ๒๕๔๗ โดยมีผู้เข้าร่วมประชุม คือ ๑) คณะกรรมการนักเรียน ๒) ครูอรพิน และครูวีวรรณ ๓) ตัวแทนผู้ปกครอง ๔ ท่าน และ ๔) นักวิจัย
- มีการแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ คือด้านอาหาร การประสานเรื่องการเดินทาง และการติดต่อประสานงานสถานที่ ผู้ปกครองรับผิดชอบ หน้าที่เกี่ยวกับการจัดกิจกรรม สัมพันธ์และการดูแลเด็กเป็นหน้าที่ของคณะกรรมการนักเรียน การออกหนังสือเป็นหน้าที่ของครูอรพิน การติดตามความเคลื่อนไหวและการเตรียมอุปกรณ์การประชุมเป็นหน้าที่ของพระมหาบันเท็ง
- การประชุมเตรียมการ(นอกรอบ) ของคณะกรรมการนักเรียน ซึ่งรับผิดชอบในการจัดกิจกรรมนันทนาการหรือกิจกรรมสัมพันธ์ โดยคณะกรรมการได้มีการปรึกษาหารือเตรียมความพร้อมอีกครั้งในวันที่ ๑๒ มิถุนายน

ค. กำหนดการและเนื้อหากิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์

กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ครั้งนี้เป็นกิจกรรมสร้างการเรียนรู้และสร้างความสัมพันธ์ให้กับเด็กและบุคคลที่เกี่ยวข้อง ซึ่งได้มีกำหนดการดังนี้

"สระน้ำให้อะไรกว่าที่เร (ผู้ใหญ่) คิด"

- ๑๓.๐๐ น. ออกเดินทางไปสระน้ำสันตอ
- ๑๓.๒๐ น. ตั้งประเด็นชวนคิด "สระน้ำให้อะไรกว่าที่เรา(ผู้ใหญ่)คิด"(ให้เด็กเล่นและให้ผู้ใหญ่ดู)
- ๑๓.๒๐ น. กิจกรรมสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับพี่เลี้ยง
- ๑๔.๓๐ น. ผู้ปกครองและทีมงานประชุมนอกสถานที่โดยมีวาระประชุมดังนี้
 - แลกเปลี่ยนความคิดเห็น "สระน้ำคุณธรรม"
 - กลไกการสร้างสระน้ำคุณธรรม
 - ทิศทางและการบูรณาการการพัฒนาเด็ก
 - แนวทางการทำกิจกรรม "ออมกันวันละบาท"
 - ทิศทางการจัดการศึกษาของหลักสูตรการศึกษา

ง.ผลที่เกิดขึ้นจากกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์

- ทำให้เด็กได้สนุกสนานและได้ทำกิจกรรมร่วมกัน
- ผู้ใหญ่ได้เห็นการเรียนรู้กับการเล่น ผ่านกิจกรรมการเล่นน้ำ
- ได้แนวคิดและกลไกการขับเคลื่อนการสร้าง “สระน้ำคุณธรรม”
- เป็นช่องทางการทำกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ในวันหยุดร่วมกันระหว่าง เด็กกับผู้ปกครอง หรือระดับครอบครัวหลาย ๆ ครอบครัว
- ได้เห็นความร่วมมือของหลาย ๆ ฝ่ายในรูปแบบของ บวร. (บ้าน วัด โรงเรียน) จะเห็นได้จากผู้ปกครองเข้าร่วมจำนวนมาก เด็กและเยาวชนก็เข้าไปร่วมเป็นพี่เลี้ยงเด็กจำนวนมากเช่นเดียวกัน อาหารที่เตรียมมีมากกว่าที่กำหนดไว้ รถที่ขอก็มากเพียงพอสำหรับบรรทุกคนจำนวนนับร้อย ซึ่งนับได้ ๘ คันรถ

จ.ปัญหาและอุปสรรค

- ไม่สามารถทำกิจกรรมนันทนาการ/กิจกรรมสัมพันธ์เท่าใดนักเพราะเด็กเพี้ยนกับการเล่นน้ำมากกว่าและเล่นอย่างสนุกสนานทั้งเด็กและพี่เลี้ยงโดยที่ไม่เบื่อในเวลาหลาย ๆ ชั่วโมง
- ไม่เห็นกิจกรรมที่สร้างสัมพันธ์ระหว่างเด็กกับผู้ปกครองโดยตรง เช่น การวาดภาพร่วมกันเป็นครอบครัว การเล่นเกมสเป็นครอบครัว เป็นต้น แต่กิจกรรมนี้เป็นกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ทางอ้อม คือเกี่ยวกับครอบครัวสัมพันธ์บ้าง เช่น การใช้วันหยุดเป็นวันพักผ่อนของครอบครัว การรับประทานอาหารร่วมกัน การนั่งดูเด็กเล่นน้ำอย่างมีความสุข การได้พบปะพูดคุยกันของผู้ปกครองและโรงเรียน เป็นต้น

๒.๔ กิจกรรมผลิตสื่อสร้างสรรค์เด็ก

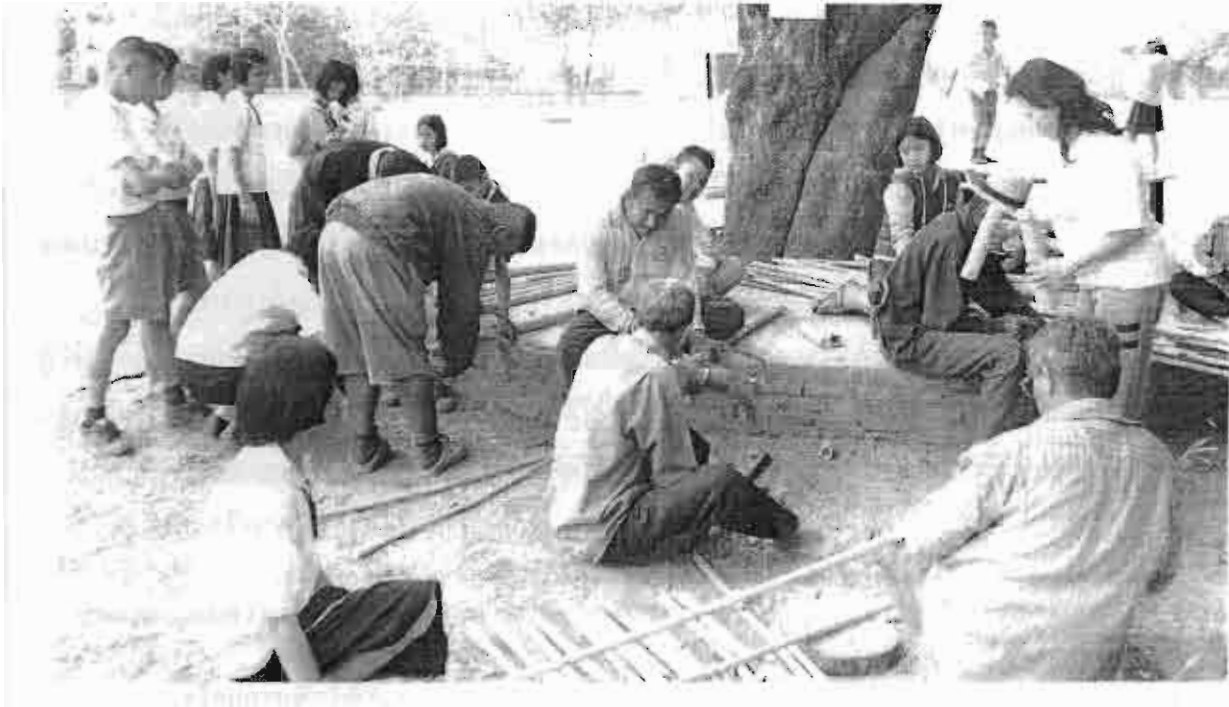
จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของระยะที่ ๑ ของโครงการพบว่าในอดีตเด็กได้รับการพัฒนาและการเรียนรู้ชีวิตผ่านสื่อต่าง ๆ รอบตัว โดยเฉพาะสื่อที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นประเภทของเล่น –การละเล่นซึ่งได้มาจากธรรมชาติบ้าง ผลิตเองบ้าง ผู้ใหญ่ผลิตให้บ้าง แต่ต่อมาในยุคสมัยปัจจุบันสื่อประเภทของเล่นพื้นบ้านได้เลือนหายไป ผู้ปกครองหันไปซื้อของเล่นสมัยใหม่ ซึ่งส่วนใหญ่ทำมาจากพลาสติก เด็กมักจะชอบเพราะมีสีสันฉูดฉาด สวยงาม หาซื้อง่าย แต่มั่นขาดมิติหลายประการอาทิ

- ขาดมิติด้านจินตนาการ เพราะของปัจจุบันเป็นของสำเร็จรูป ทำให้จินตนาการเด็กลดลง
- ขาดมิติด้านสังคม เนื่องจากไม่ได้ผลิตเอง หรือให้ผู้ใหญ่ผลิต ก็ทำให้การเชื่อมโยงกันผ่านการทำของเล่นขาดหายไป และของเล่นปัจจุบันมีลักษณะการใช้ที่เล่นคนเดียว ซึ่งต่างจากของเล่นในอดีตที่มักจะเล่นเป็นหมู่ เป็นกลุ่ม
- ขาดมิติด้านจิตวิญญาณ เนื่องจากของเล่นที่ทำมาปัจจุบันไม่มีการเชื่อมโยงชุมชน วัสดุก็เป็นพลาสติก โลหะ ซึ่งเป็นของที่แปรรูปผลิตจากโรงงานจึงทำให้ไม่เห็นการเชื่อมโยง

เรื่องคุณค่าเท่ากับของเล่นที่มีอยู่ตามธรรมชาติ เวลาทำของเล่นตามธรรมชาติเด็กมัก
รู้จักที่มาว่าทำจากอะไร วิธีการหาจะใช้วัสดุอย่างไร ซึ่งทำให้เด็กรู้และเข้าใจสิ่งนั้น ๆ

- ขาดมิติด้านศิลปะ ของเล่นส่วนใหญ่ในปัจจุบันมีแนวโน้มด้านความรุนแรงมากขึ้น
และเป็นวัสดุของผลิตจากโรงงาน จึงมีค่าทางด้านศิลปะน้อยกว่าของที่ผลิตด้วยมือ
และการได้ผลิตเอง หรือให้คนเฒ่าคนแก่ได้ผลิต

ช่วงที่สาม กระบวนการและขั้นตอน การสร้างแนวทางพัฒนาความต่อเนื่องและยั่งยืน

๑.การวิเคราะห์และทบทวนการทำงาน

จากการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่ผ่านมามีหลากหลายกิจกรรมซึ่งได้ค้นพบทั้งปัญหาและแนวทางแก้ปัญหา
ต่าง ๆ ทางคณะทำงานเห็นว่าได้ทำงานมาระยะหนึ่งแล้ว ซึ่งได้มีโจทย์ ให้คิดหลายข้อ เช่น ความต่อเนื่อง ความ
ยั่งยืน ความเหมาะสม การมีส่วนร่วมที่แท้ เป็นต้น ทำให้คิดว่าจะต้องมีการมานั่งทบทวนและหาแนวทางเพื่อให้
เกิดการมองไปในวันข้างหน้าหรืออนาคตจะทำให้การทำงานของโครงการพัฒนาของเล่น ๆ เป็นโอกาสให้
ได้มาคิดถึงอนาคตของการพัฒนาเด็ก จึงได้จัดเวทีการประชุมการทำงาน

โจทย์ของการทบทวนว่ากิจกรรมที่ทำเป็นอย่างไรบ้าง เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันหรือไม่ สามารถ
เข้าไปช่วยแก้ปัญหาให้กับชุมชนมากน้อยเพียงไร สามารถตอบวัตถุประสงค์ของโครงการพัฒนาสื่อของเล่นมาก
น้อยเพียงไร และถ้ามองถึงอนาคตไปข้างหน้าเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน ถึงแม้ว่าโครงการนี้สิ้นสุดลงไป

แล้วยังสามารถดำเนินการต่อไปได้ ตลอดถึงการทำงานสามารถเดินได้ด้วยตนเอง หรือขอรับการสนับสนุนจาก องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) ได้หรือไม่อย่างไร

๒. การดำเนินงานตามแนวคิด “ยามบ้านเมืองดีเขาสร้างวัดให้ลูกหลานท่านเล่น”

ผู้วิจัยสนใจแนวคิดที่ได้ฟังจากการธรรมของพระธรรมปิฎก เรื่องเกี่ยวกับการพัฒนาเด็ก โดยมีตอนหนึ่ง ท่านกล่าวถึงคติคนโบราณที่ว่า “ยามบ้านเมืองดีเขาสร้างวัดให้ลูกหลานท่านเล่น” เข้าใจว่าน่าจะเป็นคนสมัยอยุธยา ซึ่งสะท้อนถึงวิถีคิดคนโบราณที่เห็นความสำคัญในการสร้างวัดที่เหมาะสมกับคน ไม่ใช่เป็นสถานที่ต้องห้าม หรือที่เข้ายาก แต่ต้องสร้างให้สัปปายะ เหมาะสมโดยเฉพาะเหมาะสมสำหรับเด็ก ซึ่งเด็กจะได้เข้าไปเล่นที่วัดและได้ศึกษาเรียนรู้สิ่งดี ๆ จากวัด ดังนั้นคนโบราณเมื่อบ้านเมืองสงบ ปลอดภัยจากสงครามจึงได้มีพัฒนาวัดให้น่าอยู่ หรือแม้กระทั่งสร้างวัดให้น่าเล่น คือ เด็กเข้าไปเล่นในบริเวณวัดได้

เมื่อพิจารณาถึงแนวทางของคติคนโบราณดังกล่าวและ สิ่งที่ท่านพระครูวรกิจจานุยุตจึงได้ให้แนวทางผู้วิจัยและคณะตลอดจนคณะกรรมการว่ามี ปัจจุบันนี้เด็กเข้ามาทำกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัด เห็นแล้วชื่นใจ และท่านบอกว่าจะสามารถพัฒนาสวนของวัดซึ่งไม่ค่อยได้ใช้ประโยชน์ จะสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างไร ดังนั้นจึงมีการประชุมกลุ่มธนาคารต้นกล้าและเตรียมการจัดกิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์เพื่อเป็นเวทีในการปรึกษาหารือและหาแนวทางการสร้าง“สวนวัดให้เป็นสวนเด็ก”

๓. กิจกรรมระดมความคิด “สร้างสวนวัดให้เป็นสวนเด็ก”

การเตรียมการให้เกิดการระดมความคิดนั้น ได้กำหนดรูปแบบกิจกรรมนอกสถานที่ นั่นคือที่สระน้ำบ้านครูสำโรง บ้านสันตอ อำเภอแม่ทา ลำพูนเป็นที่เคยจัดโดยพาดูกและครอบครัวมาจัดกิจกรรมที่สระน้ำบ้านครูสำโรงมาแล้วครั้งหนึ่ง ซึ่งเน้นการพาดูกและครอบครัวมาพักผ่อนเป็นประเด็นหลัก แต่การจัดครั้งที่สองนี้ จุดเน้นอยู่ที่การระดมความคิดเห็นเกี่ยวกับการสร้างวัดให้เป็นสวนเด็ก โดยสร้างความฝันไว้ว่า สวนวัดน่าจะมีสระน้ำสำหรับเด็ก เพราะเด็กชอบการเล่นน้ำมาก ดังนั้นจึงได้เตรียมประเด็นเพื่อให้เด็กและผู้ใหญ่ที่มาได้ระดมความคิดในประเด็นต่อไปนี้

๑. สระน้ำและการเล่นน้ำมีประโยชน์อย่างไร

๒. คุณลักษณะเด็กดีเป็นอย่างไร

๓. สระน้ำในฝันของเด็กเป็นอย่างไร

ในการไปจัดกิจกรรมดังกล่าวได้มีการให้เด็กได้ทำกิจกรรมลำดับแรกคือให้เด็กได้เขียนว่าลักษณะของเด็กเป็นอย่างไร โดยให้เขียนในกระดาษที่เตรียมไว้คนละ ๒ ตัวอย่าง และคณะทำงานได้ทำการรวบรวมเพื่อนำไปจัดทำเป็นต้นไม้แห่งความดีเพื่อนำเสนอแก่ชุมชน ว่าคุณลักษณะของเด็กดีเป็นอย่างไรที่เด็ก ๆ ได้ระดมกันมาแล้วชุมชนจะสนับสนุนให้เด็กเป็นเด็กดีได้อย่างไร

เมื่อได้ระดมความคิดรอบที่หนึ่งแล้ว ทางทีมงานได้ให้เด็กได้ลงเล่นน้ำในสระน้ำของครูสำเร็จ โดยให้ผู้ปกครองที่ไปด้วยได้ดูว่าการที่เด็กเล่นน้ำนั้นผู้ปกครองคิดระดมความคิดว่าได้อะไรเห็นอะไรจากการที่เด็กมาเล่นน้ำครั้งนี้

ผู้ปกครองได้ร่วมกันเสนอและแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับประเด็นที่ว่าได้อะไรเห็นอะไรจากการที่เด็กมาเล่นน้ำครั้งนี้ ซึ่งสรุปประเด็นได้ เช่น ได้เห็นเด็กจำนวนมากและผู้ปกครองได้มาทำกิจกรรมร่วมกัน ได้เห็นเด็กได้เล่นน้ำมีความสุข ผู้ปกครองก็มีความสุขมากกว่าสองเท่า เห็นคุณประโยชน์ของการเล่นน้ำว่าเป็นประโยชน์ในการพัฒนาร่างกาย เรื่องสังคม เรื่องจิตใจคือความสนุกสนาน เป็นต้น

จากนั้นเวลา ๑๖.๐๐ น. ได้เดินทางกลับมาที่วัดหนองหล่ม เพื่อให้เด็กได้ระดมความคิดเป็นรอบที่สอง ก็เกี่ยวกับการพูดถึงเรื่องประโยชน์ของสระน้ำ และการเล่นน้ำ ซึ่งได้ทำการแบ่งเป็นสี่กลุ่มเพื่อระดมความคิดเห็นกัน ซึ่งแต่ละกลุ่มก็ได้ระดมความคิดและนำเสนอสิ่งที่แต่ละกลุ่มระดมความคิดเห็นนั้น ๆ

เวลาประมาณ ๑๗.๐๐ น. ได้มีการให้แต่ละกลุ่มวาดภาพเกี่ยวกับสระน้ำในฝันของแต่ละกลุ่มว่ามีความฝันอยากได้สระน้ำของตนเองอย่างไรบ้าง โดยแต่ละกลุ่มให้ร่วมกันวาดภาพสระน้ำในฝันของตนเอง และส่งตัวแทนนำเสนอ

จากนั้นได้มีการคัดเลือกตัวแทนการนำเสนอให้กับชาวบ้านในเวทีประชาคม และสรรหาวิธีการนำเสนอที่เหมาะสม โดยได้คัดเลือกตัวแทนนำเสนอได้แก่ เด็กหญิงพัชรี ศรีวิชัย นำเสนอคุณลักษณะเด็กดี เด็กชายด.ช. ธีระกานต์ ตุ่นสัก ได้นำเสนอประโยชน์ของการเล่นน้ำ และตัวแทนประมาณ ๑๐ คนนำเสนอเป็นละครเวทีสั้น ๆ ประมาณ ๕ - ๗ นาที หลังจากทูลเสร็จกิจกรรมแล้วได้มีการนัดหมายเพื่อนำเสนอสิ่งที่เตรียมไว้ในวันที่ทางหมู่บ้านจัดทำประชาคมซึ่งต้องรอการประกาศอีกที

๔.กระบวนการประชาคม “สร้างสระน้ำคุณธรรมด้วยทุนทางสังคม”

หลังจากได้มีกิจกรรมเด็กและครอบครัวได้ทราบถึงความต้องการในการสร้างสระน้ำคุณธรรม รวมถึงรายละเอียดในการระดมความคิดเห็นของเด็กและครอบครัวเด็กแล้ว จึงได้นัดแกนนำหมู่บ้านซึ่งมีผู้ใหญ่บ้านในฐานะผู้นำชุมชนและเป็นช่างก่อสร้างโดยให้ผู้ใหญ่บ้านลงเขียนแบบและคำนวณค่าใช้จ่ายการก่อสร้าง และนัดคณะกรรมการเขต สมาชิกอบต. มาเพื่อปรึกษารายละเอียดการดำเนินการซึ่งได้เตรียมการการทำงานซึ่งการสร้างสระน้ำคุณธรรมจะเป็นการสร้างด้วยทุนที่เรียกว่าทุนทางสังคมซึ่งได้แก่การของความร่วมมือจากชาวบ้านให้มาช่วยกันโดยแบ่งเป็นกลุ่ม ๆ ละประมาณ ๑๓-๑๕ คน ซึ่งแต่ละกลุ่มจะมีช่างอยู่ภายในกลุ่มด้วยเพื่อจะได้ดูแลเรื่องการก่อสร้าง เมื่อได้ข้อสรุปในการเตรียมการแล้ว ผู้ใหญ่บ้านจึงได้นัดประชุมชาวบ้านโดยได้ประกาศเสียงตามสาย โดยจะปรึกษาหารือในเรื่องหลัก ๒ เรื่อง คือ เรื่องขอความคิดเห็นการสร้างสระน้ำคุณธรรม และเรื่องการแหล่งข้อฟ้าของวัดหนองหล่ม การประชุมประชามนั้นเลือกเป็นวันหยุดใช้เวลาช่วงกลางคืน

เมื่อถึงเวลาประชุมประชาคม ประธานดำเนินการประชุม (นายมานพ ชาวสัก ผู้ใหญ่บ้าน) ได้ชี้แจงวาระการประชุม มีอยู่ ๓ วาระ คือ วาระที่หนึ่งเรื่องการขอความคิดเห็นและความร่วมมือในการสร้างสระน้ำคุณธรรม วาระที่สอง คือเรื่องการขอความคิดเห็นและความร่วมมือในการแก้ข้อฟ้าของวัดหนองหล่ม และวาระสุดท้ายคือ อื่น ๆ

ในส่วนของการนำเสนอวาระที่หนึ่งนั้นพระมหาบันเทิง เล่าที่มาของการทำโครงการสร้างสระน้ำคุณธรรมขึ้น โดยนำหลักการคติโบราณที่ว่ายามบ้านเมืองดีเขาสร้างวัดให้ลูกหลานท่านเล่น มานำเสนอว่า คนโบราณเขาสร้างวัดให้เหมาะสมกับคน โดยเฉพาะเด็ก ปัจจุบันปริมาณเด็กเข้าวัดนี้น้อย สมัยอดีตเมื่อมีงานบุญต่างๆ เด็กจะมาวัดพร้อมกับผู้ใหญ่ แต่ปัจจุบันไม่ค่อยเห็นเท่าใดนัก ทำให้การถ่ายทอดหรือการสอนธรรมะ สอนคุณธรรม ก็ไม่สามารถทำได้ เมื่อได้เห็นปัญหานี้จึงได้ทำโครงการต่าง ๆ เช่น โครงการพัฒนาของเล่นเพื่อพัฒนาเด็กขึ้น เมื่อได้ทำกิจกรรมมาระยะหนึ่งแล้วได้ทำการประชุมสรุปพบว่าสิ่งที่ทำยังไม่เห็นสิ่งที่เรียกว่าความต่อเนื่องยั่งยืน และยังไม่เห็นกลไกและเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพในการพัฒนาเด็กได้ และต่อมาได้ไปจัดกิจกรรมที่สระน้ำที่บ้านครูสำเริง จึงพบว่าสระน้ำนั้นสามารถเป็นกลไกและเป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพต่อการพัฒนาเด็กได้เพราะสังเกตเห็นว่าเด็กชอบ เมื่อไปดูทุกครั้งจะมีเด็กจะนวนหลายสิบคนไปเล่น ดังนั้นจึงได้นำเสนอแนวคิดกับคณะกรรมการหมู่บ้านหรือแกนนำบางคน และได้ร่างแนวทางการดำเนินการ และแบบการก่อสร้าง มาเพื่อเป็นรำนำเสนอที่ประชุมประชาคมตัดสินใจ เมื่อทำการชี้แจงหลักการแล้วจึงได้ขอโอกาสที่ประชุมให้เด็กได้นำเสนอสิ่งที่พวกเขาได้ระดมความคิดเห็นมานำเสนอ

ค.ญ พิชริย์ ศรีวิชัย นำเสนอคุณลักษณะเด็กที่จะต้องช่วยงานบ้าน ตั้งใจเรียน ช่วยพ่อแม่ทำงาน อยู่โรงเรียนก็ตั้งใจเรียน เชื่อฟังครู เชื่อฟังพ่อแม่ เป็นต้น โดยพระมหาบันเทิง ได้เสริมคือ จากข้อสรุปของเด็กที่ได้เขียนลักษณะเด็กดีคนละ ๒ ลักษณะ จึงได้นำมารวบรวมและเสนอเป็นต้นไม้แห่งความดี ความดีของเด็กแต่ละลักษณะ เปรียบเหมือนผลไม้ แต่กว่าจะเป็นต้นไม้และออกดอกออกผลจะต้องผ่านการบำรุงและรักษาอย่างดี เด็กก็เช่นเดียวกันถ้าจะให้เป็นคนดีผู้ใหญ่จะต้องคอยดูแลรักษาและสนับสนุน สำหรับวันนี้จะได้นำเสนอสิ่งที่ต้องการให้ผู้ใหญ่ช่วยสนับสนุนสิ่งที่จะทำเพื่อเป็นเครื่องมือส่งเสริมให้เด็กในชุมชนเป็น คนดี

ค.ช. ธีระกานต์ คุณลัก ได้นำเสนอประโยชน์ของการเล่นน้ำ จากการนำเสนอ ซึ่งสามารถสรุปได้ตามสี่เหลี่ยมสุขภาพของสี่พันบ้านสื่อสารสุข (สพส) ได้ ดังนี้คือ

๑.สุขภาพะด้านร่างกาย เช่น เมื่อเล่นแล้วทำให้เป็นการออกกำลังกาย ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์

๒.สุขภาพะด้าน จิตใจ เช่น เมื่อเล่นแล้วทำให้สนุกสนาน เพลิดเพลิน ผ่อนคลาย แก้โรคเครียดจากการเรียน มีความสุข เป็นต้น

๓.สุขภาพะด้านสังคม เช่น เล่นได้หลายคนทั้งชายและหญิง การเล่นเกมต่างๆ ในน้ำเช่นการเล่นไล่จับ แข่งว่ายน้ำ การสอนว่ายน้ำให้กับคนที่ไม่เป็น เป็นต้น

๔. สุขภาวะด้านจิตวิญญาณ เช่น การเล่นน้ำของเด็กจะต้องมีเงื่อนไขคือต้องทำความดี เพราะสระน้ำของเราจะเป็นสระน้ำคุณธรรม จะต้องมีความดี สะสมความดี และอยู่ในบริเวณวัดเมื่อมาเล่นจะได้ทำกิจกรรมทางศาสนา เช่น การสวดมนต์ นั่งสมาธิ ฟังธรรมะ เป็นต้น

พระมหากษัตริย์ ได้นำภาพวาดของเด็กที่ได้วาดสระน้ำในฝันมาให้ผู้ใหญ่ได้ดูว่าเด็กนั้นมีความใฝ่ฝันอยากได้สระน้ำ และความต้องการของเด็ก และพวกเขามีจินตนาการ เช่น จะมีห้องสมุด มีร้านค้าคุณธรรม มีสนามเด็กเล่น และหลายสิ่งหลายอย่างที่สามารถทำได้ และหลายอย่างเป็นจินตนาการ แต่สาระสำคัญอยู่ที่ความใฝ่ฝันของเด็กคืออยากได้สระน้ำเหมือนที่บ้านครูสำเร็จ บ้านสันตอ ต.ท่าทุ่งหลวง อ.แม่ทา จ.ลำพูน

เด็กกลุ่มหนึ่งประมาณ ๑๐ คนได้เตรียมตัวเพื่อนำเสนอละครสะท้อนความต้องการสระน้ำให้ผู้ใหญ่ชม โดยเป็นละครเริ่มจากเด็กได้แสดงเป็นพระ (พระมหากษัตริย์) คุยกับเด็กเรื่องประโยชน์ของการเล่นน้ำ และมีความคิดอยากทำสระน้ำภายในบริเวณสวนของวัด เมื่อสส.มาเยี่ยม ก็เลยนำเรื่องไปปรึกษา สส. แต่ก็ไม่ได้รับการสนับสนุน จึงได้คิดว่าจะต้องสำเร็จด้วยความร่วมมือจากชาวบ้าน และสุดท้ายของละครคือการขอให้ชาวบ้านช่วยกันสร้างเพื่อให้ลูกหลานได้เล่น จะเป็นเครื่องมือส่งเสริมพัฒนาเด็กได้อย่างดี ปิณฑากด้วยเสียงปรบมือจากชาวบ้านเพราะสนุกและประทับใจการแสดง

เมื่อทำการสอบถามและแสดงความคิดเห็นแล้ว ประธานดำเนินการจึงได้ขอมติที่ประชุมว่าจะสร้างสระน้ำ ซึ่งจะขอให้ชาวบ้านเป็นแรงงาน ส่วนงบวัสดุอุปกรณ์จะเป็นหน้าที่รับผิดชอบของศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู่วัดหนองหล่ม และมติที่ประชุมทุกคนยกมือสนับสนุนเห็นด้วยต่อการสร้างสระน้ำคุณธรรม ซึ่งจะกำหนดในการสร้างประมาณเดือนมีนาคม ๒๕๔๘ ซึ่งการประชุมเรื่องการสร้างสระน้ำคุณธรรมได้ผ่านการประชุมประชาคม จากนั้นจึงเป็นการทำประชาคมเกี่ยวกับวาระที่สองและที่สามต่อไป

๕. รูปแบบความร่วมมือของชุมชน

เมื่อมติที่ประชุมประชาคมเห็นชอบในการก่อสร้างสระน้ำคุณธรรมแล้ว คณะกรรมการจึงได้แบ่งหมวดการทำงานของชาวบ้านเป็นหมวด ๆ โดยที่หมู่บ้านหนองหล่มมีทั้งหมด ๑๐ หมวดหมู่ และบ้านป่าปวยอีก ๑๖ หมวดหมู่ในการทำงาน ซึ่งในแต่ละวันได้ทำการประกาศเสียงตามสายเพื่อแจ้งชื่อของหมวดหมู่ในแต่ละวันในการทำงาน โดยได้เริ่มตั้งแต่วันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๔๘ เป็นวันแรกของการทำงาน โดยมีแบบแปลนที่เขียนโดยสถาปนิกขององค์การบริหารส่วนตำบลศรีบัวบาน เป็นคนออกแบบ และมีนายมานพ ชาวสัก เป็นช่างควบคุมงาน ซึ่งแต่ละหมวดหมู่ได้แก่

หมวดที่ ๑ มีนายอินทร เล็ก เป็นหัวหน้าหมวดและเป็นช่างประจำหมวด มีสมาชิก ๑๓ คน ได้แก่ นายอินทร เล็ก นายดิเรก เล็ก นายชัยพร เล็ก นายบุญส่ง นันใจสัก นายชัยมิตร ลำพูนสัก นายศรีวร ลำพูนสัก นางนงคราญ เป็งมัยชา นายอินยอง เล็ก นายมานพ เล็ก นายสวัสดิ์ วังพาล นายสุบิน อินจันทร์ นายทองอินทร์ ขามูล นางพัฒนา กันทาเจริญ

หมวดที่ ๒ มีนายบัญญัติ ตีลัง เป็นหัวหน้าหมวดและเป็นช่างประจำหมวด มีสมาชิกจำนวน ๑๔ คน ได้แก่ นายบัญญัติ ตีลัง นายสุวรรณ แก้วสัก นายวิรัตน์ เล็ก นายคง ตีลัง นายวิรัตน์ เล็ก นายบุญลพ ทะนูก้า นายสิงห์ไชย เล็ก นายก่อ ดุ่นสัก นายสุบิน เป็ดเวียง นายขงยุทธ เป็ดเวียง นายวิรัตน์ อุดรศักดิ์ นางอรรณา ชุ่มมงคล นางชัยวัฒน์ ดุ่นสัก นายสุนทร เฟ็งบุรี

หมวดที่ ๓ มีนายจรัส พิงคะสัน เป็นหัวหน้าหมวดและเป็นช่างประจำหมวด มีสมาชิกจำนวน ๑๓ คน ได้แก่ นายจรัส พิงคะสัน นายเสาร์แก้ว แก้วสัก นายวสันต์ สมมะเวียง นายประทีป เล็ก นายดุ่น สมนาสัก นายบุญชู เล็ก นายประดิษฐ์ ผดุงสัก นางประไพ ดุ่นสัก นายอำพล เล็ก นายเกษม พิงคะสัน นายสมชาย ใจเมือง นายไพศาล พิงคะสัน นายประชวน ยามูล

หมวดที่ ๔ มีนายสุบิน อุดรศักดิ์ เป็นหัวหน้าหมวดและเป็นช่างประจำหมวด มีสมาชิกจำนวน ๑๓ คน ได้แก่ นายสุบิน อุดรศักดิ์ นายสวัสดิ์ พิงคะสัน นายมนูญ ลือใจ นายประเสริฐ ลือสัก นายขง ลือสัก นางสาวชมเชย ดุ่นสัก นายเฉลิมพล เล็ก นายนิพนธ์ แสนสัก นายพนม เล็ก นายสุรบดินทร์ เล็ก นางสงศรี วิกาศ นายบุญมี เล็ก นายจันดา บุญทาเจริญ

หมวดที่ ๕ มีนายคณิต สุริยาสัก เป็นหัวหน้าหมวดและเป็นช่างประจำหมวด มีสมาชิกจำนวน ๑๓ คน ได้แก่ นายคณิต สุริยาสัก นายชูชีพ วงศาสัก นายพิภพ กาวิชัย นายประดิษฐ์ แสนสัก นายจิระศักดิ์ ยามูล นายเสมา ทุปแป้น นายสงวน ยามูล นายไพศาล ตาสัก นายประเวช ใจสัก นายคำธร ตีลัง นายมานะชน เป้าเวียง นายขงยุทธ ดุ่นสัก นางชงกรณ์ มูลกลาง

หมวดที่ ๖ มีนายขงยุทธ ลือสัก เป็นหัวหน้าหมวดและเป็นช่างประจำหมวด มีสมาชิกจำนวน ๑๓ คน ได้แก่ นายขงยุทธ ลือสัก นายยุทธศิลป์ ปัญญาคำ นายวัน ดันหลวงกาศ นายโชคชัย ศิริตั้ง นายอรอนพ เล็ก นายบุญทา แก้วสัก นายงามพล พิงคะสัน นายเสาร์คำ ทิพย์สัก นายสมชาย ศรีวิชัย นางเดือนเพ็ญ สันทร นายประดิษฐ์ เตมีศักดิ์ นางแสงเดือน แสนสัก นายไพสน เล็ก

หมวดที่ ๗ มีนายสมพล อุดรศักดิ์ เป็นหัวหน้าหมวดและเป็นช่างประจำหมวด มีสมาชิกจำนวน ๑๓ คน ได้แก่ นายสมพล อุดรศักดิ์ นายชุมพล เล็ก นายจรัส สมศรีดา นายฉลอง เล็ก นายจิม เล็ก นายเสน เล้า นายสุวิทย์ เครือจินดา นายทองใบ ผดุงสัก นายศรศักดิ์ เล็ก นายทวี ชุ่มมงคล นายสราวุธ ลือสัก นายแสวง เล็ก นางกัณหา มณีแก้ว

หมวดที่ ๘ มี นายณรงค์ สุทธดุก เป็นหัวหน้าหมวดและเป็นช่างประจำหมวด มีสมาชิกจำนวน ๑๓ คน ได้แก่ นายณรงค์ สุทธดุก นายกมล เล็ก นายสุวิทย์ ใหม้ตั้ง นายอรุณ เล็ก นายเงิน เล็ก นายเจิม เล็ก นายจันทร์ ต๊ะสัก นายนิกร ต๊ะสัก นายถวิล ผดุงสัก นายบุญยืน อินปันแก้ว นายพิเชษฐ์ เมฆเสริมส่ง นายพิณู กันแก้ว นายจำลอง วีระดุมมา

หมวดที่ ๙ มี นายจรัส ศรีวิชัย เป็นหัวหน้าหมวดและเป็นช่างประจำหมวด มีสมาชิกจำนวน ๑๔ คน ได้แก่ นายจรัส ศรีวิชัย นายอนุพงษ์ บุญทาเจริญ นายวิโรจน์ เฟ็งบุรี นายสุธรรม สุทธดุก นายศรีนวล ผัดสัก

นายชุมพล ปานพาน นายถาวร ปัญญาใหญ่ นายนิพนธ์ อโนลัก นางกิ่งดาว ผดุงลัก นายสมัย ติ้ววรรณ นางแดง ฟ้างาม นายอาทิตย์ สุทธคุณ นายธงชัย ยะคำป้อ นายปรีดา ใจลัก

หมวดที่ ๑๐ มี นายสมาน ทานะลัก เป็นหัวหน้าหมวดและเป็นช่างประจำหมวด มีสมาชิกจำนวน ๑๓ คน ได้แก่ นายสมาน ทานะลัก นายประทีป เล็ก นายสุกิจ โสภานายอนชา บวชขุนทด นายอนุวัตร สุภาศรี นายไพโรจน์ คำปู้ นายเสนอ สุขะวาริ นายเดช ตุ่นลัก นางประไพ เล็ก นางจุนเจือ ใจตึง นายคำป็น สมวะเวียง นางนาง เล็ก นายจันทร์แก้ว นันจิตลัก

ในการร่วมแรง รวมใจ ช่วยกันก่อสร้างสระน้ำคุณธรรมไว้เป็นเครื่องมือส่งเสริมพัฒนาการเด็กนั้นได้ดำเนินมาตั้งแต่วันที่ ๑ มีนาคม ๒๕๔๘ และสิ้นสุดในวันที่ ๓๑ มีนาคม ๒๕๔๘ ซึ่งการดำเนินการดังกล่าวเป็นการใช้ทุนทางสังคมในการก่อสร้าง คือชาวบ้านที่ทำงานนั้นเป็นการมาทำร่วมแรงร่วมใจ สละเวลามาทำงาน ซึ่งถ้าคิดเป็นมูลค่านับหลายแสนบาท แต่ชาวบ้านเห็นคุณค่าเห็นประโยชน์อันจะเกิดจากกระบวนการของสระน้ำคุณธรรมจึงมีความเต็มใจมาทำงาน และเมื่อดำเนินการจนเกิดผลเป็นรูปเป็นร่างซึ่งทำให้เกิดความภาคภูมิใจ และมีความรู้สึกร่วมในความเป็นเจ้าของอย่างสูง

จากผลการดำเนินการดังกล่าวนับเป็นความสำเร็จด้านของการร่วมมือ เป็นความร่วมมือของคนในชุมชนต่างได้ใช้ความสามารถทางด้านช่าง การก่อสร้าง และความตั้งใจในการสร้างสระน้ำคุณธรรม ซึ่งภายในหนึ่งเดือนแห่งการเสียดสนนั้นทำให้เกิดกระบวนการทางสังคมเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาเด็กซึ่งได้สร้างตามคติโบราณที่ว่า ยามบ้านเมืองดีเขาสร้างวัดให้ลูกหลานท่านเล่น

หลังจากได้ดำเนินการมาหนึ่งเดือนงานก่อสร้างเกือบเสร็จแล้ว แต่ยังคงเหลืองานฝีมือและเป็นงานที่ละเอียด ได้แก่ งานการปูกระเบื้อง งานการทำโครงหลังคา ซึ่งต้องได้จ้างช่างที่มีความชำนาญเฉพาะด้านโดยเฉพาะ ดังนั้นจึงได้มีการจ้างช่างมาดำเนินการงานฝีมือและงานรายละเอียดดังกล่าว

ในวันที่ ๑๗ เมษายน ๒๕๔๘ ได้มีการจัดการทำบุญและพิธีเปิดสระน้ำคุณธรรมอย่างเป็นทางการ ซึ่งในช่วงเช้าได้จัดกิจกรรมรดน้ำคำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน ซึ่งได้ดำเนินการมาหลายปี และปีนี้ได้ดำเนินการต่อเนื่องจากทุกปี และช่วงบ่ายหลังจากที่ได้ดำเนินกิจกรรมรดน้ำคำหัวแล้ว จึงมีการจัดกิจกรรมทำบุญและพิธีเปิดสระน้ำคุณธรรม ซึ่งช่วงแรกได้มีการรดน้ำ สัมมาคารวะ พระครูวรกิจจานุยุต เจ้าอาวาสวัดหนองหล่ม และฟิ่งโรวาท ซึ่งมีใจความเกี่ยวกับการก่อสร้างสระน้ำซึ่งถือว่าสำเร็จมาด้วยดีความความร่วมมือร่วมใจ ร่วมมือ ความสามัคคีของทุกฝ่าย และหวังว่าสระน้ำที่สร้างขึ้นจะทำให้เด็กและทุกคนในชุมชนมาใช้ประโยชน์สามารถส่งเสริมความดีซึ่งเป็นสระน้ำคุณธรรม และขอให้ทุกคนช่วยบำรุงรักษาให้มีความคงทนอยู่ไปนาน และถือว่าสระน้ำดังกล่าวเป็นของทุกคน จากนั้น นายมานพ ชาวลัก และพ่อหมวก ดาลัก ซึ่งเป็นผู้ใหญ่บ้าน และพ่อหมวก ดาลัก อดีตผู้ใหญ่บ้านสมัยก่อนหน้า ได้เป็นประธานพิธีเปิดโดยการตีฆ้องเป็นสัญญาณมงคลเปิดป้ายสระน้ำคุณธรรม และพระสงฆ์ที่มาร่วมในพิธี ได้แก่ พระครูวรกิจจานุยุต พระมหาบุญช่วย สิริธโร พระมหาอินสอน คุณวุฒโฒ พระมหาบันเทิง ปณจิตโต พระมหาสุริยนต์ วรวิญญู เจริญพุทธมนต์ การแสดงกลองสะบัดชัยของเด็ก

และเยาวชนได้แสดงให้เห็น และพระครูวรกิจจานุยุต พรหมน้ำมนต์ เป็นอันเสร็จพิธีเปิด และจากนั้นทั้งเด็กและผู้ใหญ่ได้เล่นน้ำกันอย่างสนุกสนาน

หลังจากได้ทำพิธีเปิดสระน้ำคุณธรรมแล้ว ได้มีการประชุมคณะทำงานสระน้ำคุณธรรม เพื่อหารือในการดำเนินการเกี่ยวกับสระน้ำคุณธรรม โดยมีแนวทางการทำงานดังนี้

๑.รับสมัครเด็กเล็กถึงระดับมัธยมสาม เป็นสมาชิกของธนาคารต้นกล้า เพื่อร่วมกิจกรรมโครงการธนาคารความดี โดยจะมีสมุดบันทึกความดีประจำวันให้เด็กแต่ละคนบันทึกซึ่งแยกเป็น ๗ ประเภทได้แก่

๑.ประเภทงานบ้าน ๒.ประเภทการศึกษา ๓.ประเภทมารยาท ๔.งานสาธารณะประโยชน์ ๕.ประเภทการศาสนาและวัฒนธรรม ๖.ประเภทอาชีพ ๗.ประเภทสร้างชื่อเสียงให้กับครอบครัว ชุมชน

๒.การฝากความดี โดยเด็กที่เป็นสมาชิกจะนำสมุดบันทึกความดี จะนำความดีมาฝากทุกวันศุกร์ เวลา ๑๗ นาฬิกาเป็นต้นไป

๓.กติกาการใช้คะแนนสะสมความดีเพื่อนำไปใช้สิทธิการเล่นน้ำได้แก่ สมาชิกทุกคนต้องมีคะแนนสะสมให้ได้ ๕๐ คะแนนจึงจะสามารถมีสิทธิเล่นน้ำ และการเล่นน้ำแต่ละชั่วโมงจะใช้คะแนน ๑๐ คะแนนต่อชั่วโมง

๔. สองสัปดาห์แรก คือสัปดาห์ที่หนึ่งและสัปดาห์ที่สอง เป็นสัปดาห์ที่ใช้คะแนนความดี ส่วนสัปดาห์ที่สามใช้การทำงานสาธารณะประโยชน์ก็จะมีการจัดให้เด็กได้ทำประโยชน์ส่วนรวม เช่น การเก็บขยะ การทำความสะอาดวัด เป็นต้น และสัปดาห์ที่สี่ เป็นรอบการกุศล คือ การจ่ายเงินเพื่อสมทบค่าน้ำค่าไฟแต่ละเดือน

๕.นอกเหนือจากสมาชิก คือเด็กโต มัธยมสี่เป็นต้นไป เด็กและเยาวชนต่างหมู่บ้าน และชาวบ้าน จะต้องจ่ายเงินเพื่อสมทบค่าน้ำค่าไฟ ซึ่งเปิดเป็นช่วง ๆ

ในการดำเนินกิจกรรมของสระน้ำคุณธรรมดังกล่าว สามารถทำให้เกิดกิจกรรมต่าง ๆ ตามมา เช่น กลไกคณะกรรมการของธนาคารความดี ซึ่งมีคณะกรรมการให้คะแนน และคณะกรรมการบริหารจัดการสระน้ำคุณธรรม และจะมีกิจกรรมต่อยอดอีก เช่น สหกรณ์ต้นกล้า การออมทรัพย์ การสร้างสวนสาธารณะสำหรับเด็ก การทำสวนผักของเด็ก เป็นต้น

บทที่ ๔

ผลการดำเนินงาน

การนำเสนอผลการวิจัยในบทนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอ ๔ ตอน ได้แก่

- ตอนที่ ๑ บริบทชุมชน
- ตอนที่ ๒ องค์ความรู้พุทธธรรม,องค์ความรู้สากลและภูมิปัญญาท้องถิ่น
- ตอนที่ ๓ สถานการณ์และบทบาทขององค์กรในชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก
- ตอนที่ ๔ การศึกษาและพัฒนารูปแบบความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

ตอนที่ ๑ บริบทชุมชน

ผู้วิจัยสนใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวเด็ก หรือสภาพชุมชนซึ่งถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ดังนั้นจึงได้มีการศึกษาโดยแบ่งการศึกษา ๓ ประเด็นใหญ่ ๆ คือ การศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมา ศึกษาลักษณะทางกายภาพ และศึกษาลักษณะทางวัฒนธรรม

การศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชน

การศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนนั้นจะทำให้รู้พื้นฐานความเป็นมาในอดีตของชุมชนว่า เป็นอย่างไร ซึ่งผู้วิจัยและคณะได้ศึกษา โดยแบ่งเป็น ๓ ตอนต่อไปนี้

๑.ประวัติความเป็นมาของชุมชน

หมู่บ้านหนองหล่มเป็นหมู่บ้านที่ตั้งอยู่ในชนบท มีภูเขาล้อมรอบทุกด้าน ตั้งอยู่หมู่ที่ ๘ ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน จากคำบอกเล่าถึงความเป็นมาของการก่อตั้งหมู่บ้านของผู้สูงอายุหรือผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน จึงทราบว่า ในอดีตที่บริเวณหมู่บ้านหนองหล่มแห่งนี้ เป็นหุบเขาที่มีความอุดมสมบูรณ์มาก มีลักษณะภูมิประเทศเป็นป่าเขาล้อมรอบ สัตว์น้อยใหญ่มีอยู่มากมายตั้งแต่แก้งวาง ชะนี เป็นต้น บริเวณที่ราบมีน้ำซึมออกตลอดปี และมีบริเวณน้ำพุร้อนไหลออกอยู่ตลอดปีเช่นกัน

เมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๔๔๐ ได้มีหนานปัญญา เล็ก ซึ่งมีภูมิลำเนาอยู่บ้านเหล่า ซึ่งอยู่ไกลจากบ้านหนองหล่มไปประมาณ ๕ กิโลเมตร เป็นผู้บุกเบิกเข้ามาอยู่เป็นครอบครัวแรก สาเหตุที่ได้ย้ายมาอยู่เนื่องจากในระยณนั้นบ้านเหล่าเกิดอหิวาตกโรคระบาด และอีกสาเหตุหนึ่งคือ การได้รับผลกระทบจากภัยแล้งหนัก

ดังนั้นพ่อหนานปัญญาจึงได้นำวัวควายมาเลี้ยงและย้ายครอบครัวมาปักหลักอยู่ที่ใหม่ จึงได้เป็นครอบครัวแรกที่ย้ายเข้ามาอาศัย จากนั้นได้มีครอบครัวอื่น ๆ ย้ายตามเข้ามาอาศัยอยู่ ขยายเป็นหมู่บ้าน และตั้งชื่อว่า “บ้านหนองหล่ม” สาเหตุที่ตั้งชื่อบ้านหนองหล่ม เพราะว่ามีบริเวณที่ราบจะมีน้ำซึมออกตลอดปี เวลาทำนาสภาพดินเป็นดินร่วนและเวลาเดินเข้าไปบริเวณนั้นจะหล่มลงไป จึงเป็นสาเหตุให้เรียกขานกันมาจนถึงปัจจุบันนี้ว่า “บ้านหนองหล่ม” ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของสภาพหมู่บ้านนั่นเอง

จากการบอกเล่าของพ่อน้อยมา ผดุงศักดิ์ ได้เล่าให้ฟังว่าเดิมทีครอบครัวของพ่อน้อยมา ผดุงศักดิ์ อยู่บ้านป่าสัก (ห่างจากบ้านหนองหล่มประมาณ ๗ กิโลเมตร) ได้ติดตามครอบครัวย้ายมาเลี้ยงวัวควายที่นี่ (บ้านหนองหล่ม) และได้สร้างบ้านที่บ้านหนองหล่ม ในขณะนั้นยังมีชาวบ้านย้ายมาไม่กี่ครอบครัว ต่อมาได้มีการอพยพย้ายมาอยู่กันมากขึ้น ส่วนใหญ่มาจากบ้านเหล่า ซึ่งตอนนั้นบ้านเหล่าแห้งแล้งมาก และ อีกประการหนึ่งทางรัฐบาลได้ทำทางรถไฟผ่านหมู่บ้าน บริเวณทางรถไฟที่ผ่านบ้านเหล่าเป็นเนินชันเขา รถไฟต้องใช้กำลังมากจึงใส่ฟันให้มาก (เดิมรถไฟใช้แรงของไอน้ำขับเคลื่อนโดยใช้ฟันค้ำน้ำ) ถ้าถ่านจากฟันกระเด็นไปติดหลังคาบ้านของชาวบ้านทำให้เกิดไหม้ ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน จึงได้พากันอพยพย้ายไปอยู่ที่อื่น

นอกจากชาวบ้านเหล่าที่อพยพมาแล้วยังมีชาวบ้านจากหมู่บ้านอื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียง เช่น บ้านป่าสัก บ้านสันตะยอม บ้านป่าตึง บ้านหลุก บ้านป่าเหียง บ้านน้ำพุ และบ้านห้วยม้าโค้ง เป็นต้น ได้ย้ายมาอยู่บ้านหนองหล่มเช่นกัน

การที่มีคนมาอาศัยอยู่รวมกันเป็นหมู่บ้านได้มีการใช้ทรัพยากรซึ่งเดิมมีอยู่อย่างสมบูรณ์และก็ได้ลดลงอย่างมาก โดยเฉพาะการตัดไม้ทำลายป่ามากขึ้นเป็นลำดับ ป่าถูกสัมปทานเพื่อเผาถ่านและตัดไม้ขายให้กับทางรถไฟสำหรับทำรางรถไฟ และเป็นเชื้อเพลิงสำหรับรถไฟ จึงทำให้ป่าไม้ถูกทำลายไปอย่างมาก ธรรมชาติที่สมบูรณ์กลายสภาพเสื่อมโทรมในเวลาไม่กีนานนัก ทำให้เกิดเป็นปัญหาทางระบบนิเวศน์ คือ เกิดอากาศแห้งแล้งฝนไม่ตกตามฤดูกาล น้ำที่เคยซึมออกตลอดปีก็แห้งแล้ง ไม่มีน้ำสำหรับทำการเกษตร ชาวบ้านได้รับความเดือดร้อน จึงได้มีการย้ายถิ่นฐานไปอยู่ที่อื่นเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะย้ายไปอยู่ในเขตอำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย

ชาวบ้านที่ไม่ย้ายถิ่นฐานได้พยายามต่อฮินหยด และหันมาช่วยกันอนุรักษ์ป่าไม้ให้กลับมาอุดมสมบูรณ์ ซึ่งกาลเวลาได้พิสูจน์ให้เห็นว่าป่าไม้ได้กลับมาอุดมสมบูรณ์ และความเป็นอยู่ของชาวบ้านเริ่มดีขึ้น ไม่ลำบากมากนัก

๒. นิทานประราประราประจำหมู่บ้าน

จากคำบอกเล่าของชาวบ้านได้ทราบว่า ในหมู่บ้านมีนิทานประราประราประจำหมู่บ้าน ที่เล่าสืบต่อกันมาเรื่องหนึ่งชื่อเรื่อง “ดอนแม่หม้าย” มีเรื่องเล่าว่า สมัยก่อนชาวบ้านอยู่ด้วยกันเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กอยู่มาวันหนึ่งชาวบ้านจำนวนหนึ่งได้ออกไปล่าสัตว์และในวันนั้นปรากฏว่าจับงูเหลือมยักษ์ซึ่งตัวโตมากซึ่งต้อง

ใช้คนจำนวนหลายคนลากกลับหมู่บ้าน บริเวณที่ลากงูเหลือมลงจากเขาปรากฏว่าต้นไม้ใหญ่ล้มระนาดเอนไปทางเดียวกัน (บริเวณนี้เรียกว่า คอยงู และปัจจุบันต้นไม้ที่คอยนี้บางส่วนยังเอียงไปเป็นแถว ๆ อยู่) เมื่อกลับมาถึงหมู่บ้านแล้วก็นำงูเหลือมมาประกอบอาหารรับประทานกัน ในหมู่บ้านนี้มีเพียงหญิงหม้ายสาวหนึ่งคนสาวคนเดียวเท่านั้นที่ไม่ได้ร่วมรับประทาน เมื่อชาวบ้านรับประทานแกงงูเหลือมแล้วก็ปรากฏอาเพศขึ้นเกิดแผ่นดินถล่มหลายลง ชาวบ้านที่รับประทานแกงงูเหลือมก็ถูกแผ่นดินสูบลงไปพร้อมกับดิน ในขณะนั้นก็เป็นเวลาเดียวกับที่ลูกของเศรษฐีต่างหมู่บ้านที่ได้ชอบพอกับหญิงหม้ายสาวกำลังขี่ม้ามาเพื่อจะมาขอหมั้นกับหญิงหม้ายสาว เมื่อได้เห็นเหตุการณ์ก็ตกใจรีบขี่ม้ากลับ ถึงกระนั้นแผ่นดินก็ยังถล่มโกล้งเข้ามาทุกที ลูกเศรษฐีจึงตัดสินใจถอดแหวนหมั้นทิ้งลง ซึ่งปรากฏว่าดินที่ถล่มไล่ตามหลังก็หยุดถล่ม (บริเวณที่ทิ้งแหวนเรียกว่า หนองแหวน) ส่วนลูกเศรษฐีรีบควมม้าหนีอย่างไม่คิดชีวิต หนีไปได้ระยะหนึ่งจึงเหลือวหลังแลดู (บริเวณที่เหลือวหลังแลเรียกว่า คอยนางแล) เมื่อหนีไปไกลจนถึงหมู่บ้านหนึ่ง ม้าซึ่งตกใจกลัวต่อเหตุการณ์และวังวนหมันก็สิ้นใจที่อีกหมู่บ้านซึ่งห่างจากที่เกิดเหตุพอสมควร (บริเวณที่ม้าตายเรียกว่า บ้านห้วยม้าไก่อ้ง) ส่วนบริเวณบ้านและหญิงหม้ายสามารถรอดจากเหตุการณ์ถูกแผ่นดินสูบครั้งนั้นได้ (บริเวณนั้นเรียกว่า คอนพญาหล่มหรือคอนแม่หม้าย)

๓. พัฒนาการความเปลี่ยนแปลงของชุมชน

จากการสอบถามและศึกษาถึงประวัติของหมู่บ้านสามารถนำมาวิเคราะห์และแยกออกเป็นยุค เพื่อการศึกษาได้ดังนี้

ยุคบุกเบิก เป็นยุคแรก ๆ ของการเข้ามาสำรวจพื้นที่ของคนในหมู่บ้านอื่น ๆ ซึ่งได้รับผลกระทบจากการทำทางรถไฟผ่านหมู่บ้านของหมู่บ้านเหล่า และการเข้ามาเลี้ยววัวควายของชาวบ้าน เมื่อได้มาเห็นความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ซึ่งมีทั้งน้ำไหลซึมออกตลอดปี ทั้งมีพื้นที่ราบพอจะเลี้ยงสัตว์ เช่น วัว ควายได้พอสมควร และความอุดมสมบูรณ์ของดินเหมาะสำหรับการเพาะปลูก ในระยะแรกได้มีชาวบ้านไม่กี่ครอบครัวที่เข้ามาบุกเบิกทำเป็นที่อยู่อาศัย ซึ่งพอจะจำแนกออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มที่ย้ายมาจากทิศตะวันตก เช่น บ้านป่าเหียง บ้านน้ำพุ มาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณน้ำซึมที่เรียกว่า หนองบัว เป็นบริเวณที่ใกล้กับภูเขามีน้ำซึมออกตลอดปี และอีกกลุ่มหนึ่งคือกลุ่มที่ย้ายมาจากทิศเหนือ เช่น บ้านเหล่า บ้านสันคะยอม บ้านป่าสัก มาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณที่ราบ คือ บริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านในปัจจุบัน

ยุคบุกกรู เป็นช่วงระยะเวลาที่ชาวบ้านเหล่าได้รับผลกระทบจากทางรถไฟผ่านหมู่บ้านซึ่งชาวบ้านถึงกับพากันย้ายกันทั้งหมดหมู่บ้านต่างก็แยกย้ายไปหาที่อยู่ในคนละทิศทาง ซึ่งได้ทราบจากผู้สูงอายุว่าเมื่ออพยพย้ายหมู่บ้านมายังบ้านหนองหล่มก็ได้้นำกลองปู่จา (กลองบูชา) มาด้วย (ปัจจุบันยังอยู่ที่วัดหนองหล่ม) ส่วนพระพุทธรูปได้เชิญไปประดิษฐานอยู่ที่วัดสันคะยอมในปัจจุบัน เมื่อมีคนอพยพเข้ามาจำนวนมากหลายครอบครัวก็จับจองที่ดินและได้เข้าไปตัดไม้มาทำฟืนและนำไปขายในเมืองลำพูนโดยขนส่งลำเลียงขึ้นรถไฟที่สถานีรถไฟที่บ้านหนองหล่ม และบางส่วนได้นำไปขายให้กับทางรถไฟทำเป็นฟืนเชื้อเพลิงให้กับรถไฟและอีกส่วนก็

นำไปเป็นไม้หมอนทำรางรถไฟ แต่ที่สำคัญสุดป่าไม้ถูกทำลายเสียหายหนักคือถูกสัมปทานจากนายทุนนำไปใช้ในกิจการของรถไฟ

การตัดไม้ดังกล่าวทำให้ทรัพยากรธรรมชาติคือป่าไม้ลดลงอย่างรวดเร็วและมีส่วนทำให้สัตว์ได้หายไปด้วยเป็นจำนวนมาก และประการสำคัญคือทำให้น้ำที่ไหลตลอดเวลาเหือดแห้งไม่สามารถทำนาได้ตามปกติที่ผ่านมา สถานการณ์ฝนไม่ตก น้ำไม่เพียงพอต่อการทำเกษตรเป็นระยะเวลาหลายปี เป็นสาเหตุทำให้ชาวบ้านเดือดร้อนไม่สามารถทำนาได้ หลายครอบครัวเกือบครึ่งหมู่บ้านจึงตัดสินใจอพยพหนีความแห้งแล้งไปอยู่ที่อื่น โดยเฉพาะที่อำเภอเชียงแสน ในจังหวัดเชียงราย

ยุคนับสลาย เป็นยุคของการเปิดหมู่บ้านสู่สังคมภายนอก ได้มีการนำไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านในปี พ.ศ. ๒๕๒๓ เป็นครั้งแรก จากนั้นเครื่องใช้ไฟฟ้าต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุ พัดลม ตู้เย็นและอื่น ๆ ตามมา ค่าใช้จ่ายที่ต้องใช้ประจำวันมากขึ้น ชาวบ้านเริ่มสนใจทำเกษตรแผนใหม่ โดยทางบริษัท โรงบ่มไวยาได้มาเปิด โรงบ่มไวยาที่หมู่บ้านและสนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกไวยาสูบ ให้นำมาขายที่โรงบ่มไวยา หลังจากนั้นได้มีการขยายปรับปรุงทางคมนาคมให้สะดวกขึ้น เส้นทางคมนาคมของหมู่บ้านสู่ชุมชนภายนอกเดิมมีทางเดียวที่รถยนต์พอผ่านได้และทางอื่นก็เป็นเพียงทางเกวียน ต่อมาเมื่อมีการสนับสนุนให้ชาวบ้านได้ปลูกพืชเชิงเดี่ยวคือปลูกไวยาสูบแล้วก็มี การปรับปรุงและขยายทำถนนลาดยางและถนน ร.พ.ช.(เร่งรัดพัฒนาชนบท) เป็นถนนติดต่อกับภายนอกได้ ๑ เส้นทาง

ส่วนวิธีการผลิตด้านการเกษตรก็ได้เริ่มใช้สารเคมีและสารพิษ โดยได้รับการสนับสนุนจากโรงบ่มไวยา และได้นำไปใช้ในการปลูกข้าวและพืชผักอื่น ๆ เพื่อเป็นการเพิ่มผลผลิต ซึ่งต่อมาในสมัยของพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ เป็นนายกรัฐมนตรี ที่ดินมีราคาสูง มีนายทุนเข้ามากว้านซื้อที่จากชาวบ้าน ซึ่งประมาณเกือบหนึ่งในสาม ส่วนของพื้นที่ใช้สอยในหมู่บ้าน ชาวบ้านเมื่อได้ขายที่ดินก็มีเงินพอซื้อเครื่องอำนวยความสะดวก เช่นรถยนต์ รถจักรยานยนต์ เป็นต้น และได้เริ่มเปลี่ยนแปลงอาชีพเป็นการค้าขายโดยเฉพาะการใช้รถยนต์ออกมารับบริการขาย กระจกบ้านที่สร้างใหม่ และเปลี่ยนกระจกต่าง ๆ เช่น กระจกตู้ เป็นต้น และออกจากบ้านไปทำตู้ใส่เสื้อผ้า ในต่างจังหวัดโดยเฉพาะแถบภาคอีสาน

และในช่วงระยะเวลาที่รัฐบาลมีนโยบายให้จังหวัดลำพูนเป็นที่ตั้งอุตสาหกรรมภาคเหนือ หนุ่มสาวในหมู่บ้านก็หันอาชีพไปเป็นลูกจ้างในโรงงานอุตสาหกรรมกัน จึงทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในหมู่บ้าน หนองหล่มไปอย่างมากทั้งด้านวัฒนธรรม วิถีชีวิตความเป็นอยู่

ยุคนบูรณาการ เป็นช่วงแห่งการฟื้นฟู โดยเฉพาะการฟื้นฟูสภาพป่า ซึ่งได้มีการทำการฟื้นฟูโดยชาวบ้านเองเป็นเวลานานประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๓ เป็นต้นมา และระยะหลังได้มีฝ่ายต่าง ๆ ในชุมชนและนอกชุมชนได้ให้ความสำคัญของปัญหาธรรมชาติที่ถูกทำลายไปมากขึ้น ได้มีการจัดทำโครงการบวชป่าเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๓ โดยได้รับการสนับสนุนจากกองทุนเพื่อสังคม (SIF) และได้มีการจัดทำทางเดินป่าเพื่อเป็นไปตามแนวทางของโครงการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ขึ้น ได้มีการรณรงค์การไม่เผาป่า การให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องในการ

รักษาป่า ซึ่งเป็นที่น่ายินดีที่ชาวบ้านให้ความร่วมมือกันเป็นอย่างดีในการอนุรักษ์ป่าและได้เห็นผลของการอนุรักษ์ป่า เช่น ป่าได้เริ่มกลับคืนสู่ความสมบูรณ์ขึ้น และได้มีเห็ดขึ้นมาก

การจัดการศึกษาเรียนรู้ในโรงเรียนมีส่วนช่วยการอนุรักษ์ป่าด้วยเช่นกัน เพราะเป็นโรงเรียนนำร่องในการอนุรักษ์ป่าได้รับทุนสนับสนุนจากหลาย ๆ เป็นโรงเรียนที่สอนบูรณาการโดยใช้ป่าชุมชนเป็นกรณีศึกษา ปัจจุบันได้มีการส่งโครงการเข้าประกวดและติดอันดับต้น ๆ ของภาค ในการศึกษาของนักเรียน ครูอาจารย์ได้มีการปรับหลักสูตรให้สอดคล้องกับชุมชนและการอนุรักษ์ เป็นการเรียนแบบบูรณาการ สนับสนุนให้เด็กได้มีส่วนร่วมและได้ตระหนักถึงปัญหาของชุมชนด้วย

การศึกษาบริบทชุมชนทางกายภาพ

๑.สภาพทั่วไปของชุมชน

บ้านหนองหล่มเป็นหมู่บ้านที่มีภูเขาล้อมรอบทุกด้าน สภาพภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านมีลักษณะกั้นกระตะอยู่ในหุบเขา ในอดีตป่าไม้ น้ำ ธรรมชาติ มีความสมบูรณ์ แต่เพราะถูกทำลายจึงทำให้ธรรมชาติไม่สมดุล ในปัจจุบันยังมีสภาพความสมบูรณ์ยังพอหลงเหลือให้อุณหภูมิเห็นร่องรอยอยู่บ้าง เช่นบริเวณที่น้ำซึม ซึ่งถึงปัจจุบันนี้ น้ำไหลซึมออกไม่มากนักและคงเหลือที่มีน้ำอยู่ไม่กี่แห่ง ส่วนป่าไม้ก็เป็นไม้ที่เป็นหน่อหรือต้นไม้ที่เกิดใหม่

บ้านหนองหล่มยังมีลักษณะพิเศษทางกายภาพ คือ เป็นหมู่บ้านที่มีน้ำพุร้อนไหลออก ซึ่งประมาณปี ๒๕๓๒ - ๒๕๓๕ ภาครัฐบาลได้มีการสนับสนุนให้มีการเจาะทำเป็นบ่อน้ำพุร้อนและทำเป็นสถานที่ท่องเที่ยว อุณหภูมิความร้อนของน้ำก็พอประมาณสามารถดื่มไขให้สุกได้ เมื่อเจาะหลาย ๆ บ่อทำให้น้ำพุร้อนไหลน้อยลงไม่สามารถทำเป็นบ่อน้ำพุร้อนได้ ถึงแม้โครงการไม่ประสบความสำเร็จแต่ชาวบ้านก็ได้ปรับปรุงนำเอาน้ำมาใช้ในด้านการอุปโภคบริโภคโดยมีการจัดทำประปาหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้สอยกัน มีการบริหารกันหมู่บ้าน ปัจจุบันมีการเจาะบ่อน้ำใช้เพื่อใช้ในกิจกรรมการประปาหมู่บ้านอยู่ ๓ จุด

๒.ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน

จากสภาพทางภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านที่มีภูเขาล้อมรอบหมู่บ้าน การตั้งถิ่นฐานจึงมีลักษณะรวมตัวกันเป็นกลุ่มใหญ่ จะตั้งถิ่นฐานเป็นกลุ่มใหญ่ ตั้งอยู่บริเวณใกล้ ๆ กับที่มีน้ำ ต่อมาได้มีการขยายออกเป็นชุมชนเล็ก ๆ ๒ แห่ง ตั้งอยู่ห่างไปจากชุมชนหนองหล่ม ทางด้านทิศเหนือ ๑ กิโลเมตร ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านป่าปวย และชุมชนที่ตั้งไปด้านทิศใต้ ๒ กิโลเมตร ชื่อว่าบ้านป่าบาง

บ้านหนองหล่มมีพื้นที่ตามเขตแดนของหมู่บ้าน ๕,๔๐๐ ไร่ ได้ใช้พื้นที่เหล่านี้ในการใช้สอยของหมู่บ้าน โดยแบ่งออกเป็นสวน ดังนี้คือ

พื้นที่อยู่อาศัย ๑๒๖ ไร่ โดยแบ่งเป็นเขตซึ่งเรียกว่า ป๊อ๊กจำนวน ๙ เขต : ป๊อ๊ก มีหัวหน้าเขตดูแล โดยได้แบ่งเป็นเขตอย่างชัดเจนมีการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรมตามโครงการแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๒๖ - ๒๕๒๘

พื้นที่ทำนา ๑,๒๕๐ ไร่

พื้นที่ทำสวน ๘๐๐ ไร่ รวมถึงที่สาธารณะประโยชน์

พื้นที่ป่าชุมชน ๑,๗๒๖ ไร่ ซึ่งเป็นป่าที่อยู่บนภูเขาได้มีคณะกรรมการป่าดูแลมีกฎกติกาในการดูแลและการใช้สอย

๓. โครงสร้างทางประชากร

ประชากรของหมู่บ้าน

บ้านหนองหล่มนับว่าเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ เมื่อถ้าหากรวมทั้งหมู่บ้านปาง และหมู่บ้านป่าไผ่แล้ว แต่ถ้านับเฉพาะบ้านหนองหล่มถือว่าขนาดปานกลางเมื่อเทียบกับหมู่บ้านต่าง ๆ ในแถบอำเภอเมือง มีประชากรทั้งหมด ๔๒๘ คนจาก ๑๔๐ ครัวเรือนจากผลการจัดเก็บข้อมูลความจำเป็นพื้นฐานระดับหมู่บ้าน (จปฐ.๒)พ. : ๒๕๔๖* สามารถแยกตามเพศ และอายุได้ดังนี้

ช่วงอายุ	ชาย(คน)	หญิง (คน)	รวม (คน)
น้อยกว่า ๑ ปีเต็ม	๕	๑	๖
๑ ปีเต็ม - ๒ ปี	๒	๒	๔
๓ ปีเต็ม - ๕ ปี	๑๒	๖	๑๘
๖ ปีเต็ม - ๑๑ ปีเต็ม	๑๖	๒๓	๓๙
๑๒ ปีเต็ม - ๑๔ ปีเต็ม	๘	๙	๑๗
๑๕ ปีเต็ม - ๑๗ ปีเต็ม	๖	๑๒	๑๘
๑๘ ปีเต็ม - ๔๕ ปีเต็ม	๑๐๘	๑๑๓	๒๒๑
๕๐ ปีเต็ม - ๖๐ ปีเต็ม	๒๗	๒๕	๕๒
มากกว่า ๖๐ ปีเต็มขึ้นไป	๒๕	๒๔	๔๙
รวมทั้งหมด	๒๑๓	๒๑๕	๔๒๘

* ข้อมูลจาก องค์การบริหารส่วนตำบลศรีบัวบาน

๔.องค์กรในชุมชน

ในชุมชนได้มีการจัดตั้งองค์กรชุมชนขึ้นทั้งภาครัฐได้จัดตั้งขึ้นและชาวบ้านรวมกันจัดตั้งขึ้นหรือทั้งภาครัฐร่วมมือกับชาวบ้านจัดตั้งขึ้น เพื่อเป็นสถานที่ในการให้บริการในด้านต่าง ๆ แก่สมาชิกในชุมชน ซึ่งถือว่า เป็นสมบัติส่วนกลางของชาวบ้านหรือเป็นทรัพยากรชุมชนประกอบด้วย

๑. ศูนย์ อ.ส.ม ๑ แห่งจัดตั้งขึ้นมาหลายปีเพื่อเป็นศูนย์บริการในชุมชน

๒. ที่ทำการกลุ่มแม่บ้าน ๑ แห่ง เป็นสถานที่ประชุมแลกเปลี่ยนความรู้ของกลุ่มแม่บ้านและใช้เป็นที่เก็บอุปกรณ์หรือพัสดุ เช่น เต็นท์ เก้าอี้ โต๊ะ ถ้วย จาน ซึ่งเป็นสิ่งของที่ให้บริการแก่สมาชิกในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้านได้นำไปใช้ในงานต่าง ๆ ชั่วคราวโดยเสียค่าบำรุงตามอัตราค่าบำรุงที่ทางกลุ่มได้กำหนดไว้

๓. อาคารเอนกประสงค์ ๑ แห่ง เป็นอาคารที่ประชุมประจำหมู่บ้านในอดีตเป็นอาคารพักสำหรับเจ้าหน้าที่กรมโยธาที่มาสร้างถนน ร.พ.ช ต่อมาก็ประยุกต์มาใช้ประโยชน์แก่ชุมชนเพื่อใช้เป็นสถานที่ประชุมหรือจัดกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน

๔. สถานีอนามัย ๑ แห่ง เป็นสถานที่ราชการเพื่อให้บริการด้านสุขภาพแก่ชาวบ้านในหมู่บ้านและในตำบลเนื่องจากเป็นสถานีอนามัยประจำตำบลศรีบัวบาน

๕. โรงเรียนประถมศึกษา ๑ แห่ง เป็นสถานศึกษาถึงระดับประถม ๖ จัดตั้งมานาน ปัจจุบันมีครูประจำ ๕ ท่าน มีนักเรียน ๒๐๐ กว่าคน โดยมีเด็กนักเรียนในชุมชนบ้านหนองหล่มและส่วนหนึ่งมาจากเด็กภายในศูนย์เลี้ยงเด็กชาวเขาของศาสนาคริสต์ซึ่งเป็นองค์กรที่รับเด็กมาอุปการะเลี้ยงดูและได้จัดส่งมาเรียนหนังสือที่โรงเรียนของหมู่บ้าน

๖. วัด เป็นศูนย์กลางของหมู่บ้านปัจจุบันมีพระจำพรรษาจำนวน ๒ รูป และสามเณรจำนวน ๒ รูป มีพระภิกษุวิจิตรญาณุตเป็นเจ้าอาวาส

๕.การบริการขั้นพื้นฐานของหมู่บ้าน

๑. ไฟฟ้า ได้มีการนำไฟฟ้าเข้าหมู่บ้านปี พ.ศ. ๒๕๒๓ เป็นปีแรก มีครอบครัวจำนวนหนึ่งที่มีความพร้อมได้เริ่มใช้ไฟฟ้า ส่วนครอบครัวที่ไม่พร้อมก็ใช้ตะเกียงไปก่อน ต่อมาก็ได้ขยายไปให้บริการแก่สมาชิกในหมู่บ้านจนครบทุกครัวเรือนแล้ว

๒. การประปา เดิมชาวบ้านได้ใช้น้ำจากบ่อน้ำเพื่อการใช้สอยและบริโภคจากบ่อน้ำสาธารณะประจำหมู่บ้าน ชาวบ้านต้องออกจากบ้านตั้งแต่เช้าเพื่อไปเข้าคิวรอตักน้ำ แต่น้ำจะไม่เพียงพอต่อความต้องการ โดยเฉพาะในช่วงฤดูร้อน ต่อมาได้มีการเจาะบ่อน้ำบาดาลโดยใช้วิธีโยกแต่ไม่สามารถแก้ปัญหาได้ จึงได้มีการทำประปาหมู่บ้านโดยวิธีการนำน้ำจากน้ำพุร้อนมาเก็บไว้ที่พักน้ำและจัดทำแท้งค์เก็บพักน้ำจากนั้นจึงส่งไปยังสมาชิกของหมู่บ้าน ทำการบริหารกิจการโดยมีการบริหารงานของคณะกรรมการของกลุ่มจัดสรรน้ำให้เพียงพอต่อสมาชิก

ปัจจุบันน้ำประปาเพียงพอต่อความต้องการของสมาชิก ส่วนน้ำที่นำมาบริโภคนั้นในอดีตทางหมู่บ้านได้ทำโครงการโดยสนับสนุนให้มีการทำแท้งค์น้ำสำหรับเก็บน้ำฝนไว้ใช้สำหรับบริโภคโดยจัดทำเป็นโครงการผ่อนชำระเป็นเดือนเป็นระยะเวลา ๒ ปี จำนวน ๒,๐๐๐ บาทต่อจำนวน ๑ แท้งค์

๓. ถนน ในอดีตการเดินทางไปรื้อนอกหมู่บ้านเป็นเรื่องที่ยากลำบากมากเพราะถนนที่เป็นเส้นทางจากหมู่บ้านเป็นถนนลูกรัง ในหน้าฝนจะเปียกและ เป็นหลุมเป็นบ่อ ส่วนหน้าหนาวและหน้าร้อนก็จะมีฝุ่น ค้างไปหมด เส้นทางเดินรถก็มีเส้นทางเดียวส่วนทางอื่นเป็นเพียงทางเดินเกวียน เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๘ กรมโยธาธิการได้มีโครงการทำถนน ร.พ.ช ตัดผ่านจากหมู่บ้านไปยังอีกหมู่บ้านคือบ้านน้ำพุเป็นระยะทาง ๖ กิโลเมตร โดยใช้เฉพาะแรงงานคนเพื่อสร้างงานให้แก่ชาวบ้านหนองหล่ม ไม่มีการใช้เครื่องจักรใด ๆ โครงการนี้ใช้เวลาทำปีกว่าจึงสำเร็จและได้ใช้เป็นเส้นทางหลักในการเดินทางไปติดต่อกับหมู่บ้านอื่น ๆ และต่อมาก็ได้สร้างถนนไปยังทิศใต้เพื่อสะดวกในการเดินทางไปทางอำเภอแม่ทา

๔. โทรศัพท์ เป็นเครื่องมือสื่อสารที่ได้รับความสนใจและกำลังเป็นเครื่องมือที่มีความจำเป็นต่อชาวบ้านไปอีกอย่างหนึ่ง เนื่องจากองค์การ โทรศัพท์ได้มาขยายเขตติดตั้งโทรศัพท์ในหมู่บ้านและได้มีชาวบ้านจำนวนหนึ่งได้ติดตั้งโทรศัพท์ภายในบ้านของตน ส่วนโทรศัพท์สาธารณะหมู่บ้านทางองค์การ โทรศัพท์ได้มาติดตั้ง ๓ จุดเพื่อให้บริการแก่ชาวบ้านที่ยังไม่มีโทรศัพท์ภายในบ้านได้ใช้เพื่อการติดต่อสื่อสาร

๖. ลักษณะทางเศรษฐกิจ

ในอดีตชาวบ้านได้มีอาชีพทำนาทำสวนเป็นหลักและเมื่อสิ้นสุดฤดูทำนาก็ได้เข้าป่าเพื่อเผาถ่านขายต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๐๓ มีเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้มาประสานกับผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งกรรมการป่าไม้เพื่อกำหนดเขตป่าชุมชนและได้อนุญาตป่าไม้ไว้โดยมีการตั้งกฎเกณฑ์ของหมู่บ้านและได้ดูแลกันเองมีการกำหนดเขตในการห้ามตัดไม้และเขตที่สามารถตัดไม้ได้ ดังนั้นการเป็นอยู่เป็นจึงลักษณะเศรษฐกิจพึ่งตนเองไม่ได้เน้นเพื่อการค้าเป็นหลัก ต่อมาเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๒๒ บริษัทยาสูบได้ไปตั้งโรงบ่มใบยาในหมู่บ้าน และได้สนับสนุนให้ชาวบ้านปลูกใบยาสูบมาจำหน่ายให้กับโรงบ่ม จากการศึกษาโครงสร้างทางเศรษฐกิจชุมชนแล้ว สามารถแบ่งออกเป็นยุคได้ ดังนี้

ยุคเศรษฐกิจพึ่งตนเอง เป็นช่วงการเป็นอยู่พึ่งตนเองชาวบ้านก็จะปลูกข้าวไว้กินเอง ผักผลไม้ ก็ปลูกไว้กินเอง อาหารสามารถหาได้จากชุมชน โดยป่าเป็นแหล่งหาอาหารของชาวบ้านส่วนอาชีพนอกฤดูกาลทำนาก็เข้าป่าหาของป่า และมีการเผาป่า นำไปจำหน่ายที่ลำพูน

ยุคปลูกพืชเชิงการค้า เป็นช่วงเวลาที่ได้เปลี่ยนวิถีชีวิตของชาวบ้าน คือ ได้มีการสนับสนุนให้มีการปลูกพืชเชิงเดี่ยวคือการปลูกใบยาสูบ มีการเปิดป่าทำไร่ยาสูบมีการใช้เครื่องมือเครื่องจักรโดยจ้างรถไถมาเปิดป่า ทำการไถเตรียมดินแล้วจึงปลูกใบยาสูบจากนั้นให้นำไปขายให้กับโรงบ่มใบยาในหมู่บ้าน ในระยะแรกการปลูกใบยาสูบสามารถทำเงินให้กับชาวบ้านเป็นอย่างดีเพราะดินดีทำให้ปลูกใบยาแล้วได้ผลดี ไม่ต้องลงทุนมาก ไม่ค่อยมี

แมลงรบกวนและอีกประการคือโรงบ่มใบยาสูบให้ราคาด้วยความเป็นธรรม ต่อมาดินเริ่มเสื่อมและมีแมลงศัตรูทำลายมากขึ้นจึงได้มีการใช้ปุ๋ยเคมีใส่ดินและมีการใช้สารพิษคือยาฆ่าแมลงเป็นจำนวนมาก ทำให้ต้องเพิ่มต้นทุนในการผลิต และการปลูกขยายพื้นที่หลายหมู่บ้าน ผลผลิตจึงมีมากทำให้ราคาของใบยาสูบไม่ค่อยดี ทำให้การทำไร่ยาสูบไม่คุ้มค่ากับการลงทุน

ยุคออกบ้านหางานทำ เป็นช่วงเวลาที่การทำไร่ยาสูบไม่ได้ผล ชาวบ้านจึงเลิกปลูกและได้หันไปทำการรับจ้างนอกหมู่บ้าน ส่วนมากก็ทำงานก่อสร้าง ผู้หญิงจะเป็นจับกัง (ลูกมือ) ส่วนผู้ชายจะเป็นช่าง เช่น ช่างก่อ ช่างฉาบ หรือช่างไม้ ค่าจ้างรายวันแตกต่างกัน ผู้ชายที่เป็นช่างได้ค่าแรงมากกว่าผู้หญิงที่เป็นลูกมือหรือจับกัง ชาวบ้านอีกจำนวนหนึ่งจะเดินทางไปต่างจังหวัดเพื่อไปทำคู่สำหรับใส่เสื้อผ้าประจำบ้าน โดยจะมีเจ้าของกิจการซึ่งทางภาคเหนือเรียกว่า “พ่อเลี้ยงคู่” จะมารับไปและเช่าบ้านอยู่ด้วยกันหลายคนทำคู่จ้างเหมาทำคู่เป็นหลัง ๆ ซึ่งส่วนมากที่ไปรับจ้างทำคู่จะเป็นจังหวัดทางภาคอีสาน เพราะชาวอีสานจะนิยมใช้คู่ประเภทนี้ และชาวบ้านที่มีรถยนต์ส่วนตัวจะไปค้าขายใส่กระจกบ้านที่สร้างใหม่ หรือซ่อมแซมกระจกคู่ การออกจากร้านหาเงินนั้นเป็นการออกไปเป็นระยะเวลาหลายเดือนติดต่อกัน เวลากลับบ้านในช่วงเทศกาล คือ ช่วงสงกรานต์ และกลับมาในช่วงฤดูฝนเนื่องจากหน้าฝนขายของไม่ได้และต้องกลับมาทำนาของตนเอง

ยุคขายแรงงาน เป็นช่วงเวลาที่หนุ่มสาวหันไปทำงานตามโรงงานอุตสาหกรรมกันซึ่งเป็นช่วงที่ตรงกับช่วงที่ราคาที่ดินสูงชาวบ้านต่างขายที่ดินของตนเองแต่ที่ดินส่วนมากจะเป็นที่ไกลจากบ้านไม่สะดวกไปทำและเป็นที่โน่นป่าที่ไม่ค่อยมีน้ำผลผลิตก็ได้ไม่เต็มที่ จึงได้ขายในราคาถูกแต่นายทุนก็ขายกันเป็นทอด ๆ ในราคาสูง เมื่อขายที่ดินแล้วถ้าครอบครัวใดมีคนวัยหนุ่มสาวก็จะซื้อรถจักรยานยนต์ให้ไปทำงานนิคมอุตสาหกรรม ส่วนทางครอบครัวก็จะซื้อรถยนต์เพื่อไปค้าขาย เช่น ขายตู้เสื้อผ้า ขายกระจกบ้าน บรรทุกขายฟางสำหรับปลูกกระเทียมที่อำเภอบ้านไผ่ อำเภอสี หรือค้าขายลำไย ส่วนครอบครัวใดไม่ได้ขายที่ดินก็จะใช้วิธีการซื้อรถจักรยานยนต์หรือรถยนต์โดยวิธีดาวน์ผ่อนส่งเป็นรายเดือน ในช่วงนี้ทำให้คนวัยทำงานออกไปทำงานนอกบ้านเหลือแต่เด็ก ๆ และผู้เฒ่าผู้แก่ในบ้านและแม่บ้านบางรายทอดผ้าอยู่กับบ้าน รายได้ของชาวบ้านที่ได้ทำงานก็จะได้เงินเป็นรายได้ประจำเดือนที่แน่นอนตามอัตราค่าจ้างแรงงานขั้นต่ำตามกฎหมายประกาศไว้

การศึกษาลักษณะทางวัฒนธรรม

๑. วงจรประเพณีในรอบปี

จากความเชื่อของชาวบ้านที่ผสมผสานกันระหว่างศาสนาพุทธ พราหมณ์ และผี ทำให้ในแต่ละปีจะมีประเพณีต่าง ๆ ที่เป็นพิธีการดังต่อไปนี้

ประเพณีตานข้าวใหม่ (ถวายทานข้าวใหม่) เป็นพิธีการนำข้าวเปลือกที่ได้มาจากการทำนาในแต่ละปี และเมื่อทำการเก็บเกี่ยวเสร็จแล้วจะนำข้าวเปลือกมารวมกันเพื่อถวายให้กับวัดในช่วงเดือน ๔ เหนือ (ปัจจุบัน

กำหนดวันที่ ๑ มกราคม) แล้ววัดจะให้ตัวแทนนำไปจำหน่ายแล้วนำเงินมาใช้จ่ายในกิจกรรมของวัด คือ เป็นเงินสำหรับทำบุญกับหัววัดต่าง ๆ เมื่อวัดเหล่านั้นมีงานต่าง ๆ ทางวัดก็จะจัดเงินในส่วนนี้ไปทำบุญและบางส่วนก็นำไปชำระค่าน้ำ ค่าไฟฟ้า เป็นต้น บางส่วนจะถวายให้กับพระเณรที่อยู่ในวัดเพื่อใช้จ่ายเป็นทุนศึกษา ปัจจุบันพิธีถวายทานข้าวใหม่ได้กำหนดจำนวนข้าวที่จะนำมาถวายวัด ๒ ถัง หรือนำจตุปัจจัย (เงิน) จำนวน ๒๐๐ บาท แทนการถวายทานข้าวได้ เนื่องจากการทำนาได้ผลผลิตน้อยทำนาไม่ได้ผล

ประเพณีปีใหม่มือง (สงกรานต์) เป็นประเพณีในช่วงหน้าร้อนเดือนเมษายน เริ่มตั้งแต่วันที่ ๑๓ ถึง ๑๖ เมษายน ซึ่งชาวล้านนาหรือชาวเมืองเหนือเรียกว่า “ปีใหม่มือง” ได้มีการกำหนดวันที่ ๑๓ เมษายน เป็นวันสิ้นปี เรียกว่าวัน “สังขารล่อง” คำว่า สังขาร นั้นได้สันนิษฐานว่าน่าจะมาจากคำว่า สงกรานต์ เป็นคำภาษาสันสกฤต แปลว่า ผ่าน หรือ เคลื่อนย้ายเข้าไป และบางทีผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านก็ได้อธิบายคำว่าสังขาร หมายถึงร่างกาย อายุที่ล่วงเลยผ่านไปอีกปี ดังนั้นวันที่ ๑๓ จึงถือว่าเป็นวันสิ้นปีของชาวล้านนา

การไล่สังขารมีขึ้นโดยการตีเกราะเคาะไม้และส่งเสียงเป็นการขับไล่ บางครอบครัวได้ใช้การยิงปืนขึ้นฟ้า จุดประทัดให้มีเสียงดัง เมื่อถึงเวลารุ่งเช้าแม่บ้านของทุกครอบครัวจะกวาดบ้านเรือนให้สะอาด มีการทำพิธีสระผมไล่เสนียดจัญไร โดยหาขันใส่น้ำมาครึ่งขันเอาน้ำส้มป่อยใส่ พร้อมกับเกสรดอกไม้ โดยนิยมใช้ดอกไม้สารภี น้ำอบน้ำหอม แล้วนำมาไว้หน้าพระพุทธรูป ถ้าหัวหน้าครอบครัวไม่มีศาลาอาคมก็ตั้งสัตย์อธิษฐานขอเดชกุศลจากพระรัตนตรัย ถ้ามีเวทมนต์คาถาก็เสกเป่าลงในน้ำแล้วนำมาสระผม โดยหันหน้าไปทางทิศที่โหราจารย์กำหนดไว้ว่า ปีใดจะหันหน้าไปทิศใดจึงจะถูกโฉลกและเป็นมงคล

วันที่ ๑๔ เมษายนเป็นวันเนา หรือ เน่า ชาวล้านนาถือว่าเป็นวันอัปมงคลไม่ควรพูดเรื่องไม่ดีไม่งาม ไม่ควรทำบาปกรรม ควรทำแต่กุศลกรรม ส่วนเวลาตอนบ่ายจะมีการขนทรายขึ้นวัด การขนทรายขึ้นวัดถือเป็นประเพณีหรือกิจกรรมที่ควรกระทำเพราะถือเป็นการช่วยวัดและทำให้วัดสะอาดน่าเข้าไปบำเพ็ญกุศลงามความดี ตามคติความเชื่อของคนเฒ่าคนแก่กล่าวถึงการนำทรายขึ้นวัดเป็นทำทานทดแทน คือ เมื่อเข้าไปวัดและเมื่อกลับมาอาจจะนำดิน ทราย ติดเท้าติดตัวมา จะทำให้เป็นบาปที่นำทรัพย์สินของวัดออกมา เมื่อถึงวันเนา จึงต้องมีการขนทรายขึ้นไปวัดเพื่อทดแทน นอกจากขนทรายเข้าวัดแล้วชาวล้านนายังนิยมทำอาหารคาวหวานที่จะนำไปถวายพระสงฆ์ในวัดด้วย ขนมที่นิยมทำ ก็คือ ขนมจ็อก (ขนมเทียน) ขนมข้าวแต๋น (นางเล็ด) เป็นต้น เป็นที่น่าเสียดายที่การขนทรายขึ้นวัดในปัจจุบันได้เปลี่ยนแปลงไปบ้าง คือ ทางวัดได้ส่งทรายจากรถบรรทุกมากองไว้แล้วให้ชาวล้านนาเฉลี่ยกันออกสำหรับค่าทราย และจะนำทรายไปใช้ในการก่อสร้างภายในวัดได้ แต่อาจจะทำให้ความดีงามของกิจกรรมนี้หายไปบ้าง เช่น เดิมที่ต้องการให้เด็ก ๆ ได้มีโอกาสเข้าวัด หนุ่มสาวได้พูดคุยกันซึ่งเป็นกิจกรรมส่งเสริมและปลูกฝังให้เข้าวัดไปในตัวด้วย

วันที่ ๑๕ เมษายน เป็นวันพญาวัน หมายถึงเป็นวันเริ่มปีใหม่ ชาวล้านนาจะไปทำบุญที่วัด มีการถวายตุ๊กและทราย เรียกว่าตานตุ๊ก ตานทราย และหลังจากนั้นชาวล้านนาจะรวมตัวกันนำเอาน้ำขมิ้นส้มป่อยน้ำอบน้ำหอม

เดินทางไปรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน การเดินทางไปจะมีการแห่กลองร้องป่าวอย่างสนุกสนาน ผู้เฒ่าผู้แก่จะให้ศีลให้พร และจะมีขนมต่าง ๆ เลี้ยงในวันนั้น

พิธีนี้ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนแปลงไปมาก หนุ่มสาว ครอบครัว ในหมู่บ้านจะให้ความสนใจในการออกหมู่บ้าน เพื่อไปสถานที่ท่องเที่ยว เช่น น้ำตกบ้าง รีสอร์ทบ้าง และมีบางส่วนจะไปเยี่ยมเครือญาติในต่างหมู่บ้านได้มีการพยายามฟื้นฟูประเพณีรดน้ำดำหัว หลายปีที่ผ่านมาได้มีกิจกรรมรดน้ำดำหัวคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้านโดยให้ผู้เฒ่าผู้แก่มาร่วมกันอยู่ที่ศาลาประชุมหมู่บ้าน แต่มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์ว่าไม่เหมาะสม เนื่องจากต้องให้ผู้เฒ่าผู้แก่ไปนั่งรอเป็นเวลานาน ผู้สูงอายุบางคนสุขภาพไม่แข็งแรงก็ไปร่วมกิจกรรมไม่ได้ และมีคนไปร่วมพิธีจำนวนไม่มากนัก สำหรับปีนี้ (๒๕๔๕) ทุกฝ่ายเห็นว่าควรจะรักษารธรรมเนียมประเพณีเดิมได้คือ ชาวบ้านรวมตัวกันและเดินทางไปรดน้ำดำหัวผู้เฒ่าผู้แก่ที่บ้าน หลังจากนั้น ๑-๒ วัน จะมีการไปรดน้ำดำหัวพระสงฆ์ที่นับถือตามวัดต่าง ๆ ในจังหวัดลำพูนและดำหัวคนสำคัญในจังหวัด โดยมีน้ำอบน้ำหอม และเตรียมหอมกระเทียมที่เป็นพืชที่ชาวบ้านปลูกในหมู่บ้านนำไปถวายด้วย

ประเพณีตานหาผีตาย (เดือนสิบได้) เดือนชาวบ้านจะทำบุญอุทิศให้คนตาย คือ การทำบุญอุทิศให้กับบุพการี ญาติพี่น้องที่เสียชีวิตไปแล้ว โดยทำการเตรียมอาหาร,ขนม จัดแจงไปถวายพระที่วัด เรียกว่า “ทำบุญตานหาผีตาย” (ทำบุญอุทิศให้ผู้ตาย) ในกรณีที่ญาติเสียชีวิตโดยอุบัติเหตุหรือตายโหง เช่น ถูกรถชนตาย จะนิยมนิมนต์พระไปรับไทยทานที่นอกกำแพงวัด

ประเพณีเป็ง (ลอยกระทง) เป็นเดือนที่มีเทศกาลสำคัญ คือ วันลอยกระทง มีการฟังกุศลมหาชาติตลอดทั้งวัน ตั้งแต่เช้าถึงช่วงกลางคืน แต่ละครอบครัวในหมู่บ้านจะรับเป็นเจ้าภาพกัณฑ์ต่าง ๆ โดยจัดเครื่องไทยทานมาถวายพระเถระที่เทศน์มหาชาติกัณฑ์ที่ตนได้รับเป็นเจ้าภาพซึ่งจะหมุนเวียนไปทุก ๆ ปี โดยมีบัญชีรายชื่อของแต่ละครอบครัวอยู่ที่วัด กำหนดในแต่ละปีว่าครอบครัวใดจะได้รับกัณฑ์ใด โดยจะมีการเวียนเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ ตามลำดับของกัณฑ์เทศน์มหาชาติและอานิสงส์ มีอยู่ทั้งหมด ๑๕ กัณฑ์ คือ

อานิสงส์เวสสันดร	กัณฑ์มอลยคัน
กัณฑ์มอลยปลาย	กัณฑ์ทศพร
กัณฑ์หิมพานต์	กัณฑ์ทานกัณฑ์
กัณฑ์ชูชก	กัณฑ์จุลพล
กัณฑ์มหาพล	กัณฑ์กุมาร
กัณฑ์มัทรี	กัณฑ์สักกบรรพ
กัณฑ์มหาราช	กัณฑ์สักกัตตีย์
กัณฑ์นกร	

เมื่อถึงกัณฑ์เทศน์ของคนก็จะเข้ารับฟังและมีการจุดประทีปหรือเทียนในขณะทีพระสงฆ์เทศน์จบจะมีการรวมกันประเคนไทยทาน ส่วนคนเฒ่าคนแก่มักจะมาฟังเทศน์ตั้งแต่กัณฑ์แรกถึงกัณฑ์สุดท้ายเพราะมีความเชื่อว่าถ้าใครฟังเทศน์จบทั้งหมดจะได้านิสงส์คือจะได้ไปเกิดในสมัยของพระพุทธเจ้าพระนามว่าพระศรีอริยเมตไตรย ในไทยธรรมจะมีชนพื้นเมืองเช่นชนมจ็อก (ชนมเทียน) ผลไม้ที่มีอยู่ตามหมู่บ้านและสิ่งของที่ตัวเองแต่ปัจจุบันไทยทานก็มักจะซื้อเอาตามร้านค้าตลาดและจะไม่ค่อยได้มีโอกาสมาร่วมฟังเทศน์เพราะอยู่ในช่วงการเก็บเกี่ยวข้าว จึงได้ฝากผู้เฒ่าผู้แก่หรือชาวบ้านที่มีเวลามาฟังเป็นผู้ดูแลไทยธรรมของตนพร้อมทั้งประเคนพระภิกษุกลางคืนจะมีการจุดประทัดและจะมีการจุดบั้งไฟที่ทำในหมู่บ้านเพื่อบูชาพระธรรมด้วย ส่วนกลุ่มหนุ่มสาวจะเรียไรเงินแล้วทำเป็นกองคล้าย ๆ ผ้าป่า และจัดเตรียมของมาถวายวัด เช่น ตู้เก็บของนำมาถวายแก้ววัด ความแตกต่างระหว่างวัยรุ่นหนุ่มสาวปัจจุบันส่วนใหญ่นิยมไปเที่ยวงานมหรสพในตัวเมืองลำพูนซึ่งแตกต่างจากวัยรุ่นหนุ่มสาวรุ่นก่อน ๆ ที่เมื่อถึงวันลอยกระทงจะกระตือรือร้นทำกระทงประจำป้อมของคนแล้วแห่ขึ้นวัดเพื่อประกวดและได้มีกิจกรรมสนุกสนาน

๒. ประเพณีประจำปีของชุมชน

ประเพณีดอนพญาหล่มหรือชาวบ้านเรียกว่า “ประเพณีดอนพญาหล่ม” เป็นงานประจำปีของหมู่บ้าน ในอดีตจะมีเพียงการฆ่าวัวควายนำมาทำอาหารเช่น ไหว้ศาลดอนพญาหล่มและมีการจุดบั้งไฟ จากคำบอกเล่าของเจ้าอาวาสวัดหนองหล่มว่าบริเวณสถานที่ศาลพญาหล่มที่ชาวบ้านนับถือก็ไม่ได้มีอะไรที่จะเป็นสัญลักษณ์แทนจะมีเพียงแต่ต้นไม้ ๒ ต้นใกล้ ๆ กันและเมื่อไม่นานมานี้ต้นไม้ต้นหนึ่งถูกฟ้าผ่าปัจจุบันได้มีการทำเป็นรูปสัญลักษณ์ให้มีรูปร่างเหมือนผู้เฒ่าอายุมากนั่งและได้จัดทำศาลรูปทรงเหมือนบ้านเป็นสัญลักษณ์แทนจุดประสงค์ของการเช่น ไหว้ศาลพญาหล่มเพื่อต้องการขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลและช่วยปกป้องคุ้มครองหมู่บ้านให้ประสบสุข การเช่น ไหว้จะจัดทำสองแห่ง คือ บริเวณที่ศาลพญาหล่ม และที่ศาลพ่อหม่อนการจัดงานดอนพญาหล่มกำหนดในช่วงแรม ๕ ค่ำ เดือน ๔ มีการประกอบพิธีทั้งทางศาสนาและพิธีดั้งเดิม ปัจจุบันได้มีการเพิ่มการมหรสพบันเทิงมีการแข่งบั้งไฟมีการพนันขันแข่งกัน ในช่วงตอนเช้ามีฟังเทศน์และเจริญพุทธมนต์เสร็จจากพิธีทางศาสนาแล้วจะทำการเช่น ไหว้ศาลพญาหล่มโดยปัจจุบันนิยมให้เนื้อหมูแทนเนื้อวัวเนื้อควาย งานประเพณีได้จัดเพิ่มขึ้นเป็นปีละแห่ง ๒ ครั้ง โดยเพิ่มการเช่น ไหว้ศาลเจ้าพ่อหนองบัว ซึ่งเป็นบริเวณป่าอนุรักษ์ของหมู่บ้านเป็นแห่งที่สอง

๓. ประเพณีเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

ประเพณีวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเช่นวัน วิสาขบูชา วันมาฆบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา ชาวบ้านจะไปวัดเพื่อทำบุญตักบาตรตั้งแต่เช้า โดยได้จัดเตรียมรูปเทียนดอกไม้ อาหารคาว

หวานไปวัด ทุกครอบครัวจะไปวัดในวันสำคัญของศาสนา ส่วนมากจะมีผู้เฒ่าผู้แก่และแม่บ้านไปทำบุญที่วัด ส่วนวันพระอื่น ๆ ก็มีแต่ผู้เฒ่าผู้แก่ที่ไปวัดทำบุญเป็นประจำ

ทุกวันพระระหว่าง ๓ เดือนของการเข้าพรรษาจะมีผู้เฒ่าผู้แก่มาอนวัดรักษาศีล ฟังธรรมซึ่งได้ปฏิบัติกันมานาน นอนรักษาศีลที่วัด ๑ คืนในวันพระและรุ่งเช้าก็กลับบ้าน โดยคนที่แข็งแรงจะเดินกลับเอง ส่วนคนที่ไม่สะดวกเดินหรือเดินไม่ค่อยไหวลูกหลานจะมารับกลับบ้าน

๔.ความสัมพันธ์ระบบเครือญาติ

หมู่บ้านหนองหล่มเป็นหมู่บ้านที่มีประชากรในระดับขนาดปานกลางจำนวน ๑๔๕ ครัวเรือน จำนวน ๕๒๐ คน โดยเฉลี่ยประมาณ ๓ – ๔ คนต่อครอบครัว / ครัวเรือน โดยมากนั้นมักจะเป็นครอบครัวเดี่ยว คือ เมื่อสมาชิกในครอบครัวมีการแต่งงานจะแยกออกไปสร้างบ้านใหม่และจะสร้างไม่ไกลจากครอบครัวเดิม ความสัมพันธ์กันระหว่างหมู่บ้านมักจะเป็นในระบบเครือญาติ ซึ่งสามารถสังเกตได้จากนามสกุลในหมู่บ้าน นามสกุลจะเหมือนกันเป็นจำนวนมาก เช่นนามสกุล เล็ก, ทาสัก, อุดรศักดิ์ เป็นต้น ดังนั้นจึงมีความผูกพันกันนับถือกันลักษณะเครือญาติไปมาหาสู่กันตลอดและได้มีการไปมาหาสู่กันในระหว่างหมู่บ้านใกล้เคียง โดยเฉพาะมีงานซึ่งเป็นงานทางศาสนา เช่น งานปอยหลวง งานทานกัวยสลาก (สลากภัตร) จะเป็นวันพบญาติจากต่างถิ่น

๕.ศาสนา ความเชื่อ และการเคารพนับถือ

ชาวบ้านนับถือศาสนาพุทธมาโดยตลอดแต่เป็นการนับถือผสมกับความเชื่อเรื่องผี ซึ่งอาจจะเรียกว่าพุทธผีก็ได้ วัดเป็นศูนย์กลางของหมู่บ้าน ซึ่งก็ได้มีการก่อตั้งวัดพร้อม ๆ กับหมู่บ้านและสร้างพร้อมกันกับเสื่อบ้าน พระสงฆ์จะเป็นผู้ที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือเป็นศูนย์กลาง วัดเป็นแหล่งให้ความรู้โดยเดิมที่โรงเรียนจัดขึ้นที่วัดเพื่อให้นักศึกษา ต่อมาได้สร้างโรงเรียนวัดหนองหล่ม (โรงเรียนธวัชราษฎร์บำรุง) ก็มีพระเป็นผู้นำการก่อสร้าง จะเห็นได้ว่าชาวบ้านให้ความสำคัญต่อวัดและพระสงฆ์แต่ขณะเดียวกันก็มีความเชื่อที่นับถือความเชื่อเรื่องผีเรื่องพราหมณ์ เช่น ในหมู่บ้านมีเสื่อบ้าน ซึ่งตั้งอยู่ใจกลางหมู่บ้าน ตามประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านที่พ่อน้อยมา ผดุงสัก ได้เล่าให้ฟังว่าเมื่อชาวบ้านมาตั้งรกรากอยู่ที่หมู่บ้านก็ได้มีการทำเสื่อบ้าน โดยได้ตกลงเอาบริเวณซึ่งเป็นใจกลางของหมู่บ้านเป็นที่สร้างเสื่อบ้าน ซึ่งเสื่อบ้านของหมู่บ้านก็มีลักษณะเหมือนสิวลึงค์ ซึ่งเป็นเหมือนเสาหลักเมืองทั่วไป

ในหมู่บ้านยังมีศาลปู่หม่อนที่ชาวบ้านนับถือ เมื่อเดินทางออกจากหมู่บ้านเพื่อไปค้าขายจะพากันนำข้าวอบน้ำหอมและรูปเทียนดอกไม้ไปสักการะบนบานขอให้ค้าขายได้กำไรและขอให้ปู่หม่อนคุ้มครอง เมื่อกลับมาหมู่บ้านจะมีการจัดเลี้ยงแก้บน เช่น มีการกินเลี้ยงในกลุ่มที่คุ้นเคยกันและนำเหล้าและอาหารไปแก้บนให้ปู่หม่อนก่อน จากนั้นจึงได้ฉลองกันในกลุ่มคนที่ไปทำงานและครอบครัวใกล้เคียงมาร่วมกินเลี้ยงแสดงความยินดี

ตอนที่ ๒ สถานการณ์และบทบาทของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

ผู้วิจัยและคณะได้ทำการศึกษาและวิเคราะห์ถึงสถานการณ์และบทบาทของชุมชน ต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก โดยได้เปรียบเทียบสถานการณ์ในสองช่วงเวลา คือ อดีต และปัจจุบัน เพื่อจะได้นำข้อมูลที่ได้ดังกล่าวไปประกอบการคิดวางแผนการจัดกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็ก ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวประกอบด้วย

๑. สถานการณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ผู้วิจัยและคณะได้มีความสนใจถึงภูมิปัญญาที่มีผลต่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็กซึ่งได้ประมวลจากความน่าจะเป็น หรือคิดว่าน่าจะมีบทบาทช่วยส่งเสริมพัฒนาการเด็กในวิถีชุมชนได้ใช้มา จึงได้ทำการศึกษา พบว่า จากภาวะสังคมที่เปลี่ยนไปทำให้สถานการณ์ของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เคยใช้ได้ผลในอดีตหรือเป็นของที่เคยได้รับความนิยม แต่ปัจจุบันของเหล่านั้นบางอย่างได้สูญหายไปเพราะไม่ได้ถูกนำมาใช้ บางอย่างยังคงมีอยู่และยังคงใช้อยู่ สถานการณ์ของสิ่งที่มีคุณค่ามีบทบาทสำคัญในอดีตถูกเข้ามาแทนที่ด้วยของชนิดใหม่ หน้าตา รูปแบบใหม่

การละเล่นและของเล่นพื้นบ้าน บางอย่างไม่เป็นที่นิยมและสูญหายไปแล้ว เช่น การเล่นมะกอน (นำเม็ดมะขามใส่ถุงและ โยนระหว่างฝ่ายชายกับฝ่ายหญิงในเทศกาลสงกรานต์/ปีใหม่เมือง) แต่ของเล่นและการละเล่นบางอย่างยังคงมีให้เห็นในปัจจุบัน เช่น การเล่นหมากเก็บ การเล่นเตย ตี เป็นต้น ส่วนสิ่งที่เห็นได้ชัดในปัจจุบันของเล่นสมัยใหม่และกิจกรรมสมัยใหม่ เช่น การเล่นฟุตบอล การเล่นวอลเลย์บอล การดูโทรทัศน์ เป็นต้น มีบทบาทสำคัญและถูกนำมาเข้ามาแทนที่การละเล่นและของเล่นในอดีต

ขนมพื้นบ้าน พบว่า ชาวบ้านยังได้ทำขนมพื้นบ้าน โดยเฉพาะในช่วงเทศกาล เช่น เทศกาลปีใหม่เมือง (สงกรานต์) เข้าพรรษา ออกพรรษา ยี่เป็ง (ลอยกระทง) เมื่อสังเกตจากปริมาณการรับประทานขนม เด็กจะไม่นิยมทางขนมพื้นบ้านมักจะหาซื้อขนมที่มีขายตามร้านค้าทั่วไปซึ่งหาง่าย รสชาติอร่อย มีหลากหลายให้เลือกรับประทาน

ยาสมุนไพร ที่นำมารักษาโรคต่าง ๆ ของเด็กในอดีตนั้นใช้ของที่อยู่กับตัวสามารถนำมาเป็นยารักษาโรคได้ ถ้าอาการไม่หนักหนาสาหัสก็จะรักษาให้หายเองได้ มีน้อยมากที่จะส่งโรงพยาบาล ส่วนปัจจุบันอาการของโรคเกือบทุกอย่างต้องพึ่งหมอและยาสมัยใหม่ เพราะง่ายสะดวก และเห็นผลเร็ว

นิทาน/เจ๊าะ/เพลงกล่อม นั้นมีน้อยในชุมชนไม่นิยมกัน พ่อแม่หรือคนเฒ่าได้บอกเล่าว่าคนเฒ่าคนแก่จะไม่ค่อยมีจะมีบ้างก็คนที่มิอุปนิสัย บะเลาะเพาะแพะ (คนความรู้รอบตัว มีปฏิภาณไหวพริบดี มีทักษะในการถ่ายทอดเรื่องต่าง ๆ ได้ดี และที่ชอบที่จะเล่าเรื่องต่าง ๆ) การเล่านิทานมักผูกเรื่องที่มีอยู่ในธรรมชาติ เรื่องผี เรื่องสัตว์ตามความสามารถของแต่ละคนในการผูกเรื่อง ที่เห็นเป็นเรื่องเฉพาะที่เล่าคล้าย ๆ กันก็คือเรื่อง คำานเนดอนพญาหล่ม หรือดอนแม่หม้าย ส่วนนิทานที่ผู้ใหญ่ได้ฟังนั้นแต่ไม่สามารถดังไปใช้เป็นประโยชน์สอนเด็กได้ก็คือนิทานจากคัมภีร์หรือโบราณที่ได้ฟังจากพระเทศน์ในวันพระช่วงเทศกาลเข้าพรรษา เนื่องจากเรื่องที่เทศน์ก็เป็นลักษณะนิทานหรือนิยายอิงธรรมะ โดยมีเค้าโครงจากเรื่องในธรรมบทจากพระไตรปิฎก เช่น พระมาลัย พระเวสสันดรชาดก และนิยายพื้นเมืองที่แต่งกันขึ้นมา เช่น เรื่อง โคนะโลหะ กำพร้าวัวทอง, ปูร้อยเอ็ด, นางงูอม.

มหาวงศ์แดงอ่อน จักก่าข้างคำ, อ้ายน้ำกู, กันชะมาจะกะ พญาค้ำคาก เป็นต้น ถึงแม้วัฒนธรรมการฟังนิทานอิงธรรมผ่านกัมภีร์ใบลานของผู้สูงอายุจะมีเป็นประจำทุกช่วงเทศกาลจำพรรษา แต่วัฒนธรรมการเล่านิทานของผู้ใหญ่ให้กับเด็กยังมีน้อย

พิธีกรรมต่าง ๆ เช่น สรงเถณ, พิธีกรรมชนหน้าชนหลัง, พิธีกรรมสะเดาะเคราะห์และพิธีกรรมเรียกขวัญ เป็นพิธีกรรมที่ใช้กับเด็กและผู้ใหญ่ได้ทุกวัยเมื่อเห็นว่ามีการไม่ปกติก็จะไปให้ “พ่อจารย์” คือผู้ที่เคยบวชพระ แล้วสึกออกมาทำหน้าที่เป็นหมักทายกเป็นผู้ประกอบพิธีต่าง ๆ ให้

ปัจจุบันพิธีดังกล่าวก็ยังมียุ่เช่นในอดีตแต่มิติเชิงคุณค่ามีน้อยกว่าอดีตเพราะเหตุที่ทำให้เพราะผู้เฒ่าผู้แก่แนะนำให้ทำบ้าง ต้องทำตามหรือทำไปตามประเพณีที่เขาทำกันมา แต่ในอดีตมีมิติเชิงคุณค่าด้าน ๆ ไม่ว่าจะเป็นด้านจิตวิทยาเพื่อให้คลายความกังวล เพื่อเป็นกำลังใจ มิติในด้านความกตัญญูต่อผู้ป้าตายาย ความกตัญญูต่อธรรมชาติ และการเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น

ถึงแม้ว่าการสืบค้นเรื่องภูมิปัญญาดังกล่าว ได้พบว่าการเปลี่ยนแปลงสังคม กาลเวลาหมุนไป สิ่งที่เคยมีความสำคัญ เคยมีบทบาท เคยโดดเด่น ในอดีต เจกเช่น ภูมิปัญญาส่งเสริมพัฒนาการเด็กดังกล่าวมา จะถูกลืม มีคนรู้จัก ใช้ประโยชน์น้อย บางอย่างสูญหาย บางอย่างมียุ่

เมื่อทำการศึกษาวิเคราะห์แล้วพบว่า เราสามารถนำเอาคุณค่าของภูมิปัญญาทั้งหลายเหล่านั้นมาปรับประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสถานการณ์ปัจจุบันก็จะสามารถเป็นประโยชน์ต่อการสร้างเสริมส่งเสริมพัฒนาการเด็กได้ เช่น การปรับประยุกต์การทำของเล่นเด็ก อาทิ ไม้โก่งกาง ก๊อบแก๊บ ม้าก้านกล้วย มากลายเป็นการสร้างสวนสาธารณะเด็ก สร้างสระน้ำคุณธรรม ซึ่งถึงแม้รูปร่างหน้าตาในของเล่นที่ผลิตขึ้นมามันทำเปลี่ยนไป แต่ยังคงคุณค่าไว้อยู่ นั่นคือ ชาวบ้านทำมันมากับมือ หยาดเหงื่อ แรงกาย แรงใจ ความร่วมร่วมือ ใจที่เต็มร้อย ร่วมือกันสร้าง สิ่งเหล่านี้ล้วนสำเร็จมาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น

สภาวการณ์การอบรมเลี้ยงดูและพัฒนาการเด็กในชุมชน

สังคมที่มีความเป็นสภาพเปลี่ยนไปอย่างไม่หยุดนิ่งเป็นปัจจัยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่าง ๆ ของวิถีชีวิตมนุษย์ การศึกษาค้นคว้านี้ได้ทำการศึกษาวถีชีวิตชุมชน ประวัติศาสตร์ชุมชน และสถานการณ์เกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กและพัฒนาการเด็กในชุมชน โดยวิธีการสังเกต เช่น สังเกตความสัมพันธ์ของครอบครัว สังเกตพัฒนาการของเด็ก วิธีการสอบถามทั้งที่เป็นการสอบถามปากเปล่าโดยตั้งประเด็นที่ต้องการ และทำแบบสอบถาม การจัดทำเวทีประวัติศาสตร์ชุมชน และเวทีประเมินผล(เวทีเด็กดี) เพื่อวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ทั้งในอดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อเป็นแนวทางกำหนดทิศทางการทำงานในอนาคต ซึ่งมีสภาวการณ์ต่าง ๆ ดังนี้

ระบบเครือญาติเครือข่ายทางสังคม

วิถีชีวิตของคนในชุมชนหนองหล่มนั้นเรียบง่าย การติดต่อกับสังคมภายนอกมีน้อย ความสัมพันธ์ในชุมชนมีมากเพราะเป็นระบบความสัมพันธ์กันแบบพี่น้อง และการที่มีความผูกพันกันด้านความสัมพันธ์เครือญาติทำให้เกิดเครือข่ายทางสังคมขึ้นทั้งภายในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน ซึ่งมี ๒ ลักษณะ คือความสัมพันธ์เครือญาติตามสายโลหิต และความสัมพันธ์ทางสังคมหรือเรียกว่าเป็นญาติทางธรรมที่เรียกว่าญาติธรรม

การเป็นเครือญาติกันใกล้ชิด (ตามสายเลือด) ก็คือการเป็นเครือญาติห่าง ๆ (ญาติธรรม) เป็นระบบทางสังคมที่ทำให้เกิดระบบวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันช่วยเหลือกัน เช่น วัฒนธรรมการลงแขก ไม่ว่าจะเป็นการทำนาสร้างบ้าน หรืองานพิธี เช่น งานขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานศพ จะมาช่วยกันอย่างเต็มที่ และระบบเครือญาติเป็นกระบวนการจัดเกลาและเป็นระบบเกราะป้องกันสำหรับสมาชิกในชุมชน โดยเฉพาะสำหรับเด็กแล้ว ระบบเครือญาติมีผลอย่างมากในการจัดเกลา คือช่วยในการอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดี สมาชิกในชุมชนจะได้รับเกราะคุ้มป้องกันจากระบบเครือญาติโดยผ่านการตรวจสอบว่ามีพฤติกรรมอย่างไรถ้าไม่ดี คนในชุมชนจะรู้ว่าไม่ดีก็จะอบรมสั่งสอนให้เปลี่ยนพฤติกรรมและหันมาเป็นคนดี การแนะนำจะถูกถ่ายทอดโดยผู้เฒ่าผู้แก่ซึ่งมีประสบการณ์ผ่านการเลี้ยงเด็กมานาน

ปัจจุบันระบบเครือญาติยังมีอยู่โดยเฉพาะเมื่อทำการเชื่อมโยงเครือญาติแล้วพบว่าคนส่วนใหญ่ในชุมชนหนองหล่มเป็นญาติกันทั้งนั้น แต่ที่เห็นความเปลี่ยนแปลงคือบทบาทและหน้าที่และความสัมพันธ์ เพราะในปัจจุบันบทบาทหน้าที่ของแต่ละหน่วยได้ถูกแยกส่วนความรับผิดชอบ เช่น การอบรมมักจะยกให้เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคล เช่น ยกให้แต่ละครอบครัวรับผิดชอบเอง ยกความรับผิดชอบให้สถาบันโรงเรียน เป็นต้น ทำให้ระบบของสังคมลดประสิทธิภาพลงด้วยความเปลี่ยนแปลงของสังคม และความเปลี่ยนแปลงทางความคิดแยกส่วนซึ่งทำให้เกิดการผลักภาระปิดความรับผิดชอบในการสร้างสรรค์จัดเกลาสมาชิกในสังคมให้เติบโตเป็นคนมีคุณภาพต่อไป

การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตชุมชน

จากการศึกษาวงจรประเพณีและวงจรการผลิตในรอบปีของคนในชุมชนบ้านหนองหล่มและศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนทำให้เห็นภาพวิถีของการผลิตสอดคล้องกับธรรมชาติและสอดคล้องกับประเพณีในแต่ละช่วง เป็นวิถีชีวิตที่เป็นอยู่อย่างพอเพียง มีเวลาให้กับครอบครัวและสังคมมาก

ปัจจุบันวิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไปอย่างมากเพราะคนส่วนมากออกไปทำงานนอกชุมชน โดยเฉพาะไปทำงานที่นิคมอุตสาหกรรมซึ่งเป็นระบบของการทำงานรายวันหรือรายเดือน ต้องทำงานทุกวันไ้หยุดทำงานวันเสาร์อาทิตย์และวันหยุดราชการ ซึ่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตส่งผลให้วิถีของการอบรมเลี้ยงดูเด็กเปลี่ยนไปตามด้วยเพราะในอดีตพ่อแม่จะพาลูกไปไร่ ไปสวนหรือตามทุ่งนาด้วย เด็กก็จะเล่นและเห็น

พ่อแม่ทำงานและบางทีก็มีส่วนร่วมในการทำงานตามความเหมาะสมด้วย แต่ปัจจุบันเมื่อคนออกไปทำงานนอกบ้าน ทำให้อนุบาลหรือศูนย์เด็กเล็กมีบทบาทสำคัญในการดูแลเด็กแทนพ่อแม่

ศูนย์ดูแลเด็กเล็ก

ศูนย์โภชนาการเด็กเริ่มก่อตั้งขึ้นเพื่อรับหน้าที่ดูแลเด็กเล็กแทนพ่อแม่ที่ต้องออกไปทำงาน โดยที่ศูนย์ฯ ได้รับการสนับสนุนจากกรมอนามัยเกี่ยวกับค่าจ้างผู้ดูแลเด็กและอาหารเสริมสำหรับเด็ก พ่อแม่จะพาเด็กมาศูนย์ในเวลาเช้าหลังจากรับประทานอาหารเช้าและจะมีอาหารเตรียมไว้ให้กับเด็กรับประทานในตอนกลางวัน ส่วนมากจะเป็นอาหารแห้งและขนมประมาณ ๑-๒ อย่าง กิจกรรมในศูนย์ก็เน้นการดูแลเด็กเป็นประการสำคัญ กิจกรรมของเด็กก็จะมีการเล่น นอน ผู้ดูแลเด็กสอนบางอย่างให้ และกลับบ้านในตอนเย็น

ศูนย์โภชนาการได้ถูกยกเลิกเนื่องจากไม่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากกรมอนามัย แต่ก็ได้รับความพยายามในการดำเนินการทำศูนย์ดูแลเด็กโดยได้ย้ายจากสถานที่เดิม คือในบริเวณอนามัยแต่ถูกรื้อเพราะได้มีการสร้างอนามัยใหม่ และศูนย์ได้ย้ายไปที่ศาลาประชุมของหมู่บ้านรับดูแลเด็กได้ระยะหนึ่งก็ยุบเพราะไม่ได้รับงบประมาณ ถ้าพึ่งค่าจ้างที่พ่อแม่จ่ายให้กับผู้ดูแลเด็กก็ไม่มากนัก

ระยะที่ไม่มีศูนย์ ฯ ผู้ปกครองเด็กจึงต้องนำเด็กไปที่ศูนย์เลี้ยงเด็กในหมู่บ้านอื่น ซึ่งอยู่ไกลต้องเดินทางไปรับและส่ง บางครอบครัวก็ให้ผู้สูงอายุดูแล ต่อมาประมาณปี ๒๕๔๑ ได้มีนางบุบผา เลศักดิ์ ทำการปรับปรุงต่อเติมบ้านทำเป็นศูนย์ดูแลเด็ก รับดูแลเด็กเล็กซึ่งปรากฏว่าประสบปัญหาไม่ได้รับการสนับสนุนต่าง ๆ ทั้งค่าจ้างและอาหารเสริม จึงได้กำหนดค่าดูแลในราคาสูงเพื่อให้ศูนย์อยู่รอด ปัจจุบันมีจำนวนเด็กที่ศูนย์ลดลงและมีที่ท้าวว่าจะหยุดทำกิจการศูนย์ฯ เพราะผู้ปกครองบางคนได้นำเด็กไปเข้าศูนย์เด็กเล็กตามที่ต่าง ๆ เช่น ศูนย์หรือโรงเรียนอนุบาลในตัวอำเภอโดยให้เด็กขึ้นรถรับส่งนักเรียนที่รับส่งนักเรียนระดับมัธยมที่ออกไปเรียนในตัวจังหวัด

อนุบาลโรงเรียนวัดหนองหล่ม

อนุบาลโรงเรียนวัดหนองหล่มรับเด็กที่มีเกณฑ์อายุ ๔ ขวบ เข้าอนุบาล ๑ และอนุบาล ๒ จนถึง ๖ ขวบก็เข้าประถมหนึ่งมีครูประจำชั้นอนุบาลจำนวนสองคน มีการจัดการศึกษาตามลักษณะที่กระทรวงศึกษาธิการจัด โดยเน้นการจัดประสบการณ์เพื่อเตรียมสู่ระดับชั้นประถมซึ่งยึดหลักการ ดังนี้

๑. การสร้างหลักสูตรที่เหมาะสม โดยพิจารณาจากวัยและประสบการณ์ของเด็ก หลักสูตรที่เหมาะสมจะพัฒนาเด็กทุกด้านทั้งทางร่างกาย อารมณ์-จิตใจ สังคมและสติปัญญา โดยอยู่บนพื้นฐานของประสบการณ์เดิมที่เด็กมีอยู่และประสบการณ์ใหม่ที่เด็กจะได้รับต้องมีความหมายกับเด็กเป็นหลักสูตรที่ให้โอกาสทั้งเด็กปกติ เด็กด้อยโอกาสและเด็กพิเศษได้พัฒนา รวมทั้งยอมรับในวัฒนธรรมและภาษาของเด็กพัฒนาเด็กให้มีความรู้สึกเป็นสุขในปัจจุบัน มิใช่เพียงเตรียมเด็กสำหรับอนาคตข้างหน้าเท่านั้น

๒. การสร้างสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ของเด็กจะต้องอยู่ในสภาพที่สนองความต้องการ ความสนใจของเด็กทั้งภายในและภายนอกห้องเรียน ครูจะต้องจัดสภาพแวดล้อมให้เด็กได้อยู่ในที่ที่สะอาดปลอดภัย อากาศสดชื่น ผ่อนคลาย ไม่เครียด มีโอกาสออกกำลังกายและพักผ่อน มีสื่อวัสดุอุปกรณ์มีของเล่นที่หลากหลาย เหมาะสมกับวัยให้เด็กมีโอกาสได้เลือกเล่น เรียนรู้เกี่ยวกับตนเองและโลกที่เด็กอยู่ รวมทั้งพัฒนาการอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคม ดังนั้นสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกห้องเรียนจึงเป็นเสมือนหนึ่งสังคมที่มีคุณค่าสำหรับเด็กแต่ละคนจะเรียนรู้ และสะท้อนให้เห็นว่าบุคคลในสังคมเห็นความสำคัญของการอบรมเลี้ยงดูและให้การศึกษากับเด็กปฐมวัย

๓. การจัดกิจกรรมที่ส่งเสริมพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก ครูผู้สอนมีความสำคัญต่อการจัดกิจกรรมพัฒนาเด็กอย่างมาก ครูต้องเปลี่ยนบทบาทจากผู้บอกความรู้หรือสั่งให้เด็กทำมาเป็นผู้อำนวยความสะดวก จัดสภาพแวดล้อมประสบการณ์และจัดกิจกรรมที่ครูและเด็กมีส่วนร่วมที่จะริเริ่มทั้ง ๒ ฝ่าย โดยครูจะเป็นผู้สนับสนุน และเรียนรู้ร่วมกับเด็กส่วนเด็กเป็นผู้ลงมือกระทำ เรียนรู้ ค้นพบด้วยตนเอง ดังนั้น ครูจะต้องยอมรับ เห็นคุณค่า รู้จักและเข้าใจเด็กแต่ละคนที่ตนดูแลรับผิดชอบก่อน เพื่อจะได้วางแผน สร้างสภาพแวดล้อมและจัดกิจกรรมที่จะส่งเสริม พัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็กได้อย่างเหมาะสม นอกจากนี้ ครูต้องรู้จักพัฒนาตนเอง ปรับปรุงใช้เทคนิคการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับเด็ก

๔. การประเมินพัฒนาการและการเรียนรู้ของเด็ก การประเมินได้ระดับก่อนประเมินศึกษาชีวิตวิธีการ กังเกตุเป็นส่วนใหญ่ ครูจะต้องสังเกตและประเมินทั้งการสอนของตนและพัฒนาการการเรียนรู้ของเด็กว่าได้ บรรลุตามจุดประสงค์และเป้าหมายที่วางไว้หรือไม่ ผลที่ได้จากการสังเกตพัฒนาการ จากข้อมูลเชิงบรรยายจากการรวบรวมผลงาน การแสดงออกในสภาพที่เป็นจริง ข้อมูลจากครอบครัวของเด็ก ตลอดจนการที่เด็กประเมินตนเองหรือผลงาน สามารถบอกได้ว่าเด็กเกิดการเรียนรู้และมีความก้าวหน้าเพียงใด ข้อมูลจากการประเมินพัฒนาการจะช่วยครูในการวางแผนการจัดกิจกรรม ซึ่งให้เห็นความต้องการพิเศษของเด็กแต่ละคน ใช้เป็นข้อมูลในการสื่อสารกับพ่อแม่ผู้ปกครองและขณะเดียวกันยังใช้ในการประเมินประสิทธิภาพการจัดการศึกษาให้กับเด็ก ในวัยนี้ได้อีกด้วย

๕. ความสัมพันธ์ระหว่างครูกับครอบครัวของเด็ก เด็กแต่ละคนมีความแตกต่างกัน ทั้งนี้เนื่องจากสภาพแวดล้อมที่เด็กเจริญเติบโตขึ้นมาครูและพ่อแม่ ผู้ปกครองของเด็กจะต้องมีการแลกเปลี่ยนข้อมูล หรือถือเป็นหุ้นส่วนที่จะต้องช่วยกันพัฒนาเด็กให้บรรลุเป้าหมายที่ต้องการร่วมกัน ดังนั้น ครูจึงมิใช่จะแลกเปลี่ยนความรู้กับพ่อแม่ผู้ปกครองเกี่ยวกับการพัฒนาเด็กเท่านั้น แต่จะต้องให้พ่อแม่ ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการพัฒนาด้วยทั้งนี้มิได้หมายความว่าให้พ่อแม่ ผู้ปกครองเป็นผู้กำหนดเนื้อหาหลักสูตรตามความต้องการ โดยไม่คำนึงถึงหลักการจัดที่เหมาะสมกับวัยเด็ก

จากการศึกษาโดยการสังเกตและการสอบถามสถานการณ์และสภาพทั่วไปของจัดประสบการณ์อนุบาล โดยพบว่าที่ผ่านมาได้รับงบประมาณอุดหนุนจากรัฐบาลจำนวนน้อย เนื่องจากนโยบายเกี่ยวกับชั้นอนุบาลยังมี

ความไม่ชัดเจนว่าจะถ่ายโอนให้องค์การบริหารส่วนตำบลรับผิดชอบ หรือจะยังคงอยู่ในความรับผิดชอบของโรงเรียน ผวนกับวัตถุประสงค์เกี่ยวกับการส่งเสริมประสบการณ์ของเด็กยังมีไม่เพียงพอ เช่น สนามเด็กเล่น ขำรุค มีเครื่องเล่นจำนวนน้อยและชำรุด สื่อการสร้างกระบวนการเรียนรู้ยังน้อยโดยเฉพาะเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่วนความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองกับครูยังอยู่ในระดับหนึ่ง เพราะมีการประชุมหรือพบปะเป็นทางการเพียงภาคการศึกษาละหนึ่งถึงสองครั้ง ส่วนการพบปะอย่างไม่เป็นทางการ เช่นเวลาที่ผู้ปกครองมาส่งและมารับเด็กกลับบ้าน เป็นต้นจากสถานการณ์และปัญหาดังกล่าวจึงได้ประชุมปรึกษาหารือระหว่างสามองค์กร คือ บ้าน วัด และโรงเรียนในการแสวงหาแนวทางในการจัดกระบวนการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

โดยภาพรวมของการศึกษาและสรุปได้ว่าการสถานการณ์เกี่ยวกับอบรมเลี้ยงดูเด็กต่างกันไปจากอดีตอันเนื่องมาจากปัจจัยของการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตจากการทำไร่ทำนาในชุมชนแล้วออกไปทำงานนอกชุมชนจึงเกิดผลของการมีเวลาในการอบรมเลี้ยงดูน้อยลง ต่อมาผู้สูงอายุจึงมีบทบาทสำคัญในการเลี้ยงดูเด็กของพ่อแม่วัยทำงาน จากนั้นศูนย์เด็กเล็กและอนุบาลเป็นสถาบันหลักที่มีบทบาทในการดูแลจัดการ จนทำให้เกิดความคิดความเชื่อกันว่าโรงเรียนมีหน้าที่สอนอบรมสั่งสอนเด็ก ให้การศึกษาแก่เด็ก ซึ่งแท้ที่จริงแล้วสถาบันครอบครัวเป็นสถาบันหลักที่มีหน้าที่เหล่านี้แม้กระทั่งการจัดการศึกษามีคนเปรียบว่าโรงเรียนเปรียบเหมือนรากฝอยของต้นไม้แต่พ่อแม่เป็นรากแก้วของต้นไม้ สำหรับในชุมชนแล้วการทำหน้าที่ต่าง ๆ ในการอบรมเลี้ยงดูเด็กควรเป็นหน้าที่ของทุกฝ่ายร่วมมือกัน

ส่วนภาพรวมของการศึกษาสถานการณ์เกี่ยวกับพัฒนาการเด็กนั้นเห็นได้ว่าในอดีตนั้นพัฒนาการด้านสังคมและด้านอารมณ์-จิตใจจะเด่นชัดมากจะเห็นได้ว่าเด็กเข้ากับสังคมได้ดี มีจิตใจดีช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ส่วนพัฒนาการด้านร่างกายถึงแม้ว่าด้านโภชนาการจะไม่สมบูรณ์แต่ร่างกายก็แข็งแรงมีโรคภัยไข้เจ็บน้อย ด้านสติปัญญาอยู่ในระดับดีสามารถอยู่กับธรรมชาติได้ดี พัฒนาการด้านต่าง ๆ ของเด็กได้รับจากของจริงตามธรรมชาติ วิถีชีวิตจึงอยู่กับของจริงซึ่งแตกต่างจากปัจจุบันที่ชีวิตของเด็กห่างจากของจริงคือธรรมชาติมากยิ่งขึ้นถึงแม้ว่าหมู่บ้านจะแวดล้อมไปด้วยป่า แต่เด็กไม่ค่อยได้สัมผัสกับสิ่งเหล่านี้ พัฒนาการด้านร่างกายเด่นชัดมากเด็กได้รับอาหารตามหลักโภชนาการ ได้รับอาหารเสริม(นม)เป็นประจำ เจ็บป่วยได้รับการดูแลรักษาจากแพทย์พยาบาล แต่สภาพเด็กอ่อนแอ เด็กบางคนแทบไม่ได้เดินสัมผัสกับพื้นดินเพราะพ่อแม่คิดว่าการเล่นบนดินจะทำให้สกปรกและอาจจะมีเชื้อโรคต่าง ๆ เข้าสู่ร่างกายของเด็กได้ พัฒนาการด้านสติปัญญาเป็นลำดับต่อมาที่เห็นได้ชัดคือคนในชุมชนบอกว่า เด็กยุคปัจจุบันฉลาดกว่าเด็กสมัยก่อน ส่วนพัฒนาการด้านอารมณ์-จิตใจและสังคมกลับถดถอย เด็กจะมีความก้าวร้าวมากกว่าในอดีต อารมณ์แปรปรวนเอาแต่ในตัวเองเพราะได้รับการเอาใจ มีความเข้าใจในเรื่องเกี่ยวกับกฎกติกาบ่อย ไม่ค่อยได้เล่นกับเด็กคนอื่น ๆ เพราะมีโทรทัศน์ มีของเล่นสมัยใหม่ที่ดูและเล่นคนเดียวเป็นส่วนใหญ่ และผู้ใหญ่มักจะเป็นห่วงเด็กมากเกินไปกลัวเด็กจะไปไหนทำอะไรที่ผิดโผน ซึ่งต่างจะอดคิดที่การเล่นมักเน้นเรื่องของการเล่นเป็นกลุ่มเป็นคณะ โดยมีกฎกติกาต่าง ๆ มีการแสดง

บทบาทสมมติ การเล่นต่าง ๆ และผู้ใหญ่ไม่ได้ห้ามหรือเป็นห่วงเกินไปจึงทำให้เด็กได้เรียนรู้ในเรื่องเกี่ยวกับ พัฒนาการอารมณ์-จิตใจและพัฒนาการทางสังคมชัดเจนกว่าในปัจจุบัน

ตอนที่ ๓ องค์ความรู้พุทธธรรม, องค์ความรู้สากลและภูมิปัญญาท้องถิ่น

องค์ความรู้พุทธธรรม

ไตรสิกขา : พัฒนาการแบบพุทธ

พระพุทธศาสนาถือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่ฝึกฝนตนเองจากบุคลลธรรมดาจนสามารถเป็นผู้ประเสริฐได้ (ทันโต เสฏโฐ มนุสเสสุ) มีลักษณะพิเศษกว่าสัตว์ทั้งหลายซึ่งสัตว์นั้นมีการดำรงชีวิตด้วยสัญชาตญาณแต่มนุษย์จะต้องฝึกฝนพัฒนาตนเองอยู่ตลอดเวลาซึ่งพระพุทธศาสนามีกระบวนการศึกษา ๔ ลักษณะ(พัฒนาการการแบบพุทธ) ดังที่พระธรรมปิฎกอธิบายดังนี้

๑. การพัฒนาด้านความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ เรียกว่า กายภาวนา หมายถึงการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ เช่น กินอาหารอย่างไรจึงจะถูกต้อง กินเป็น ใช้เสื้อผ้าเครื่องนุ่งห่ม เทคโนโลยี ฟัง ดูทีวี อะไรต่าง ๆ เหล่านี้ การใช้หู ใช้ตา การสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางวัตถุ เครื่องใช้ไม่สอยอาหารการกิน สิ่งบริโภค สิ่งที่พบเห็นได้ยินได้ฟังคือ ประสบการณ์ต่าง ๆ ให้เกิดผลดีทั้งนี้เรียกว่ากายภาวนา

๒. การพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคมกับเพื่อนมนุษย์ การอยู่ร่วมตั้งแต่ในครอบครัว เป็นคนไป ให้เป็นความสัมพันธ์ที่ดีช่วยเหลือเกื้อกูล ไม่เบียดเบียน เรียกว่า “ศีลภาวนา” ตรงกับ Social Development

๓. การพัฒนาด้านจิตใจ เช่น เรื่องของคุณธรรมความดี เรื่องของสมรรถภาพจิตใจ ความเข้มแข็ง อดทน ความมีสติ สมาธิ จิตใจ แน่วแน่ ฯลฯ แล้วก็ตามความสุข ความสดชื่น เบิกบาน ทุกอย่างอยู่ในด้านจิตใจกว้างกว่าคำว่า Emotion คือกลุ่ม Emotion ด้วย เรียกว่า “จิตภาวนา”

๔. การพัฒนาด้านความรู้ ความเข้าใจ ซึ่งความหมายเกย ๆ กันกับของฝรั่ง แต่ไม่ตรง development แต่ของเราเน้นการรู้ตรงความเป็นจริงหรือรู้ตามที่มันเป็นเรียกว่า “ปัญญาภาวนา”

พรหมวิหาร : หลักการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

บิดามารดาผู้ที่ได้ชื่อว่าเป็นพรหมของบุตร เพราะพระพุทธเจ้าได้ทรงเปรียบเทียบกับหลักคติความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ถือว่าพระพรหมเป็นผู้สร้างโลก เป็นเทพเจ้าผู้บันดาลสิ่งทั้งหลาย พระพรหมจึงเป็นผู้ประเสริฐ แต่พระองค์ได้สอนว่าทุกคนมีส่วนร่วมในการสร้างสรรค์และอภิบาลโลกด้วยการปฏิบัติตนตามหลักพรหมวิหารธรรมก็ชื่อว่าเป็นพรหมได้ ซึ่งประกอบด้วย

เมตตา ความรักใคร่ มิตรไมตรี ใช้ในสถานการณ์ที่บุตรมีความเป็นอยู่ดีเป็นปกติ ไม่เดือดร้อน และไม่ประสบความสำเร็จอะไรเป็นพิเศษ ก็มีความปรารถนาดี แสดงมิตรไมตรีที่ดีต่อบุตร

กรุณา ความสงสาร ใช้ในสถานการณ์ที่บุตรประสบทุกข์ มีความเดือดร้อน ต้องแสดงความสงสารและหาทางช่วยเหลือให้เขาพ้นจากภาวะที่เป็นทุกข์นั้น ให้เขามีสภาพที่เป็นปกติเช่นเดิม

มุทิตา ความยินดี พลอยชื่นชมยินดี ใช้ในสถานการณ์ที่บุตรประสบความสำเร็จ ได้รับความดีงาม มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต ก็ต้องแสดงความยินดีกับความสำเร็จของเขา สนับสนุนให้กำลังใจต่อไป

อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง ใช้ในสถานการณ์ที่ต้องพิจารณาเห็นความจริงของชีวิตของเขาที่จะต้องเป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ โดยที่บุคคลจะต้องรับผิดชอบชีวิตของตนเอง ด้วยการพึ่งตนเองไม่อาจจะรอคอยความช่วยเหลือจากผู้อื่นได้ตลอดไป จึงต้องใช้อุเบกขาเพื่อให้การปฏิบัติของเขาให้สอดคล้องกับกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ

พรหมวิหารนี้มีความสัมพันธ์ประสานเชื่อมโยงกัน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้แบ่งออกเป็น ๒ ภาค คือ ภาคความรู้สึก ได้แก่ เมตตา กรุณาและมุทิตา อันเป็นความรู้สึกที่บิฑามารดาแสดงต่อบุตร ซึ่งจะทำให้บุตรมีบุคลิกภาพและนิสัยใจคอที่ดี เช่นมีความรัก ความอบอุ่น เป็นคนอ่อนโยน ละมุนละไม มีความสุข และ(๒) ภาคปัญญา ได้แก่อุเบกขา ซึ่งเป็นธรรมที่สร้างความสมดุลมิให้บิฑามารดาแสดงออกแต่เพียงด้านความรู้สึกต่อบุตรเพียงอย่างเดียว จะต้องแสดงออกทางด้านปัญญาเพราะโดยความเป็นจริงของชีวิต เขาจะต้องดำรงอยู่ได้ด้วยตนเอง โดยไม่ต้องอาศัยบิฑามารดาตลอดไป เพราะฉะนั้น บิฑามารดาจะต้องเตรียมความพร้อมให้กับบุตรของตน ด้วยกันฝึกให้บุตรทำด้วยตัวเอง แทนที่จะบิฑามารดาจะทำให้อย่างเดียว แต่ต้องมีอุเบกขาด้วยการให้เขาทำด้วยตนเอง บิฑามารดาคอยอยู่ใกล้ ๆ และทำเป็นตัวอย่างให้ดู ถ้าหากบิฑามารดามีเมตตา กรุณา มุทิตามากเกินไป จะเป็นการขัดขวางพัฒนาการของบุตร จึงต้องมีอุเบกขาเข้ามาถ่วงดุลเพื่อให้บุตรได้มีโอกาสในการพัฒนาตนเอง เมื่อการเลี้ยงดูบุตรมีทั้งสองภาคอย่างสมดุลย์กัน ก็จะทำให้บุตรเจริญเติบโตอย่างพอดี คือมีทั้งความอ่อนโยน ความสุข และมีความเข้มแข็ง มีความสามารถ มีปัญญารับผิดชอบตนเองได้

อคติ : หลักการที่ครอบครวัควรตระหนัก

อคติหมายถึง ความลำเอียงเป็นข้อปฏิบัติที่ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมแก่บุคคล ผู้เป็นบิฑามารดาจะต้องระมัดระวังมิให้เกิดอคติต่อบุตรทุกคนด้วยความเท่าเทียมเสมอกัน ไม่เลือกปฏิบัติเฉพาะคนใดคนหนึ่ง แต่จะต้องปฏิบัติต่อบุตรทุกคนเหมือน ๆ กัน ฉะนั้น บิฑามารดาจะต้องขจัดความลำเอียงทั้ง ๔ ประการนี้ ได้แก่

๑.ลำเอียงเพราะรัก (ฉันทาคติ) บิฑามารดาพึงมอบความรักให้กับบุตรทุกคนโดยเท่าเทียมกัน ไม่รักบุตรคนใดคนหนึ่งมากเกินไป หรือหากมีบุตรคนเดียวก็ไม่พึงแสดงความรักและตามใจมากจนเกินไป อาจทำให้บุตรเสียคนได้ การแสดงความรักต่อบุตรจะต้องประกอบด้วยเจตนาที่อยากจะให้เขามีความสุข ปราศจากสิ่งที่จะทำให้เขามีชีวิตที่ดั่งงาม และจะต้องเป็นความรักที่แผ่ไปสู่อุตรทุกคนเท่าเทียมกัน

๒.ลำเอียงเพราะเกลียดชัง (โทสาคติ) บิฑามารดาไม่ควรเอาอารมณ์ความรู้สึกด้านลบของตนที่มีต่อบุตรมาเป็นอุปสรรคในการอบรมเลี้ยงดู ความลำเอียงอาจเกิดขึ้นได้เมื่อบิฑามารดามีจิตประกอบด้วยโทสะ มีความ

เกลียดหรือขัดเคืองบุตรหรือมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อบุตร เช่น เห็นว่าบุตรเป็นผู้ขัดขวางความเจริญของตน เป็นการสร้างความทุกข์ให้ตนเอง

๓. ลำเอียงเพราะหลง (โมหาคติ) ความหลงได้แก่ความไม่รู้ตามความเป็นจริง ความไม่รู้ทำให้บุคคลกระทำการต่าง ๆ ลงไปด้วยความมืดมน เพราะอำนาจของโมหะ ซึ่งเป็นมูลฐานของอกุศลอย่างหนึ่งในบรรดาอกุศลมูลทั้ง ๓ ประการ ได้แก่ โลภะ โทสะ และโมหะ บิดามารดาที่ตกอยู่ในอำนาจของโมหะ ก็จะกระทำด้วยความหลง คือความไม่รู้ ไม่เข้าใจในความจริง

๔. ลำเอียงเพราะกลัว (ภยาคติ) ความลำเอียงเพราะกลัวอาจเกิดขึ้นได้กับบิดามารดาซึ่งความกลัวนั้น อาจเกิดจากการข่มขู่หรือการใช้เงื่อนไขต่อรองของบุตรคนใดคนหนึ่ง เมื่อบิดามารดาไม่ปฏิบัติตาม เขาอาจจะแสดงปฏิกิริยาโต้ตอบ จึงต้องปฏิบัติตามเงื่อนไขของบุตรจนทำให้บิดามารดาปฏิบัติต่อบุตรแต่ละคนไม่เสมอภาคกัน หรืออาจเกิดจากความกลัวของบิดามารดาเอง เช่น กลัวว่าบุตรคนใดคนหนึ่งจะไม่รักตน จึงต้องตามใจบุตรคนนั้นเป็นพิเศษจึงทำให้เกิดความลำเอียงขึ้นระหว่างบิดามารดากับบุตร บิดามารดาต้องขจัดความกลัวให้สิ้นไปมิให้ความกลัวมีอำนาจครอบงำจิตใจให้เกิดการปฏิบัติที่ไม่เป็นธรรมต่อบุตร

มรวาธธรรม : ข้อปฏิบัติพื้นฐานของครอบครัว

๑. สังจะ การมีความซื่อสัตย์ จริงใจต่อกัน อันจะก่อให้เกิดความไว้วางใจกัน ในทางตรงกันข้าม หากขาดสังจะต่อกัน ก็จะเป็นเหตุให้เกิดความหวาดระแวงใจกัน ซึ่งอาจเป็นสาเหตุให้เกิดความแตกแยกกัน ไม่เชื่อใจกัน และกัน

๒. ทมะ การรู้จักยับยั้งชั่งใจ ข่มใจ เมื่อมีการกระทบกระทั่งกัน ได้แก่การรู้จักควบคุมอารมณ์ ระวังความรู้สึกที่ขัดใจต่อสิ่งที่ไม่ปรารถนา ไม่ใช้อารมณ์เป็นใหญ่ รู้จักปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องของตนเอง ไม่เอาแต่ใจตนเอง และสามารถปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นในครอบครัวได้

๓. ขันติ การมีความอดทน อดกลั้น ได้แก่การอดทนทั้งสองด้าน ได้แก่ด้านกายและด้านใจ อดทนทางกาย เช่น อดทนต่อความเหนื่อยยากลำบากเพราะการทำงาน เพราะความเมื่อยล้า เป็นต้น ส่วนอดทนทางใจ ได้แก่ การอดทนต่อการกระทบทางด้านจิตใจ เช่น ทนต่อคำพูดคำ ทนต่อสิ่งชั่วร้ายทางใจ มีจิตใจมั่นคง สามารถอดทนต่ออารมณ์ที่มากกระทบ

๔. จาคะ การรู้จักเสียสละ ไม่เห็นแก่ตัวโดยที่บุคคลในครอบครัวจะต้องมีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อกัน รู้จักการเสียสละความสุขส่วนตัวเพื่อความสุขของผู้อื่น มีน้ำใจสงเคราะห์กันและกันด้วยเมตตา และจะต้องรู้จักเสียสละสิ่งที่ไม่ดีส่วนตัวออกไป เช่น นิสัยหรือพฤติกรรมบางอย่างที่เป็นสาเหตุทำให้เกิดความเดือดร้อนขึ้นในครอบครัว

สังคหวัตถุ : ข้อปฏิบัติสำหรับการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน

๑. ทาน การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แบ่งปัน มีน้ำใจต่อกันและกัน ได้แก่การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ความสุขให้แก่กัน และกัน ทั้งที่เป็นวัตถุสิ่งของ และแบ่งปันน้ำใจต่อกันในครอบครัวไม่ตระหนี่ถี่เหนียวใช้สอยหรือบริโภคสิ่งของแต่เพียงผู้เดียว

๒. ปิยวาจา การพูดจาด้วยถ้อยคำสุภาพ อ่อนโยน พูดด้วยจิตที่ปรารถนาดี รู้จักกาลเวลาในการพูดอย่างเหมาะสม และรู้จักการใช้คำพูด ไม่ใช้วาจาหักล้างเชือดเฉือนจิตใจของผู้อื่น หรือวาจาที่เป็นคำหยาบกระด้างกระเดื่อง คำ่าเสียดสี อันจะก่อให้เกิดการขัดใจกันและในครอบครัวได้

๓. อิตถจริยา การช่วยเหลือบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น ได้แก่การสงเคราะห์เกื้อกูลกันของบุคคลในครอบครัว เช่นการช่วยเหลือการทำงานแบ่งเบาภาระของกันและกัน

๔. สมานัตตตา การปฏิบัติตนให้เหมาะสมกับสถานภาพ บทบาท หน้าที่ของตน โดยวางตนเสมอต้นเสมอปลาย สามารถเข้ากับผู้อื่นได้ดี

องค์ความรู้สากลในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการและพฤติกรรมเด็ก

ลักษณะพัฒนาการและพฤติกรรมที่สำคัญของเด็กปฐมวัยสามารถแบ่งออก^๑ได้เป็น ๔ ประเภทใหญ่ ๆ คือ

พัฒนาการทางด้านร่างกาย

พัฒนาการทางร่างกายของเด็กก่อนวัยเรียนเป็นไปอย่างรวดเร็ว โดยเฉพาะในเรื่องของความสูง น้ำหนัก และสัดส่วนของร่างกาย แม้ว่าอัตราการเจริญเติบโตของเด็กวัยนี้จะช้ากว่าวัยทารกก็ตาม การเพิ่มของน้ำหนักเกิดจากการเจริญเติบโตของกระดูกและกล้ามเนื้อ ต่างกับวัยทารกซึ่งเพิ่มขึ้นจากเนื้อเยื่อ ไขมันประมาณ ๔๕ เปอร์เซ็นต์ของน้ำหนักของกล้ามเนื้อ แต่อย่างไรก็ตามส่วนสูงและน้ำหนักขึ้นอยู่กับอาหารและการเลี้ยงดูที่เหมาะสมกับพัฒนาการของเด็ก เช่น การออกกำลังกายได้พักผ่อน และได้รับประทานอาหารที่มีประโยชน์แก่ร่างกาย เพื่อที่จะนำไปสู่ พัฒนาการของกล้ามเนื้อที่ใช้ในการเคลื่อนไหวไม่ว่าจะเป็นกล้ามเนื้อตา กล้ามเนื้อมือ กล้ามเนื้อเท้า ซึ่งกล้ามเนื้อเหล่านี้ต้องทำงานประสานกันตามปกติ กล้ามเนื้อมือและตาของเด็กวัยนี้ยังทำงานไม่ประสานกันดีพอ ทำให้ยังไม่สามารถเขียนหนังสือได้ดีในด้านการเคลื่อนไหว

พัฒนาการทางสติปัญญา ซึ่งอาจแบ่งเป็นขั้นย่อย ๆ ได้ ๒ ขั้น คือ

ขั้นการคิดเบื้องต้น อายุ ๒-๔ ขวบ ความคิดของเด็กวัยนี้อยู่ในระยะ Self - centered หรือ ego - centered stage เด็กมีลักษณะเห็นว่าตนเองเป็นศูนย์กลางของทุกสิ่ง เด็กยังไม่สามารถมองโลกในแง่ความคิดของผู้อื่นได้

ความคิดของตนย่อมเป็นใหญ่ที่สุด ความเข้าใจของเด็กยังอยู่ในขั้นเบื้องต้นเท่านั้น ในระยะนี้ เพียเจต์กล่าวว่าเด็กมีภาพความจำเกิดขึ้นได้จากการกระทำเลียนแบบซ้ำ ๆ กันจนตนจำได้ ประกอบกับความเจริญด้านภาษา ทำให้ความรู้และความจำกว้างขวางขึ้น

ขั้นคิดเอาเองล่วงหน้า คือระยะเวลาระหว่างอายุ ๔- ๗ ปี เพียเจต์กล่าวว่า เด็กสามารถตอบได้กับวัตถุและสิ่งกระตุ้นอื่น ๆ ได้โดยไม่ต้องใช้การสัมผัสโดยตรงแล้ว ทั้งนี้เป็นเพราะความจำได้เจริญขึ้นมาก เด็กสามารถเก็บภาพพจน์เฉพาะสิ่งต่างๆ ที่กระทำซ้ำ ๆ กัน หรือที่ตามมาจนจำได้ดี ศัพท์และภาษาที่เจริญขึ้นอย่างรวดเร็วประกอบกับการที่เด็กใช้คำพูดมากในช่วงอายุ ๔ ขวบก็ยังเข้าใจเหตุผลได้ไม่มากนัก แม้ว่าเขายังพอรู้เรื่องขึ้นบ้างมากกว่าเด็กอายุ ๓ ขวบก็ตาม เพราะเด็กยังถือความคิดและความต้องการของตนเองเป็นใหญ่อยู่ ยังอาศัยประสบการณ์ที่ผ่านมาเป็นหลัก คำพูดของเด็กวัยนี้อาจจะทำให้ผู้ใหญ่เข้าใจผิดว่าเด็กรู้มากแล้ว แต่ที่จริงเด็กมักจะยังไม่เข้าใจความหมายของคำและเรื่องราวลึกซึ้งนัก แต่เมื่ออายุย่างเข้า ๕ และ ๖ ขวบขึ้นไป เด็กจะเข้าใจสิ่งเหล่านี้ได้ดีขึ้น การเรียนรู้ของเด็กจะค่อยเป็นไปและโน้มเอียงเข้าหาความจริงมากขึ้นจากประสบการณ์และคำสั่งสอนของผู้ใหญ่

พัฒนาการทางอารมณ์

การแสดงออกทางอารมณ์วัยนี้จะรุนแรงกว่าทารก เป็นวัยเจ้าอารมณ์ สังเกตเห็นได้เมื่อหวาดกลัวอย่างสุดขีด อิจฉาริษยาอย่างไม่มีเหตุผลและโมโหร้าย การที่เด็กมีอารมณ์เช่นนี้อาจสืบเนื่องมาจากเล่น นานและหักโหมเกินไป ขัดขืนไม่ยอมนอนกลางวัน เด็กรู้สึกว่าคุณสามารถทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้ม เกกว่าที่มารดาอนุญาตไว้ ทำ และขัดขืนที่จะอยู่ในขอบเขตที่บิดามารดาได้วางไว้ นอกจากนี้ยังโกรธไม่สามารถทำสิ่งที่ตนคิดว่าจะทำสิ่งที่จะทำสำเร็จจะรู้สึกไม่สมหวังและเกรี้ยวกราด แต่เมื่อมีโอกาสเข้าไปอยู่ในสังคมที่กว้างขวางขึ้น เช่น เข้าโรงเรียน หรือมีเพื่อนเล่น อารมณ์จะสงบลง แต่อย่างไรก็ตาม ระดับอารมณ์ และการเปลี่ยนแปลงอารมณ์ในเด็กแต่ละคนไม่เหมือนกัน ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลาย ๆ อย่าง เช่น สุขภาพ สิ่งแวดล้อมและการอบรมเลี้ยงดูที่ได้รับมาตั้งแต่วัยทารก เป็นต้น

อารมณ์สามัญซึ่งเกิดกับเด็กวัยนี้ ได้แก่ ความโกรธ ความกลัว ความอิจฉา ความรัก ความอยากรู้อยากเห็น และความสนุกสนาน

๑.ความโกรธ เป็นอารมณ์ธรรมชาติที่สุดของเด็กวัยนี้ เพราะเหตุว่าในวัยนี้มีเหตุการณ์ที่เร้าอารมณ์เด็กให้อยู่ในความโกรธมากมาย อีกประการหนึ่งเด็กจะแสดงอารมณ์เมื่อต้องการเอาชนะซึ่งเป็นวิธีที่ง่ายและรวดเร็วเมื่อใกล้จะพ้นวัยนี้ ความโมโหจะน้อยลง และแทนที่จะเกรี้ยวกราดเช่นเคย บางคนใช้วิธีนั่งซึม โอดครวญ หรือหน้าอแทน อย่างไรก็ตามเมื่อพ้นวัยนี้แล้ว บางคนสามารถควบคุมตัวเองไม่ให้เกิดอารมณ์ฉุนเฉียวได้บ้าง แต่อารมณ์รุนแรงเช่นนี้ต้องมีอยู่บ้างเป็นบางครั้งบางคราว

ความหวาดกลัว เกิดจากการที่เด็กรู้สึกว่าคุณขาดความปลอดภัย ซึ่งเกิดจากสถานการณ์บางอย่างที่ทำให้เด็กรู้สึกเช่นนั้น เด็กวัย ๓ - ๖ ขวบนี้มีสิ่งที่ทำให้หวาดกลัวมากกว่าวัยทารกและเด็กโต เมื่อเข้าสู่วัยนี้

เด็กเรียนรู้โลกและสิ่งแวดล้อมกว้างขวางมากขึ้น เด็กเคยประสบเหตุการณ์ที่น่ากลัวต่าง ๆ เช่น เคยหลงทางและ
หามารดาไม่พบ สุนัขกัด หรือเคยตกบันได เป็นต้น นอกจากนั้นเด็กยังเคยได้ยินเรื่องราวที่น่ากลัวซึ่งเกิดขึ้นกับ
ผู้อื่นจากนิทาน เรื่องราวจากวิทยุโทรทัศน์เด็กรู้เรื่องต่าง ๆ มากมายเมื่ออยู่ในวัยนี้สิ่งที่สำคัญที่เขารู้ก็คือมีสิ่งที่น่า
กลัวมากมายในโลกนี้วัยนี้เป็นวัยที่มีจินตนาการสูง ความกลัวจึงเพิ่มมากขึ้นเด็กจะกลัวความมืด กลัวความสูง
กลัวผี กลัวแม่มด เป็นต้น นอกจากนั้นความหวาดกลัวยังเกิดจากการเลียนแบบผู้เลี้ยงดูอีกด้วย

เมื่อเด็กโตขึ้น ความกลัวในสิ่งที่เคยกลัวจะลดลงและในที่สุดจะหายกลัวโดยสิ้นเชิง ที่เป็นเช่นนั้นเพราะ
เด็กเข้าใจแล้วว่าในสถานการณ์ที่เด็กเคยกลัวนั้น ไม่มีสิ่งใดน่ากลัวเลย และเด็กไม่ต้องการให้เพื่อนหัวเราะเยาะ ถ้า
ตนกลัวโดยที่เพื่อนไม่กลัว ถ้าอยู่ใกล้ชิดคนกลัว เด็กจะกลัวน้อยลง การที่ผู้ใหญ่ชี้แจงให้เด็กเข้าใจสิ่งที่เขาเคยกลัว
ก็ช่วยเด็กให้หายกลัวได้ ในที่สุดความหวาดกลัวบุคคล สิ่งแวดล้อมและประสบการณ์ที่ไม่คุ้นเคยก็จะหายไป เมื่อ
เด็กได้รู้จักใกล้ชิดกับสิ่งเหล่านี้ยิ่งขึ้น

ความอิจฉาริษยา เป็นอารมณ์ที่เกิดขึ้นเมื่อเด็กมีความรู้สึกว่าเขาเองด้อยกว่าผู้อื่นและขุ่นเคืองเมื่อรู้ว่าสิ่ง
ที่เขารักนั้นถูกแย่งชิงไป ความอิจฉาริษยาของเด็กอายุ ๓ - ๖ ขวบนี้มักเกิดขึ้นเมื่อมีน้องใหม่หรือมีสมาชิกของ
ครอบครัวเพิ่มขึ้นและให้ความสนใจจากบิดามารดาของเด็ก เด็กจะอิจฉาริษยาน้องเมื่อเห็นว่าบิดามารดาให้ความ
สนใจมากกว่าตน อิจฉาเพื่อนบางคนที่ครูแสดงความรัก เป็นต้น พฤติกรรมที่เกิดขึ้น เมื่อเวลาที่เด็กเกิดอารมณ์
อิจฉามีลักษณะเช่นเดียวกับอารมณ์โกรธแต่ค่อนข้างก้าวร้าวกว่า เด็กบางคนอาจจะมีพฤติกรรมเป็นเด็กกว่าอายุ
จริง เช่น ดุคนี้อายุ ๓ ปีสาละวอดที่นอน ร้องไห้แงหรือเกร พฤติกรรมดังกล่าวเป็นการแสดงออกเพื่อเรียกร้องความ
สนใจจากผู้ใหญ่ ดังนั้น บิดามารดาควรให้ความรัก ความอบอุ่นแก่บุตรทุกคน โดยเท่าเทียมกันเพื่อป้องกันมิให้
เด็กเกิดความรู้สึกเหลื่อมล้ำ อันเป็นสาเหตุให้เกิดอารมณ์อิจฉาขึ้น ปัญหาเหล่านี้จะลดน้อยลง

ความอยากรู้อยากเห็น เด็กมีความสงสัยใคร่รู้ในสิ่งต่าง ๆ ที่ไม่เคยเห็น ไม่เคยรู้จักมาก่อน ชอบสำรวจ
ดูคลำสิ่งต่าง ๆ เด็กจะแสดงให้เห็นว่าเขาต้องการรู้จักตั้งแต่ตัวเขาเองและสิ่งแวดล้อมรอบตัวเขา ชอบพิจารณา
สังเกตซักถามเพื่อเรียนรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กก่อนวัยเรียน ชอบซักถามเพื่อหาคำตอบจากสิ่งที่เขาอยากรู้ วัยนี้
จึงเรียกว่า “วัยช่างซัก” เริ่มประมาณ ๓ ขวบ จนกระทั่งถึงเวลาขึ้นชั้นประถม เมื่ออ่านหนังสือได้ก็ใช้การอ่าน
แทนการซักถาม คำถามมักจะออกมาในรูปอะไร ทำไม ของใคร เป็นต้น เด็กวัยนี้เริ่มรู้จักใช้เหตุผล มีความเป็น
ตัวของตัวเองผู้ปกครองที่ตอบคำถามเด็กโดยไม่ถือเป็นเรื่องรำคาญหรือลงโทษเด็ก จะช่วยเด็กให้การใช้เหตุผล
พัฒนาไปโดยรวดเร็ว และช่วยให้เด็กได้เรียนรู้สิ่งต่างๆ รอบตัวได้ดีขึ้น เป็นการสนับสนุนให้เด็กเกิดความอยากรู้อยากเห็นเพิ่มขึ้น ทำให้เป็นพื้นฐานนำไปสู่การเรียนรู้ที่ดีในวัยต่อไป ในทางตรงกันข้าม ถ้าผู้ปกครองแสดงความไม่พอใจ เบื่อหน่าย หรือลงโทษเด็ก จะทำให้เด็กถามลดน้อยลง เด็กจะมีนิสัยไม่อยากรู้อยากเห็นอีกต่อไป
อาจจะกลายเป็นคน “เชื่องง่าย” ขาดการใช้เหตุผล

ความสนุกสนาน เกิดจากอารมณ์ที่เป็นสุข หรือประสบความสำเร็จในกิจกรรมต่าง ๆ เด็กจะสนุกสนาน ร่าเริงใจ เด็กวัยนี้จะมีอารมณ์สนุกสนานเมื่อได้เล่นกับเด็กวัยเดียวกัน และทำกิจกรรมต่าง ๆ ได้เกินหน้าเด็กอื่น ๆ ความสนุกสนานแสดงออกด้วยการยิ้ม หัวเราะ หรือส่งเสียงดังด้วยความดีใจ

ความรัก เป็นอารมณ์แห่งความสุข เด็กวัยนี้แสดงความรักกันอย่างเปิดเผยเช่นเดียวกับอารมณ์อื่น ๆ เด็กจะกอดจูบลูบคลำสิ่งที่เด็กรักและอยากอยู่ใกล้ ๆ

พัฒนาการทางสังคม

พัฒนาการทางสังคม เด็กวัย ๓ - ๖ ขวบ เริ่มเรียนรู้การติดต่อและมีความสัมพันธ์กับบุคคลภายนอก ครอบครัวของเขา โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับเด็กวัยเดียวกัน เด็กเรียนรู้การปรับตัวให้เข้ากับสังคมกับเด็กอื่นพร้อมกับรู้จักร่วมมือในการเล่นกับกลุ่มเพื่อน เจตคติและพฤติกรรมทางสังคมของเด็กจะก่อขึ้นในวัยนี้ และจะแน่นแฟ้นยากจะเปลี่ยนแปลงในวัยต่างๆ ไป

ฉะนั้น ในวัยนี้เด็กควรได้รับการส่งเสริมให้เข้าสังคมหรือติดต่อกับเด็กอื่น ๆ เพื่อให้เด็กได้รับประสบการณ์เบื้องต้นที่จำเป็นสำหรับเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมในวัยต่อไป เด็กที่ได้เข้าโรงเรียนอนุบาลหรือศูนย์เด็ก มักจะได้ติดต่อกับสังคมแบบต่าง ๆ และเด็กอื่น ๆ ซึ่งทำให้สามารถปรับตัวทางสังคมได้ดี ทั้งในวัยนี้และเมื่อโต โรงเรียนอนุบาลหรือศูนย์เด็กจะช่วยส่งเสริมพัฒนาการทางสังคมของเด็กได้ดีมาก เพราะเหตุว่าครูอนุบาล สามารถช่วยเด็กให้ได้ติดต่อกับสังคมที่เขาพอใจ และหลีกเลี่ยงมิให้เด็กอยู่ในสังคมที่เขาไม่พอใจ อันเป็นสาเหตุให้เด็กไม่ชอบเข้าสังคม

ความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ วัยทารก เด็กพอใจที่จะอยู่ใกล้ชิดกับผู้ใหญ่ พอระยะ ๕ ขวบ เด็กจะเริ่มเบียดต่อการอยู่ใกล้กับผู้ใหญ่ต้องการเล่นกับเพื่อนวัยเดียวกันมากกว่า เด็กเริ่มต้องการเป็นอิสระและต้องการช่วยเหลือตนเองเพิ่มขึ้น เด็กจะเริ่มต่อต้านด้านกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่จากผู้ใหญ่เช่นเคย ถ้าเด็กได้รับความอบอุ่นจากบิดามารดาตั้งแต่ทารก เด็กจะรู้จักแสดงความรักต่อผู้ใหญ่คนอื่น ๆ ได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสมาชิกในครอบครัวของเขา

ความสัมพันธ์กับเด็ก เมื่อมีอายุประมาณ ๒ ขวบ เด็กจะเล่นคนเดียวหรือเล่นใกล้ ๆ กับเด็กอื่น ต่อมาจะดูเด็กอื่น ๆ เล่น ความสัมพันธ์กับเด็กอื่นยังน้อยมากและจะพยายามเข้าไปเล่นกับเด็กอื่นในเวลาต่อมา เมื่ออายุ ๓ - ๔ ขวบ เด็กจะเริ่มเล่นด้วยกันเป็นกลุ่ม พูดยกยอเลือกเพื่อนที่ตนชอบ ซึ่งก็จะเป็นเพื่อนเพศเดียวกันมากกว่าต่างเพศ แต่จะเล่นกันไม่นาน เพราะมีเรื่องขัดใจกันเสมอ เมื่อโกรธกันแล้วไม่นานเด็กก็จะเล่นร่วมกันได้อีก เมื่ออายุ ๕ ขวบ เด็กจะเล่นกับเพื่อนได้โดยไม่เลือกเพศ เล่นเกมส์ที่มีกติกาง่าย ๆ ได้ เมื่ออายุเข้าวัย ๖ ขวบ เด็กจะชอบเล่นกับเพื่อนวัยเดียวกันเป็นหมู่ หมู่ละ ๒ - ๓ คน อาจจะมีการแยกเพศกันบางครั้ง

เด็กจะอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขต้องเป็นบุคคลที่มีคุณภาพหรือมีจริยธรรม เด็กจะต้องเรียนรู้จริยธรรม ซึ่งจริยธรรมจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาเด็ก จริยธรรมจะเกิดขึ้นในเด็กอย่างช้า ๆ ค่อย ๆ ซึมซาบเข้าสู่การรับรู้ของเด็ก เริ่มตั้งแต่เด็กเริ่มจำใจทำตามแนวทาง ปฏิบัติที่ถูกต้องในสังคม โดยการ

กลัวการถูกลงโทษจากผู้ใหญ่ ผู้ดูแลเด็กไปจนถึงขั้นการรู้ว่าสิ่งใดควรกระทำหรือไม่ควรกระทำ โดยอาศัย
 วิจารณญาณของตนเองในสถานการณ์ต่าง ๆ ได้

ความรู้ในการเล่นกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

ความหมายของการเล่นของเด็ก

การเล่นในความหมายของผู้ใหญ่โดยทั่วไปมักจะหมายถึงการทำกิจกรรมใด ๆ ที่ก่อให้เกิดความรู้สึก
 สนุกสนานเพลิดเพลิน ไม่เคร่งเครียด แต่ความคิดของเด็ก การเล่นและการทำงานมีความหมายแตกต่างกัน คือ
 การเล่นหมายถึงสิ่งที่เด็กอยากทำ หรือต้องการทำเอง ส่วนการทำงานหมายถึงสิ่งที่เขาต้องทำเพราะผู้ใหญ่บังคับ
 หรือแสดงความต้องการให้เขาทำ นักจิตวิทยาและนักการศึกษาได้สรุปว่า แท้จริงแล้วการเล่นมิได้หมายถึงการทำ
 กิจกรรมใดที่ให้แต่ความสนุกสนานเพลิดเพลิน โดยที่ผู้เล่นมิได้คำนึงถึงผลบั้นปลาย แต่การเล่นหมายถึงการที่
 เด็กสร้างประสบการณ์ให้กับตนเองเพื่อเรียนรู้และรับรู้สิ่งแวดล้อม รวมทั้งสิ่งที่ไม่มีการสอนเขาได้ ด้วยการ
 เล่นเด็กสามารถช่วยให้ตนเองสามารถปรับตัวได้ และเปลี่ยนแปลงความคิดความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อม
 เพื่อให้ตรงกับความเป็นจริงรอบ ๆ ตัว การเล่นเป็นความจำเป็นหรือสำคัญมากสำหรับเด็กเท่า ๆ กันการทำงานมี
 ความจำเป็นหรือสำคัญมากสำหรับผู้ใหญ่ เพราะอันที่จริงแล้วการเล่นก็คือการทำงานของเด็กนั่นเอง

การเล่นกับการพัฒนาทางร่างกายของเด็ก

สภาพเด็กทั่วไปมักจะไม่นิยมอยู่นิ่ง ชอบเคลื่อนไหว ในระยะแรก ๆ เมื่อเด็กยังเป็นทารก การ
 เคลื่อนไหวส่วนต่าง ๆ เช่น การดูด การเคลื่อนไหวตา มือ และแขน เป็นไปในลักษณะของการโต้ตอบต่อ
 สิ่งแวดล้อมโดยอัตโนมัติ พฤติกรรมการตอบสนองต่อสิ่งรอบตัวซึ่งเกิดจากประสาทอัตโนมัติ ต่อ ๆ มาจะค่อย
 ๆ เปลี่ยนเป็นทักษะในการใช้ร่างกายส่วนต่าง ๆ เคลื่อนไหว ความชำนาญในการใช้ทักษะเคลื่อนไหวต่าง ๆ นี้
 เกิดขึ้นจากการที่เด็กได้ทำพฤติกรรมต่าง ๆ ซ้ำแล้วซ้ำอีกด้วยความเพลิดเพลินสนุกสนานและเอาใจจริงเอาใจ
 เล่นที่ถูกต้องจะช่วยสร้างเสริมพัฒนาการทางร่างกายและสุขภาพของเด็กได้เป็นอย่างดี เช่น การออกกำลังกาย ซึ่ง
 ช่วยทำให้เด็กมีสุขภาพแข็งแรง เด็กที่ขาดการออกกำลังกายจะมีแขนขาและพัฒนาการอื่น ๆ ไม่สมบูรณ์ ส่วนเด็ก
 ที่สามารถออกกำลังกายได้โดยการเล่นกลางแจ้ง จะมีความแข็งแรงของกล้ามเนื้อ กระดูก และมีการไหลเวียน
 ของโลหิตดี รวมทั้งการประสานงานของอวัยวะต่าง ๆ ทำงานสัมพันธ์กันได้อย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การ
 ประสานสัมพันธ์ของสายตากับมือ สายตากับขา และของประสาทสั่งงานต่าง ๆ นอกจากนี้การเล่น เช่น ปั่นดิน
 นํ้ามัน บีบลูกยาง จะช่วยให้กล้ามเนื้อย่อย เช่น กล้ามเนื้อนิ้วแข็งแรง ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อไปกับเด็กเมื่อเด็กทำ
 กิจกรรมต่าง ๆ ที่ต้องใช้นิ้วมือ

การเล่นกับการพัฒนาทางสติปัญญาของเด็ก

การเล่นของเด็กนอกจากจะให้ความเพลิดเพลินแก่เด็กแล้ว ยังเป็นประสบการณ์การเรียนรู้ของเด็ก พฤติกรรมการเล่นของเด็กจะสะท้อนถึงการรับรู้ ความรู้สึกนึกคิดและความเข้าใจที่เด็กมีต่อสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวเขา ทั้งนี้เพราะในการเล่น ไม่ว่าจะเป็นการเล่นสำรวจ การเล่นค้นหา หรือการเล่นแบบอื่น ๆ เด็กได้ใช้ประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ทางตา หู จมูก ปาก และทางการสัมผัสอื่น ๆ รับรู้และเกิดความรู้สึกนึกคิด ซึ่งจะช่วยให้เด็กเรียนรู้ได้ง่ายและมีประสิทธิภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างการเล่นและการเรียนรู้เพื่อพัฒนาสติปัญญาของเด็กที่เห็นได้เด่นชัดอีกประการหนึ่งก็คือ การเล่นจะช่วยให้เด็กได้มีโอกาสตอบสนองความกระตือรือร้นใฝ่รู้ของตนเอง ซึ่งจะนำเด็กไปสู่การค้นพบและเรียนรู้เกี่ยวกับตนเอง และสิ่งรอบ ๆ ตัวโดยไม่มีใครสอน ซึ่งปรากฏการณ์ดังกล่าวนี้เป็นการแสดงถึงความก้าวหน้าในระดับสติปัญญาของเด็ก

การเล่นกับการพัฒนาทางจิตใจและอารมณ์ของเด็ก

นักจิตวิทยาได้ศึกษาพบว่า การเล่นเป็นสิ่งจำเป็นในการช่วยให้เด็กมีพัฒนาการทางจิตใจและอารมณ์ที่มั่นคงและสมบูรณ์ต่อไปในอนาคต เพราะเด็กก็เช่นเดียวกับผู้ใหญ่ อาจเกิดความรู้สึกโกรธ กับข้องใจ หรืออารมณ์เครียดขึ้นได้เนื่องจากต้องอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่พึงประสงค์ หรือเนื่องจากเกิดความต้องการแล้วไม่สมปรารถนา อารมณ์ผิดปกติเหล่านี้จำเป็นต้องถูกระบายออกมิฉะนั้นแล้วจะเกิดการเก็บสะสมไว้ทำให้บุคคลนั้นมีอารมณ์ขุ่นมัว ไม่มีความสุข คิดแก้ปัญหาต่าง ๆ ไม่ได้ ผู้ใหญ่มักระบายอารมณ์ไม่ได้ออกโดยการเล่นกีฬา สำหรับเด็กการระบายออกจะทำได้โดยการเล่น เช่น การเล่นในลักษณะของการสร้างจินตนาการ การเล่นเลียนแบบ การเล่นเกมสัสมมติ การเล่นเพื่อระบายอารมณ์นี้ เป็นประโยชน์กับเด็กทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ในทางตรง เช่น เด็กที่อิจฉาน้องอาจจะระบายอารมณ์โดยการเล่นต่อตีตุ๊กตา เด็กที่กลัวหมอนินยา อาจจะระบายอารมณ์กลัวโดยการเล่นเครื่องมือแพทย์ สมมติตนเองเป็นแพทย์นำเข็มฉีดยาไปฉีดตุ๊กตา ในทางอ้อม เช่น นักจิตวิทยาใช้การเล่นในลักษณะระบายอารมณ์เป็นเครื่องทดสอบบุคลิกภาพของเด็ก เช่น การให้เด็กเล่นสมมติตนเป็นบุคคลในสภาพแวดล้อมโดยเด็กคิดเองว่าจะแสดงออกอย่างไร ทั้งคำพูดและท่าทาง การได้รับทราบความรู้สึกของเด็กที่แสดงออกในบทบาทสมมติ จะชี้บ่งถึงปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับเด็กได้ และจะนำไปสู่การที่ผู้ใหญ่ช่วยแก้ไขปัญหาให้แก่เด็กด้วยการช่วยให้เด็กปรับพฤติกรรมสนองตอบต่อสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสมต่อไป

การเล่นกับการพัฒนาทางสังคมของเด็ก

การเล่นนับได้ว่าเป็นรากฐานที่ดีที่จะฝึกเด็กให้เข้าสังคม นักจิตวิทยาได้เน้นถึงความสำคัญของการเล่นว่า คือสิ่งหรือแนวทางที่จะช่วยให้เด็กมีโอกาสนฝึกวิธีการเข้าสังคม ฝึกการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี รวมทั้งเรียนรู้หน้าที่บทบาทอื่น ๆ ของการเป็นสมาชิกของกลุ่ม การรวมกลุ่มเพื่อเล่นนี้เองที่ทำให้เด็กรู้จักตั้งกฎเกณฑ์ข้อบังคับที่เลียนแบบสังคมของผู้ใหญ่

โดยปกติแล้ว เด็กทุกคนจะเล่นเพื่อการเข้าสังคมตั้งแต่แรกเกิดแล้ว การเล่นทางสังคมของเด็กเล็กจะเป็นการเล่นเฉพาะกับผู้ใหญ่ที่อยู่ใกล้ๆ ชิดคนเท่านั้น โดยผู้ใหญ่เป็นฝ่ายเริ่มกิจกรรมการเล่นก่อน เช่น การเล่นไล่จับเด็ก การเล่นโยนลูกบอลให้เด็กรับ ต่อมาเมื่อเด็กเจริญเติบโตยิ่งขึ้น การเล่นทางสังคมจะมีพัฒนาสลับซับซ้อนมากขึ้นตามลำดับด้วย เด็กจะมีเพื่อนร่วมเล่น มีสิ่งของที่เป็นสื่อของการเล่น และมีวิธีการเล่นมากแบบและประเภทต่าง ๆ

พฤติกรรมการเล่นของเด็ก

ซัททัน - สมิธ (SUTTON - SMITH ,๑๙๗๒) แยกพฤติกรรมการเล่นของเด็กออกเป็น ๔ แบบ คือ การเลียนแบบ การสำรวจ การทดสอบ และการสร้าง แต่ละพฤติกรรมดังกล่าวมีความซับซ้อนและความต่อเนื่องของการใช้ทักษะทางกาย และทางความคิดซึ่งจะเปลี่ยนแปลงไปตามพัฒนาการของเด็กแต่ละคน พฤติกรรมการเล่นจึงเป็นเครื่องชี้วัดภาวะทางร่างกาย สมอง บุคลิกภาพ และสังคมของเด็กด้วย

การเลียนแบบเป็นการสะท้อนให้ผู้อื่นเห็นและทราบถึงการรับรู้สิ่งแวดลอมต่าง ๆ ของผู้เล่นในด้านที่เกี่ยวข้องกับตัวผู้เล่นหรือเด็ก การเล่นเลียนแบบช่วยให้เด็กเกิดการเรียนรู้สิ่งรอบตัวต่างๆ ที่ได้รับรู้ผ่านเข้าไปทางประสาทสัมผัส แต่ยังไม่อาจจะเข้าใจหรือรู้ความหมายได้ในทันทีที่รับรู้ ในการเลียนแบบเด็กจะผสมผสานกลมกลืนหรือปรุงแต่งสิ่งที่ได้รับรู้ใหม่ให้สอดคล้องเข้ากับสิ่งที่เขาเรียนรู้แล้วคุ้นเคยแล้ว จะเห็นได้จากการที่เด็กมักจะเล่นเลียนแบบสิ่งที่ตนคุ้นเคยก่อนและเห็นว่าสำเร็จ แต่สถานการณ์หรือสิ่งที่เด็กนำมาเล่นจะแตกต่างกันไป แล้วแต่ภูมิหลังของเด็ก

การสำรวจ ความสนใจ ความสงสัย และความกระตือรือร้นใคร่รู้ในสิ่งรอบตัวต่าง ๆ เป็นคุณสมบัติประจำวัยของเด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในระยะ ๓ - ๖ ขวบ และเป็นรากฐานของการเล่นแบบสำรวจ หากผู้ใหญ่รู้จักสนับสนุนการเล่นให้ถูกวิธีแล้ว คุณสมบัติประจำวัยนี้ก็จะได้รับการพัฒนาและมีติดตัวเด็กต่อไปเรื่อย ๆ ทั้งยังจะทำให้การเล่นของเด็กเป็นสิ่งที่มีความหมาย ในการเล่นสำรวจเด็กจะได้ใช้ประสาทรับรู้ความรู้สึกของเขามากกว่าเพียงการสัมผัสจับต้องหรือดูเฉย ๆ เด็กจะจับ จี๊ไชของเล่น กลิ้งมันไปมา ลองดม ลองดูดดู ฟังว่ามีเสียงมาจากส่วนไหนของของเล่น แล้วค้นหาต้นเหตุที่มาของเสียงด้วยการแกะของเล่นออกมาดู ซึ่งบางครั้งอาจทำให้ของเสีย แต่เด็กก็จะเรียนรู้ว่าตนเองสามารถทำให้สิ่งและสถานการณ์ต่าง ๆ เกิดหรือเปลี่ยนแปลงได้ ความไวของประสาทรับรู้สื่อก็คงจะเกิดหรือพัฒนาตามประสบการณ์ใหม่ของการเล่นสำรวจอยู่เสมอ การเล่นสำรวจนี่จะเป็นพฤติกรรมขั้นที่แนะนำให้เด็กไปสู่การค้นพบ และการแก้ปัญหาสิ่งหรือสถานการณ์ที่เด็กไม่เคยเรียนรู้และมีประสบการณ์มาก่อน

การทดสอบในการเล่นทดสอบเด็กจะอาศัยความรู้ใหม่ที่ได้จากการสำรวจและความรู้เดิมจากประสบการณ์ที่คุ้นเคยเป็นรากฐาน สิ่งที่เด็กได้สำรวจศึกษาแล้วจะเป็นอุปกรณ์ที่เด็กนำมาเล่นเพื่อทดสอบดูว่าคุณสมบัติของของเล่น และวิธีเล่นที่วางไว้จะเป็นไปตามที่เขาคิดหรือไม่อย่างไร เช่น ถ้าเอาแท่งไม้สี่เหลี่ยมมาตั้งเป็นรูปต่างๆ จะเป็นรูปอะไรได้บ้าง และจะตั้งได้สูงมาก ๆ ตามที่คิด ที่ต้องการหรือไม่ เป็นต้น ก่อนการเล่น

ทดสอบเด็กจึงควรมีโอกาสที่จะได้เรียนรู้เกี่ยวกับวัตถุหรือสถานการณ์ที่เล่นก่อน โดยการเล่นสำรวจและเล่น
เลียนแบบ

ในกรณีที่การทดสอบไม่ได้ผลตามที่คิดไว้ ปัญหาที่ตามมาคือการที่จะแก้ไขอย่างไรเกี่ยวกับ วิธีการเล่น
เช่น พิจารณาแก้ไขจังหวะ และลักษณะของการวางแท่งไม้ต่อ ๆ กันที่ทำให้มีการทรงตัวดี เมื่ออยู่ต่อ ๆ กันสูง ๆ
หรือศึกษาใหม่เกี่ยวกับคุณสมบัติของการเล่นนั้น เช่น พิจารณาถึงรูปร่าง ขนาด ความหยวบ ความละเอียดของ
ท่อนไม้ที่ให้ผลดีต่อการทรงตัวเมื่อถูกนำมาตั้งเป็นรูปต่าง ๆ ที่สูงมาก ๆ เป็นต้น ถ้าการทดลองเป็นไปในรูปของ
การเล่นแล้ว ความเป็นไปได้ อาจจะสูงมาก ที่เด็กจะไม่ล้มเลิกการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นและมีความอดทนและ
สนใจเป็นพิเศษที่จะพยายามทำงานให้สำเร็จ ทั้งนี้เพราะในการเล่นเด็กไม่ต้องแข่งกับใคร นอกจากกับตัวเอง
หรือถ้าจะแข่งกับผู้อื่นก็เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน ความผิดพลาดที่เกิดขึ้นมิได้เป็นเครื่องที่แสดงว่าตัวเขา
ไม่มีความสามารถเอาเสียเลย เพราะเขามีอิสระที่จะทดลอง ค้นคว้า สำรวจ และทดลองใหม่ได้เสมอ

คุณค่าของการเล่นทดสอบที่เห็นเด่นชัดคือ ส่งเสริมพัฒนาการการรู้จักคิดอย่างมีเหตุผลเหตุและผลจะ
ได้จากการสรุปจากปรากฏการณ์ที่เกิดจากการทดสอบ และผู้เล่นจะได้มีโอกาสเรียนรู้เกี่ยวกับตนเองและเรียนรู้
ที่จะช่วยตนเองด้วย

การเล่นสร้าง หมายถึง การที่ผู้เล่นสร้างความสัมพันธ์ระหว่างตนเองกับสิ่งแวดล้อมในลักษณะต่าง ๆ
เช่น การจัดทำของเล่นโดยการก้านกล้วยมาหักส่วนบนตกแต่งเป็นหัวม้าและใช้ขี่เล่น การสร้างสถานการณ์การ
เล่น โดยการสร้างเรื่องและเล่นตามเรื่อง การวางกฎเกณฑ์การเล่นโดยกำหนดบทบาทของผู้เล่นใหม่หรือ
เปลี่ยนแปลงจากของเดิม เป็นต้น

การเล่นสร้าง เริ่มต้นจากการที่เด็กสามารถแยกสิ่งแวดล้อมต่างๆ ออกได้ว่าต่างกับหรือเหมือนกับ
อย่างไร โดยมีเหตุที่จะสรุปแยกแยะความแตกต่างและความเหมือนนั้นได้ และโดยไม่รู้ตัวจะเริ่มใช้อารมณ์
และความคิดเห็นนั้น ของเขาออกมาเป็นการกระทำซ้ำตัวเด็กเองสามารถควบคุมได้ และเล่นสร้างนี้จะสะท้อน
ให้เห็นถึงความสามารถของเด็กในการรวบรวมอารมณ์ และความคิดและเหตุผลให้มาสัมพันธ์กันในรูปรวมใหม่
เพื่อก่อให้เกิดความคิดและประสบการณ์ใหม่ ๆ ในด้านสร้างสรรค์ เพื่อเป้าหมายของการกระทำหรือการเล่นสร้าง
ประสบความสำเร็จ ผู้เล่นหรือเด็กต้องใช้ความคิดความสามารถอื่นๆ อีก เช่น การแปลความหมายของความคิด
คิดเห็นและความรู้สึกของตนออกมาในรูปของสัญลักษณ์ ดังตัวอย่างการสร้างข้อสมมติให้ก้านกล้วยเป็นม้า การ
สื่อความหมายของการเล่นให้ผู้อื่นเกิดความเข้าใจได้โดยการใช้ภาษาพูด และกิริยาท่าทาง สีหน้า ดังตัวอย่างการ
เล่นเลียนแบบของพ่อแม่ลูกและหมอหรือการเล่นสร้างเรื่องตามความคิดคำนึง

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

จากการศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็กโดยการสืบค้นจากการสอบถามผู้รู้เช่น
ผู้เฒ่าผู้แก่ ซึ่งภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ผ่านกระบวนการถ่ายทอดจากรุ่นก่อนสู่รุ่นต่อ ๆ มา เพื่อนำไปใช้ส่งเสริมให้เด็ก
ได้เจริญเติบโตเป็นผู้ใหญ่ที่มีคุณภาพ

ของเล่น, การละเล่นเพื่อการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

ลักษณะของเล่น สามารถแบ่งเป็นสองลักษณะคือ ของเล่นที่อยู่ตามธรรมชาติ เช่นการนำดอกไม้แห้งมาทำเป็นกังหันหมุน การนำก้านของใบจามจุรีมาแข่งเล่นไก่ชน การนำส่วนประกอบต่าง ๆ ของต้นไม้ที่มีลักษณะคล้ายของเล่น เป็นต้น และของเล่นที่สร้างขึ้น โดยของเล่นประเภทนี้มักจะไม่สามารถรูปจะต้องนำวัสดุอุปกรณ์มาทำเป็นของเล่นโดยผู้ใหญ่อำนาจให้บ้าง เช่น ไม้โก่งกา ถ้าหากเป็นของเล่นที่ไม่ซับซ้อนก็จะทำเองบ้าง

วิธีการเล่น ของเล่นและการละเล่นมีวิธีการเล่นหลากหลายลักษณะ บางอย่างใช้เล่นคนเดียว เช่น ไม้โก่งกา กังหัน บางอย่างเล่นเป็นกลุ่มเป็นคณะ เช่น เล่นเตย เล่นตี บางอย่างเป็นของเล่นหรือการละเล่นเฉพาะเพศ เช่น เล่นหมากเก็บมักจะนิยมเล่นเฉพาะผู้หญิง เด็กผู้ชายมักจะชอบการเล่นที่ต้องใช้กำลังเช่น ตี การฟันดาบ การต่อสู้ เป็นต้น แต่ของเล่นและการละเล่นบางอย่างก็จะเล่นคละกันทั้งหญิงและชาย เช่น เล่นเตย เล่นกระต่ายขาเดียว เป็นต้น

วัสดุอุปกรณ์และการผลิต วัสดุที่นำมาทำเป็นของเล่นนั้นส่วนมากจะเป็นวัสดุที่เรียบง่ายที่มีอยู่ตามธรรมชาติบางอย่างใช้ได้เลยไม่ต้องนำมาประดิษฐ์เช่น ดอกของต้นไม้แห้งนำมาเล่นเป็นกังหันหมุน ใบไม้ต่าง ๆ นำมาเป่าเล่น เป็นต้น แต่บางอย่างต้องนำมาประดิษฐ์ก่อน เช่น นำไม้ไผ่มาสานเป็นรูปสัตว์ต่าง ๆ นำมาทำไม้โก่งกาหรือไม้โก่งเก้ง เป็นต้น สำหรับการประดิษฐ์ของเล่นแต่ละอย่างนั้นมีลักษณะของการถ่ายทอดระหว่างคนแก่กับคนแก่หรือผู้ใหญ่ทำให้ในกรณีที่ของเล่นสลับซับซ้อน แต่บางอย่างก็สมารถทำได้เลยและมีการแนะนำกันในกลุ่มเดียวกัน

ประโยชน์ของการละเล่นและของเล่น ของเล่นและการละเล่นนั้นมีประโยชน์อาทิเล่นแล้วได้สามัคคีกันในกลุ่มหรือกลุ่มที่เล่นอีกทั้งยังประกอบไปด้วยความสนุกสนานไม่ต้องเสียเงินไปซื้อของเล่นเพราะใช้วัสดุธรรมชาติและใช้วัสดุที่เหลือให้เป็นประโยชน์ทำให้เกิดผลดีในแง่ความปลอดภัยจากสารพิษต่าง ๆ เนื่องจากของธรรมชาติไม่มีสารอันตราย นอกจากประโยชน์ที่เห็นได้ชัด เช่น ได้ออกกำลังกายทำให้ร่างกายแข็งแรงแล้วยังสามารถทำให้ผ่อนคลายความเครียด ผักผ่อนสติปัญญาในการวางแผนใช้ปฏิภาณไหวพริบและทำให้เกิดความเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดีด้วย ดังนั้น การละเล่นและของเล่นจึงสามารถส่งเสริมพัฒนาการเด็กได้อย่างดี

อาหาร, ขนมหักกับการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

อาหารและขนมเป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมพัฒนาการทางร่างกาย เด็กจะได้รับสารอาหารที่เป็นประโยชน์ต่อร่างกายโดยผ่านอาหารซึ่งเป็นอาหารที่ทำมาจากของที่มีอยู่ในชุมชน อาหารส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นพื้นเมือง ในอดีตเป็นอาหารที่ทำมาจากของที่ได้จากธรรมชาติ เป็นส่วนใหญ่ไม่ว่าจะมาจากป่า มี เห็ด หน่อไม้

สัตว์ป่า ในน้ำก็ประเภทสัตว์น้ำ และพืชผักมีผักบุ้ง และจากในบริเวณบ้าน เช่น ผักตำลึง จิง ข่า ตะไคร้ เป็นต้น ส่วนขนมนั้น

ขนมในชุมชน เช่น ขนมจ็อก (ขนมเทียน) ขนมข้าวต้ม (ข้าวต้มมัด), ขนมข้าวแดง, ข้าวหลาม, ข้าวแคบ เป็นต้น เป็นขนมที่ทำขึ้นในช่วงเทศกาลวันสำคัญต่าง ๆ เช่นทำขนมจ็อกในวันพระ วันสำคัญทางศาสนา วันปีใหม่เมือง (สงกรานต์) และใช้ในงานพิธีกรรมต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ทำขนมข้าวแดงในวันศพ ทำขนมข้าวแต่นในวันขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น

ตอนที่ ๔ การศึกษาและพัฒนารูปแบบความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

กิจกรรมศึกษาและพัฒนารูปแบบความร่วมมือของชุมชน

การดำเนินกิจกรรมเพื่อศึกษาและพัฒนารูปแบบความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กตามวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัยซึ่งได้ดำเนินกิจกรรมหลัก ๔ กิจกรรมได้แก่

๑. กลไกการขับเคลื่อนกิจกรรม

๑.๑ กลไกชมรมผู้ปกครอง

กลไกชมรมผู้ปกครองเกิดจากการพัฒนากระบวนการทางความแนวคิดของคณะทำงาน และผู้ปกครองตลอดจนผู้เกี่ยวข้องในระยะเวลาการทำงานโครงการวิจัยระยะที่ ๑ และเห็นว่าสภาพปัญหาความไม่ต่อเนื่องและปัญหากลไกการทำงานไม่ชัดเจน ซึ่งเมื่อศึกษาหลักการทางพุทธศาสนามวดอภินิหารกรรมและศึกษาเอกสารงานวิจัยทางการศึกษา พบว่าการมีส่วนร่วมของผู้ปกครองมีผลอย่างมากต่อการจัดการศึกษา อีกทั้งปัจจุบันพระราชบัญญัติการศึกษามีแนวทางให้ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในรูปแบบต่าง ๆ ดังนั้นจึงได้มีการตกลงกันระหว่างผู้ปกครองจัดตั้งกลุ่ม/ชมรม ชื่อชมรมผู้ปกครอง

๑.๒ กลไกทีมธนาคารต้นกล้า

กลุ่มธนาคารต้นกล้า คือกลุ่มเด็กที่อยู่ในชุมชนบ้านหนองหล่ม มีบทบาทสำคัญในกิจกรรมโครงการวิจัย ในฐานะเป็นกลไก/ทีมงาน และเป็นทีมงานที่ช่วยเหลือในกิจกรรมต่างๆ ของโครงการ ซึ่งพอประมวลบทบาทเช่น เป็นคณะกรรมการเตรียมการ เป็นผู้ดำเนิน ผู้ติดต่อประสานเป็นพี่เลี้ยงเด็ก เป็นต้น

๑.๓ กลไกคณะกรรมการเฉพาะกิจ (กิจกรรม)

กลไกคณะทำงานเฉพาะกิจเป็นเพียงหนึ่งในการขับเคลื่อนกิจกรรมต่าง ๆ เป็นคณะทำงานที่ไม่เป็นทางการแล้วแต่กรณีและความเหมาะสมของกิจกรรมนั้น ๆ โดยทั่วไปมักจะประกอบด้วยหน้าที่ต่างๆ อาทิ การติดต่อประสานงาน การเตรียมการต่าง ๆ การดำเนินกิจกรรม เป็นต้น

๒. กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์

การสร้างสัมพันธ์ของชุมชนเพื่อการส่งเสริมและพัฒนาเด็ก ซึ่งได้มีการจัดกิจกรรมประกอบด้วย

๒.๑ กิจกรรมทัศนศึกษา

การจัดกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์นั้น ได้มีการการประชุมปรึกษาหารือกับชมรมผู้ปกครองและหาหรือทีมงาน ตลอดจนสอบถามความต้องการของเด็กในการจัดกิจกรรมนอกสถานที่ซึ่งถือเป็นการเรียนรู้นอกสถานที่ โดยได้ดำเนินกิจกรรมลักษณะการเรียนรู้นอกสถานที่ จำนวน ๒ ครั้งประกอบด้วย การไปทัศนศึกษาสวนสัตว์เชียงใหม่ และการจัดกิจกรรมพิเศษที่สระน้ำบ้านครูสำโรง บ้านสันตอแม่ทา ตำบลหาทุ่งหลวง อำเภอแม่ทา จังหวัดลำพูน

๒.๒ กิจกรรมค่ายครอบครัว

การจัดกิจกรรมค่ายครอบครัวได้แนวคิดจากการจัดกิจกรรม Day Camp ของโรงเรียนวัดหนองหม่นซึ่งเป็นกิจกรรมของนักเรียนระดับประถม ที่ประชุมได้เสนอให้มีการจัดเป็นลักษณะค่ายครอบครัวมีการจัดฐานการเรียนรู้ในเรื่องต่าง ๆ ให้กับเด็ก เช่น เนื้อหาการเรียนรู้เรื่องขนมครก น้ำผลไม้ ส้มตำ ไข่ทอด ขนมปัง การเย็บผ้า สี่ เป็นต้น

๓ กิจกรรมสรรหาสื่อสร้างสรรค์และพัฒนาเด็ก

ในการกิจกรรมสรรหาสื่อเพื่อพัฒนาเด็กนั้นได้ดำเนินการ ๒ ลักษณะคือ การผลิตสื่อภูมิปัญญาท้องถิ่น และการสรรหาสื่อเทคโนโลยี ในการดำเนินกิจกรรมดังกล่าวเป็นไปตามหลักการ “ไม่ลืมของเก่า ไม่เมาของใหม่”

การผลิตสื่อภูมิปัญญานั้นได้มีการทำของเล่นพื้นบ้านซึ่งมีผู้เฒ่าผู้แก่ได้ทำขึ้นมา เช่น ไม้โก่งกาง ก๊อบ แก้ว รดลาก กังหันลม เป็นต้น เพื่อให้เด็กได้ฝึกและได้เล่น ส่วนการสรรหาสื่อเทคโนโลยีนั้นได้แก่การหาโปรแกรมทางการศึกษามาให้เด็กเล็กได้เรียนรู้ผ่านคอมพิวเตอร์

๔ กิจกรรมอาสาพัฒนาเด็ก

การสร้างกิจกรรมต่างๆ ให้เกิดขึ้นนั้นเป็นกระบวนการให้คนหลาย ๆ คนเข้ามามีส่วนร่วมอันจะทำให้เกิดกลไกการพัฒนาเด็กจากคนหลาย ๆ กลุ่ม สำหรับอาสาพัฒนาเด็กได้แก่ การให้เด็กโตเป็นพี่เลี้ยงเด็กเล็กใน

กิจกรรมต่าง ๆ เช่น การไปทัศนศึกษา การจัดค่ายครอบครัว การสอนเล่นของเล่น เป็นต้น สำหรับผู้ใหญ่ให้แก้
มามีบทบาทในการผลิตสื่อของเล่น

บทที่ ๕

สรุปอภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

วิเคราะห์รูปแบบความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก

จากการศึกษาและพัฒนา รูปแบบความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กตลอดระยะเวลาดังกล่าว เมื่อวิเคราะห์แล้วมีรูปแบบและเนื้อหาที่น่าสนใจดังนี้

๑.การจัดกิจกรรมของโครงการดังกล่าวส่วนใหญ่มีลักษณะเป็น structured Learning คือการเรียนรู้แบบการจัดตั้งขึ้น มีการวางแผนการดำเนินงาน มีโครงสร้าง ดำเนินการสอดคล้องกับกิจกรรมการเรียนรู้ในโรงเรียน

๒.กิจกรรมดังกล่าวนี้ทั้งหมดเป็นการใช้โรงเรียนเป็นฐาน เป็นการจัดกิจกรรมในโรงเรียน ใช้โรงเรียน และครูในโรงเรียนเป็นตัวตั้ง

๓.กิจกรรมดังกล่าวส่วนใหญ่เป็นวิธีการที่มุ่งสร้างและการส่งเสริมความร่วมมือของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ

แต่เมื่อได้ทำการวิเคราะห์และทบทวนในรูปแบบความร่วมมือดังกล่าวข้างต้นแล้ว ยังเห็นว่ารูปแบบเหล่านั้นมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ อาทิ ตามความเป็นจริงของการเรียนรู้เด็กในแต่ละวันนั้นมีทั้งลักษณะที่เป็น structured Learning คือการเรียนรู้แบบการจัดตั้งขึ้น มีการวางแผนการดำเนินงาน มีโครงสร้าง และการเรียนรู้แบบ Unstructured Learning คือการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ไม่มีการแบบแผน ในวิธีการเรียนรู้ทั้งสองวิธีดังกล่าว นั้นส่วนใหญ่ในชีวิตประจำวันมักจะเป็นการเรียนรู้ตามธรรมชาติมากกว่าการเรียนรู้ในห้องเรียน ดังนั้นจึงน่าจะมีการให้เด็กสัมผัสกับสภาพแวดล้อมและร่วมสถานการณ์แล้วเกิดการเรียนรู้ตามธรรมชาติ เด็กจะได้เรียนรู้จากการสัมผัสและสัมผัสกับสภาพแวดล้อมที่เป็นบุคคล สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ สภาพแวดล้อมทางจิตวิญญาณ และสภาพแวดล้อมทางวัตถุ ตลอดจนสื่อต่าง ๆ ในชีวิตประจำวันของเด็กนับตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงเวลาเข้านอนเด็กได้สัมผัสประสบการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจาก

๑.การสนองความต้องการทางกาย เช่น การกินอาหาร การขับถ่าย การพักผ่อน การออกกำลังกาย การอาบน้ำทำความสะอาด การสวมเสื้อผ้า การนอนหลับ

๒.การสังเกตและเรียนรู้บทบาทของคนในครอบครัว โดยที่เด็กจะเรียนรู้จากความสัมพันธ์กับผู้ใหญ่ พี่น้อง ญาติ เพื่อนเล่น และสัตว์เลี้ยง ตลอดจนรู้จักวิธีใช้เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ภายในบ้าน การเรียนรู้ในลักษณะค่อยเป็นค่อยไป และเพิ่มขึ้นทีละน้อยในแต่ละวัน เด็กจะเรียนรู้ได้ดีเมื่อผู้ใหญ่ส่งเสริม

๓.การเรียนรู้โดยมีส่วนร่วมในพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาและการทำมาหากิน เช่น การติดตามผู้ใหญ่ไปไน้ไร่นา การไปทำบุญที่วัด การเซ่นไหว้บรรพบุรุษ การกราบพระก่อนนอน

๔.การเรียนรู้จากการเล่น และเพื่อนเล่น นอกจากเป็นการพัฒนาทางด้านร่างกาย สติปัญญา อารมณ์ และสังคมแล้ว เด็กยังได้ฝึกหัดการปรับตัวและฝึกฝนคุณธรรมหลายประการ .

๕.การเผชิญกับสถานการณ์ต่าง ๆ ในชีวิตประจำวัน เช่น น้ำท่วมขามเจ็บป่วย การลากข้าวมาใส่ถัง การไปทำงานต่างถิ่น การไปเที่ยวเล่นในบ้านใกล้เคียง การช่วยพ่อแม่ทำงานบ้าน การไปซื้อของที่ร้านค้า การได้รับอันตรายเพราะตกจักรยาน ฯลฯ เด็กได้เรียนรู้เพื่อเผชิญสถานการณ์เหล่านี้โดยการสังเกตพฤติกรรมผู้ใหญ่ การห้ามปราม ดักเตือน สั่งสอน ของผู้ใหญ่การเรียนรู้เช่นนี้เป็นไปตามธรรมชาติ ไม่มีแบบแผน และขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ที่ใกล้ชิดกับผู้ใหญ่ด้วย

ประเด็นในการใช้โรงเรียนเป็นฐานการพัฒนาเด็ก เมื่อดำเนินการไปแล้วพบว่าการใช้รูปแบบดังกล่าวมีข้อจำกัดหลายประการ เช่น ความสับสนและไม่แน่ใจของครูต่อการปฏิรูปการศึกษาที่เกิดจากนโยบายของกระทรวงศึกษาธิการที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาไม่แน่นอน อีกทั้งการที่โรงเรียนมีกิจกรรมหลักมากมายทำให้กิจกรรมที่เกิดจากโครงการเป็นเพียงกิจกรรมเสริมเท่านั้น บางครั้งเมื่อจัดกิจกรรมขึ้นทำให้กลายเป็นการเพิ่มภาระสำหรับครู และค่านิยมทางการศึกษาของสังคมสมัยใหม่ของผู้ปกครองที่ต้องการให้เด็กได้แต่เรียนในตำราเท่านั้น โดยไม่สนใจการจัดกิจกรรมอื่น ๆ ที่นอกเหนือตำรา หรือแม้กระทั่งความขัดแย้งต่อการจัดระบบการศึกษาและปัญหาอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นมีผลต่อการจัดแย้งก่อให้เกิดความไม่เข้าใจกัน

และประเด็นของกิจกรรมที่ส่วนใหญ่มุ่งเน้นการสร้างและส่งเสริมพัฒนาความร่วมมือ ซึ่งพบว่าการจัดกิจกรรมที่ผ่านมา ถึงแม้ว่ามีผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวนมาก แต่เป็นการเข้าร่วมในลักษณะ “เขาให้มาร่วม” ไม่สามารถก่อให้เกิดความร่วมมือที่แท้จริงและเกิดความต่อเนื่องได้

จากข้อจำกัดของรูปแบบความร่วมมือในกิจกรรมที่จัดขึ้นดังกล่าว และการวิเคราะห์โจทย์ที่สำคัญอีก ๓ แม่มุม คือ เรื่องของความต่อเนื่องและยั่งยืน เรื่องการพัฒนากิจกรรมที่เป็นเครื่องมือในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก และเรื่องการพัฒนา รูปแบบความร่วมมือของชุมชนที่แท้จริงและเกิดความต่อเนื่องได้อะไร

อย่างไรก็ตามจะต้องมีการจัดกิจกรรมที่สามารถทำให้เกิดประเด็นเหล่านี้ด้วย คือ กิจกรรมที่ส่งเสริมพัฒนาการเด็ก กิจกรรมที่ส่งเสริมความร่วมมือ และกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืน

เมื่อทำการวิเคราะห์และทบทวนโจทย์คำถามที่น่าสนใจดังกล่าวจึงได้มีการออกแบบกิจกรรมที่เหมาะสมโดยมีกระบวนการค้นหาความต้องการและสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายเพื่อให้เกิดความต่อเนื่องและยั่งยืนต่อไป

รูปแบบและเนื้อหาความร่วมมือของชุมชนผ่านกระบวนการสร้างสวนวัดเป็นสวนเด็ก

หลังจากได้ทบทวนการทำงานและได้ปรับเปลี่ยนกิจกรรมต่าง ๆ ให้มีความเหมาะสม และได้ดำเนินการมาระยะหนึ่งจึงก่อให้เกิดการพัฒนา รูปแบบความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กสรุปได้ดังนี้

๑.รูปแบบการใช้วัดเป็นฐานการพัฒนาเด็ก ซึ่งจากกิจกรรมในระยะแรกได้ดำเนินการ โดยใช้โรงเรียนเป็นฐานซึ่งเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ยังมีข้อจำกัดต่าง ๆ ดังนั้นในระยะต่อมาจึงได้ดำเนินการโดยใช้วัดเป็นหลักในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ โดยได้เป็นผู้ประสานงานกับองค์กรต่าง ๆ ในชุมชนและองค์กรนอกชุมชนเพื่อร่วมกันดำเนินกิจกรรม

๒.รูปแบบการพัฒนาสถานที่ให้เหมาะสม (สัปปายะ) ตามคติโบราณที่ว่า ยามบ้านเมืองดีเขาสร้างวัดให้ลูกหลานท่านเล่น ซึ่งได้สร้างและพัฒนาสวนของวัดให้เหมาะสำหรับการมาใช้บริการของเด็กซึ่งต่อไปจะปรับปรุงให้เหมาะสำหรับการจัดกิจกรรมเด็กและครอบครัว

๓.รูปแบบการสร้างพื้นที่สาธารณะสำหรับเด็กและครอบครัว ซึ่งตามธรรมชาติของเด็กแล้วการได้มีโอกาสรวมกันจะก่อให้เกิดกระบวนการทางสังคมคือการได้เล่นร่วมกัน ทุกอย่างรอบกายของเด็กจะถูกเนรมิตใช้ให้เป็นของเล่นทันที ซึ่งกระบวนการทางสังคมผ่านการเล่นนับว่ามีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการทางสังคมของเด็ก ดังนั้นการจัดสวนของวัดให้เป็นพื้นที่สาธารณะจึงทำให้เด็กได้มาพบปะรวมกันจัดกิจกรรมร่วมกัน

๔.รูปแบบการเรียนรู้แบบธรรมชาติ (Instructured Learning) เป็นการเรียนรู้ที่เป็นไปตามธรรมชาติของเด็กโดยผ่านการเล่น การเลียนแบบ การดำเนินชีวิตประจำวัน โดยมีกัลยาณมิตรคอยดูแลอยู่ใกล้ ๆ

๕.รูปแบบศูนย์ส่งเสริมและพัฒนการเรียนรู้ ในการดำเนินการพัฒนาเด็กและครอบครัวดังกล่าวก่อให้เกิดองค์กรที่ทำหน้าที่เป็นเจ้าภาพในการดำเนินการ ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนการเรียนรู้

วิเคราะห์ผลลัพธ์จากการดำเนินงาน

การเรียนรู้ของผู้ที่เกี่ยวข้องทุกฝ่าย

นักวิจัย และผู้ช่วยนักวิจัย ได้ศึกษาเรียนรู้ทุกกระบวนการ ได้ความรู้ เทคนิคต่าง ๆ และได้ร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับสถาบันต่าง ๆ เช่น เวทีแลกเปลี่ยนงานวิจัย การสัมมนา การประชุม

ทีมนักวิจัย (เด็กและเยาวชน) ได้เรียนรู้ท้องถิ่นผ่านการเก็บข้อมูล เช่น ข้อมูลกรณีศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับวิถีชีวิต และข้อมูลทางภูมิปัญญาท้องถิ่นว่ามีอะไรบ้าง ได้เรียนรู้ผ่านเวทีต่าง เช่น เวทีประวัติศาสตร์ชุมชน เวทีเสวนาเรื่องเด็กดี

ชาวบ้าน ได้เข้ามาเรียนรู้ร่วมกันเช่น เข้าร่วมกิจกรรมของเล่นพื้นบ้าน เวทีประวัติศาสตร์ชุมชน เวทีเสวนาเรื่องเด็กดี และกิจกรรมรูปแบบต่าง ๆ ในการดำเนินการระยะต่อมาคือ กิจกรรมส่งเสริมการผลิตสื่อกิจกรรมอาสาพัฒนาเด็ก กิจกรรมครอบครัวสัมพันธ์ ตลอดจน กระบวนการสร้างสระน้ำคุณธรรมเป็นต้น

กระบวนการสื่อสารสร้างการมีส่วนร่วม

การพูดคุย เป็นวิถีปกติและเป็นธรรมชาติมีประสิทธิภาพมากในการสื่อสารติดต่อประสานงาน ดังนั้นโครงการนี้จึงได้ใช้ช่องทางการสื่อสารประเภทนี้มากที่สุดในการติดต่อในการจัดกิจกรรม ในการสร้างสัมพันธ์ทำความเข้าใจ และปรึกษาหารือในประเด็นการพัฒนาเด็กแบบบูรณาการ และครูได้มีโอกาสพูดคุยกับผู้ปกครองบ่อยเมื่อผู้ปกครองได้มารับ-ส่งบุตรหลานของตนมาโรงเรียน ซึ่งก็เป็นโอกาสการสื่อสารข่าวคราว และอีก

ลักษณะหนึ่งคือการไปเยี่ยมบ้าน โดยครูอรพิน ได้เดินเยี่ยมครอบครัวเด็ก เป็นการสื่อสาร การเยี่ยมเยียน พุดคุย ซึ่งมีผลต่อการสร้างสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นยิ่งขึ้น

การประชุม/การจัดเวที ซึ่งมีทั้งการประชุมกลุ่มย่อยในการเตรียมการ การประชุมกลุ่มใหญ่เพื่อชี้แจง การประชุมที่เป็นสามัญคือทุกสองเดือนครั้ง และการประชุมวิสามัญ คือการประชุมเฉพาะกิจ ซึ่งจากการประชุม ทำให้เกิดการสื่อสาร โดยเฉพาะการสื่อสารกระจายงาน/แบ่งงาน

การใช้จดหมายข่าว/หนังสือ การใช้จดหมายข่าวนั้นได้ทดลองทำ ๑ ฉบับเมื่อเดือนกุมภาพันธ์เพียงฉบับเดียวเท่านั้นเนื่องจากทีมงานไม่พร้อมดำเนินการ ส่วนการใช้หนังสือนั้นได้ใช้เป็นประจำเพื่อใช้ในการติดต่อแบบเป็นทางการซึ่งเป็นหน้าที่ของโรงเรียนในการออกหนังสือ และทางโครงการทำหนังสือบ้างเป็นกรณี

การทำกิจกรรมให้เห็น การสื่อสารประเภทนี้สื่อสารในรูปแบบทำให้เห็นแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น การให้เด็กได้เล่นน้ำเพื่อจะสื่อสารแก่ผู้ปกครองและผู้ใหญ่ว่า “สระน้ำให้เยอะไรมากกว่าที่เรา (ผู้ใหญ่)คิด” การทำกิจกรรมพัฒนาเด็กเพื่อเป็นรูปแบบทางเลือกการพัฒนาคนแก่หน่วยงานที่รับผิดชอบ การร่วมมือของบ้าน, วัด, โรงเรียน บวร. เป็นแนวทางแก่สังคมในการทำงานร่วมกันแบบองค์รวมเพื่อแก้ปัญหาการพัฒนาแยกส่วนไม่ยั่งยืน เป็นต้น

สื่อมวลชน เช่น การเขียนบทความเกี่ยวกับกิจกรรมพัฒนาเด็กในบทความ ที่ผ่านมานั่งสื่อพิมพ์ The Nation นำบทความลงในคอลัมน์มีจุดประกาย เป็นต้น และมีรายการโทรทัศน์ช่อง ๕ รายการชุมชนคนแกร่ง มาถ่ายทำ และช่อง ๓ รายการเมืองไทยวันนี้ และรายการคนค้นคน กำลังติดต่อและรวบรวมข้อมูล ซึ่งสื่อช่อง ๗ นี้ เป็นสื่อที่อาจจะมียุทธศาสตร์กว้างเป็นการนำเสนอภาพการทำงานของ บวร. ในการพัฒนาด็ก ซึ่งอาจจะมียุทธศาสตร์ด้านจิตวิทยาสะท้อนมาสู่ชุมชนทำให้คนในชุมชนตระหนักและตื่นตัวในการทำงานพัฒนาเด็กมากขึ้นซึ่งเกิดจากความมั่นใจในตัวเองเพิ่มขึ้นเมื่อคนข้างนอกสนใจถึงมาถ่ายทำรายการ เป็นต้น

สื่อบุคคล คือบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการสื่อสารข่าว/กิจกรรม ต่าง ๆ ของโครงการซึ่งที่ผ่านมามีพระครูวรกิจจานุยุต ท่านอนุเคราะห์ในการสื่อสารเรื่องราวที่เกิดขึ้นจากความเคลื่อนไหวให้กับชาวบ้านในโอกาสที่ชาวบ้านมาทำบุญวันพระ ผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้ทำหน้าที่กระจายข่าวให้กับชาวบ้านด้วยการประกาศเสียงตามสาย และเป็นศูนย์กลางการติดต่อประสานงานกับกลุ่มคนต่าง ๆ ในชุมชน ส่วนในภาคส่วนของโรงเรียนนั้นมีครูอรพิน เล็ก ซึ่งรับผิดชอบคือเป็นครูประจำชั้นอนุบาลเป็นผู้สื่อสารข่าวคราว ข้อมูลความเคลื่อนไหว ตลอดจนการติดต่อประสานงานกับผู้ปกครองของเด็ก โดยผ่านช่องทางทางการพุดคุยขณะที่ผู้ปกครองมาส่งและรับเด็ก และอีกช่องทางหนึ่งคือการใช้หนังสือ ซึ่งครูอรพินเป็นผู้ทำหน้าที่สื่อสารข้อมูลในรูปแบบการเขียนหนังสือเชิญในนามโรงเรียนและนามโครงการฯ

การมีส่วนร่วมในกิจกรรมโครงการ

เนื้อหาสำคัญของกิจกรรมโครงการนี้ประการหนึ่งคือการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการส่งเสริมพัฒนาการเด็กปฐมวัย โดยใช้เกณฑ์การวิเคราะห์ เช่น ระดับความถี่และความห่างของการเข้าร่วม ความเข้มข้นของการเข้าร่วม ในระดับเชิงลึก และระดับเบื้องต้น นำไปวิเคราะห์สัมพันธ์กับกลุ่มคนต่าง ๆ ที่เข้าร่วมดังนี้

คณะกรรมการในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการ แบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

- คณะทำงานหลัก ประกอบด้วย พระมหาดินห์ ปัทมทิโธ ครูอรพิน เล็ก ตัวแทนชมรมผู้ปกครองประกอบด้วย สกาวรัตน์ สุขะวารี วิไลวรรณ พิงคะสัน เป็นชุดทำงานที่มีระดับความเข้มข้นของการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนและมีระดับความถี่ของการเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ มากที่สุดในบรรดากลุ่มต่าง ๆ ที่มีส่วนสัมพันธ์กับการทำงานส่งเสริมพัฒนาการเด็ก
- คณะทำงานเฉพาะกิจ คือทีมงานที่ตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการตามกิจกรรมโดยมีคนที่เข้าร่วมเป็นทีมงานตามความเหมาะสมของกิจกรรมงานนั้น ๆ ซึ่งประกอบด้วย คณะทำงานหลัก ตัวแทนคณะกรรมการนักเรียน ตัวแทนกลุ่มธนาคารต้นกล้า ตัวแทนชมรมผู้ปกครอง เช่น นางส่องแสง อุดรศักดิ์ นางฟองจันทร์ ทิพย์ศักดิ์ นายสิน ปัญญาคำ ตัวแทนโรงเรียนหนองหล่ม เช่น ภารโรง และครูวิวรรณ เป็นกลุ่มคนที่มีระดับความเข้มข้นของกระบวนการมีส่วนร่วมและความถี่รองมาจากคณะทำงานหลัก

ผู้นำชุมชนและคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นกลุ่มคนที่เข้ามามีส่วนร่วมในขั้นของการรับทราบข้อมูลเป็นผู้สนับสนุนทางด้านกำลังใจ และการขอความร่วมมือ การติดต่อประสานงานกับกลุ่มคนต่าง ๆ ในชุมชน เนื่องจากการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ที่ต้องสัมพันธ์กับชุมชนจะต้องผ่านการเห็นชอบจากคณะกรรมการหมู่บ้าน ดังนั้นเมื่อจะกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่งที่สัมพันธ์กับชุมชนจะต้องมีการนำเสนอในที่ประชุมของคณะกรรมการหมู่บ้านและต้องได้รับการเห็นชอบก่อนจึงจะสามารถดำเนินการได้ เช่น กิจกรรมค่ายครอบครัวเป็นกิจกรรมตัวอย่างที่ต้องผ่านการเห็นชอบจากคณะกรรมการ และคณะกรรมการได้ให้เกียรติมาร่วมเป็นกำลังใจแก่ทีมงานและกิจกรรมค่ายครั้งนั้นโดยมีตัวแทนคณะกรรมการทั้งสามหมู่บ้านเข้าร่วม เป็นต้น

ผู้ปกครองของเด็ก เป็นกลุ่มคนที่ให้การสนับสนุนและมีส่วนร่วมอย่างมากเพราะกิจกรรมที่จัดแต่ละครั้งจำนวนผู้ปกครองที่เข้าร่วมอยู่ในเกณฑ์ดีและดีมาก ถึงแม้ว่าผู้ปกครองทั้งหมดมิได้มีส่วนร่วมครบทุกกระบวนการขั้นตอน แต่ก็มีส่วนผู้ปกครองบางส่วนเข้าร่วมทุกขั้นตอนในนามของผู้ปกครองทั้งหมด และที่เห็นเด่นชัดมากที่สุดคือการมีส่วนร่วมในการดำเนินการทุกอย่างที่ทางคณะทำงานโครงการขอความร่วมมือ

ชาวบ้านและผู้เฒ่าผู้แก่ เป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทในด้านคนมีประสบการณ์ จึงสถานเป็นบุคคลที่มีคุณค่าเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมโครงการในส่วนของวิทยากรให้ความรู้แก่เด็กและทีมงานเป็นผู้ให้คำปรึกษาในการจัดกิจกรรม เป็นผู้เสนอแนะให้ความรู้

เด็กนักเรียนรุ่นพี่ ซึ่งหมายถึงระดับประถมถึงระดับมัธยมที่ได้เข้าร่วมกิจกรรมซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นกลุ่มนักเรียนประถมปลาย (ป.๔-๖) คณะกรรมการหมู่บ้าน และสมาชิกกลุ่มธนาคารต้นกล้า มีบทบาทส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินการ และเป็นผู้มีบทบาทสถานะผู้ปฏิบัติงานในส่วนที่เลี้ยงของเด็ก และได้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในระดับความถี่ที่บ่อย แต่อาจจะไม่เป็นลักษณะเชิงลึกคือระดับเชิงการวางแผนเชิงลึก สลับซับซ้อน แต่เป็นการทำงานและรับผิดชอบตามความถนัดและความเหมาะสม

เด็กอนุบาล เป็นผู้มีส่วนร่วมในฐานะผู้รับประโยชน์เพราะเด็กอนุบาลคือกลุ่มเป้าหมายหลักของการส่งเสริมพัฒนาการ เด็กอนุบาลหรือเด็กปฐมวัยอาจจะไม่ได้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ของโครงการทั้งหมด แต่กิจกรรมทั้งหมดดำเนินการเพื่อเด็กปฐมวัยหรือเด็กอนุบาล ทั้งที่เป็นทางตรงและทางอ้อม

การขยายผลการจัดกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อการส่งเสริมพัฒนาเด็ก

เป้าหมายการส่งเสริมพัฒนาการเด็กตามแนวทางที่พระธรรมปิฎกกล่าวไว้ว่าสนใจว่า “ทำทุกกิจกรรมให้เป็นการศึกษาและทำการศึกษาไว้ในทุกกิจกรรม” ดังนั้นแนวทางการทำงานของโครงการและนอกกิจกรรม โครงการจึงมีเป้าหมายที่พัฒนาการศึกษาให้กับเด็ก ให้เป็นเด็ก เก่ง ดี และมีสุข ซึ่งกิจกรรมต่าง ๆ ที่นอกเหนือกิจกรรมโครงการแต่มีทิศทางและความสัมพันธ์ต่อการพัฒนาเด็กและได้เข้าไปสัมพันธ์ในกิจกรรมนั้น ๆ ได้แก่

กิจกรรมการร่วมเวที สกว.ครบรอบ ๑๐ ปีสกว. ซึ่งทางโครงการได้นำกิจกรรมทางศิลปวัฒนธรรม คือการฟ้อนรำชุดต่าง ๆ และกลองสะบัดชัย ของเด็กปฐมวัยและกิจกรรมนักเรียนโรงเรียนวัดหนองหล่มเข้าร่วมกิจกรรม อีกทั้งการร่วมกิจกรรมเสวนาเกี่ยวกับการทำงาน โครงการวิจัยท้องถิ่น

รายการ “ชุมชนคนแกร่ง” ทางช่อง ๕ มาถ่ายทำรายการ โดยมุ่งประเด็นการนำเสนอภาพการทำงานโครงการวิจัย
ท้องถิ่น โดยเป็นการเสวนาเกี่ยวกับการทำงานร่วมกันขององค์กร บวร. (บ้าน, วัด, โรงเรียน)

กิจกรรมแสดงศิลปวัฒนธรรมการฟ้อนชุดต่าง ๆ ของอนุบาล ในโอกาสวันต่าง เช่น กิจกรรม ฮ่วมกิน ฮ่วมตาน
สืบสานประเพณี ซึ่งเป็นการจัดงานสัปดาห์บ้าน และกิจกรรมวันสิ้นสุดการศึกษาปีการศึกษา ๒๕๔๗ “วันสู่โลก
กว้าง” โดยที่เด็กได้รับการฝึกฝนการฟ้อนจากนักเรียนรุ่นพี่ คือ จากคณะกรรมการนักเรียน และจาก ฅรงเก๊ต
ผดุงศักดิ์ และจากครูวีรวัฒน์ กรูอรพิน เป็นต้น

กิจกรรมรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุในหมู่บ้าน เด็กเข้าร่วมกิจกรรมในฐานะผู้สืบทอดเจตนารมณ์ของชุมชนที่หวังว่าจะเป็นผู้ดำรงกิจกรรมนี้ไว้ในอนาคต เด็กได้เห็นตัวอย่างที่ดีในการดำรงประเพณีดั้งเดิม เช่น การรดน้ำดำหัว ขอบขมา และขอศีลขอพรจากผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้าน เป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่และความนอบน้อมถ่อมตน เป็นต้น

กิจกรรม วัน“รดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ” ปี ๒๕๔๗
เป็นวันพิเศษของชุมชนเพราะมีเด็กปฐมวัยร่วมกิจกรรมจำนวนมาก

การจัดค่ายอาสาพัฒนาชุมชนหนองหล่ม

หลังจากที่ทางบริษัททีวีบูรพา จำกัด ได้มาประสานงานกับชุมชนในการวางแผนจัดกิจกรรมค่ายอาสาพัฒนาของนักศึกษา ซึ่งได้ประสานงานนักศึกษาจาก มหาวิทยาลัยแม่โจ้ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาควิชาชีพ โดยการต่อยอดกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาการเด็กที่ชุมชนดำเนินการมาในระยะเวลาที่ผ่านมา โดยมีการพัฒนา การปรับปรุงภูมิทัศน์ ทำสนามเด็กเล่น สระน้ำคุณธรรม ธนาคารความดี สหกรณ์ต้นกล้า บ้านหนังสือ แปลงผัก บ้านดินสำหรับทำเป็นฐานการเรียนรู้สมุนไพร ซึ่งการดำเนินการของค่ายดังกล่าวสามารถเปลี่ยนแปลงพื้นที่สวนของวัดให้กลายเป็นสนามเด็ก สวนเด็ก ได้ตามความฝันของเด็ก ทำให้เกิดความร่วมมือของชาวบ้าน และคนนอกชุมชน ทั้งนักศึกษา สื่อมวลชน ผู้สนใจ ก่อให้เกิดเครื่องมือในการส่งเสริมพัฒนาการเด็ก และชุมชนสามารถดำเนินการต่อยอดกิจกรรมต่าง ๆ สร้างความต่อเนื่องและความยั่งยืนในการพัฒนาเด็กและครอบครัว โดยการดำเนินการของ “ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้ของเด็กและครอบครัว”

ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้ เป็นแม่ข่ายหลัก ในการดำเนินการต่อยอดกิจกรรมส่งเสริมพัฒนาเด็ก

สร้างบ้านดินสำหรับเป็นฐานเรียนรู้สมุนไพร

เด็กรอกยถ่าน ของเล่นจากฝีมือพี่ ๆ นักศึกษา

ให้เด็กได้เรียนรู้การพึ่งตนเอง ด้วยการปลูกผักปลอดสารพิษ

บรรณานุกรม

กาญจนา แก้วเทพ. เมื่อของเล่นไม่ใช่เล่น ๆ.

กาญจนา แก้วเทพ. สื่อสารมวลชน ทฤษฎีและแนวทางการศึกษา หน้า ๑๖.

ที.ปา.๑๑/๑๙๘-๒๐๖/๑๗๐-๑๗๓.ฉบับ ๒๕๒๔.

ที.ปา.๑๑. ๑๑/๒๐๔.ฉบับ ๒๕๒๕.

ที.ปา.๑๑. ๑๑/๒๐๖.ฉบับ ๒๕๒๕.

บทบาทของพ่อแม่ ผู้ปกครอง และชุมชน ตามแนวทางในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒
ประกายจิต ประกายคำ ดร.รุ่ง แก้วแดง หน้า ๔๐

ผศ.ดร.สนธยา พลศรี. หลักสูตรมหาวิทยาลัย โอเดียนสโตล์ โอเอสพรีนติ้งเฮ้า.กรุงเทพ ฯ .๒๕๔๕. หน้า๑๔๘.

ผศ.ดร.สนธยา พลศรี. หลักสูตรมหาวิทยาลัย โอเดียนสโตล์ โอเอสพรีนติ้งเฮ้า.กรุงเทพ ฯ .๒๕๔๕. หน้า๑๕๖.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). จากสุขในบ้านสู่ความเกษมสันต์ทั่วสังคม. ๒๕๔๖. บริษัท ๒๑ เซ็นจูรีจำกัด.
กรุงเทพ ฯ. หน้า ๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺ ธิปยุตฺโต). วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม. บริษัทเคล็ดไทย.กรุงเทพ ฯ. ๒๕๔๒. หน้า ๘-๑๗.
พัทธยา สายหู. ๒๕๒๒. หน้า ๑๓๘-๑๔๐

รายงานการวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ๒๕๓๔

รายงานการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี ๒๕๔๔

รายงานการวิจัยสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี ๒๕๔๓

วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ๒๕๔๔

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี. บริษัทพิมพ์ดี จำกัด. กรุงเทพ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานกฤษฎมนตรี. สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช. กรุงเทพ ฯ.

สำนักงานกฤษฎมนตรี สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ . การเรียนรู้บูรณาการรายวิชา กรณีตัวอย่าง
โรงเรียนรุ่งอรุณ. ๒๕๔๕. สำนักพิมพ์บริษัท ๒๑ เซ็นจูรีจำกัด. กรุงเทพ ฯ.

สุมน อมรวิวัฒน์. ศาสตราจารย์. กระบวนการเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนและธรรมชาติ. ๒๕๔๔. (สกศ)

สุมน อมรวิวัฒน์. ศาสตราจารย์. ปฏิรูปการเรียนรู้ ผู้เรียนสำคัญที่สุด ฉบับพ่อแม่. ศูนย์ส่งเสริมเครือข่าย พ่อแม่
ผู้ปกครองเด็กและเยาวชนเพื่อการปฏิรูปการศึกษาสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. กรุงเทพ.
๒๕๔๓. หน้า ๖-๗.

สุมน อมรวิวัฒน์. ศาสตราจารย์. ปฏิรูปการเรียนรู้ผู้เรียนสำคัญที่สุดฉบับพ่อแม่. ๒๕๔๓. สกศ.

อภิญา เวชชัย. รายงานการวิจัยเรื่องความร่วมมือของพ่อแม่ผู้ปกครองในการพัฒนาการศึกษา. ๒๕๔๔.

อุทัย ดุลยเกษม. ศึกษาเรียนรู้. มูลนิธิสดศรี - สฤษดิ์วงศ์. ๒๕๔๓. หน้า ๔๓-๔๕.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ/ฉายา/นามสกุล	พระมหาบันเท็ง ปณฺฑิโต (เครือจินดา)
วัน/เดือน/ปี/เกิด	วันพฤหัสบดี ที่ ๒๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘
ชื่อบิดามารดา	บิดาชื่อ นายสุวิทย์ เครือจินดา มารดา นางก่องศรี เครือจินดา
ภูมิลำเนาเดิม	๑๖๓ หมู่ ๘ บ้านหนองหล่ม ต.ศรีบัวบาน อ.เมือง จ.ลำพูน
บรรพชา	๓๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ วัดบ้านหลุก ต.ป่าสัก อ.เมือง จ.ลำพูน
อุปสมบท	๑๓ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๓๘ วัดพระพุทธรบาทตากผ้า ต.มะกอก อ.ป่าซาง จ.ลำพูน โดยมีพระครูเวฬุวันพิทักษ์ เป็นพระอุปัชฌาย์
การศึกษา	<u>ปีการศึกษา ๒๕๓๐</u> สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษา ๖ จากโรงเรียน วัดหนองหล่ม (ธวัชราษฎร์) ตำบลศรีบัวบาน อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน <u>ปีการศึกษา ๒๕๔๐</u> สำเร็จการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ๖ จาก โรงเรียนพรหมจักรสังวรณ วัดพระพุทธรบาทตากผ้า ต.ศรีบัวบาน อ.ป่าซาง จ.ลำพูน <u>ปีการศึกษา ๒๕๔๘</u> สำเร็จการศึกษานักธรรมเอก สำนักวัดพระ พุทธรบาทตากผ้า ต.ศรีบัวบาน อ.ป่าซาง จ.ลำพูน <u>ปีการศึกษา ๒๕๔๒</u> สำเร็จการศึกษาบาลีเปรียญธรรม ๗ ประโยค สำนักวัดสวนดอก ต.สุเทพ อ.เมือง จ.เชียงใหม่ <u>ปีการศึกษา ๒๕๔๔</u> สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาพุทธ ศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขต เชียงใหม่
ประวัติการทำงาน	กำลังทำงานวิจัยเรื่อง “ความร่วมมือของชุมชนในการส่งเสริม พัฒนาการเด็ก” จัดตั้ง” ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาการเรียนรู้เด็ก” เป็นผู้ร่วมก่อตั้งศูนย์พัฒนาและวิจัย “ศูนย์ส่งเสริมและพัฒนาการ เรียนรู้ วัดหนองหล่ม” เป็นที่ปรึกษากลุ่มเด็กและเยาวชน “กลุ่มธนาคารดินกล้า”
ที่อยู่ปัจจุบัน	วัดหนองหล่ม ต.ศรีบัวบาน อ.เมือง จ.ลำพูน ๕๑๐๐๐ โทร.๐๕๓๕๕๓๔๓๕,๐๖๕๑๖๖๕๗๐